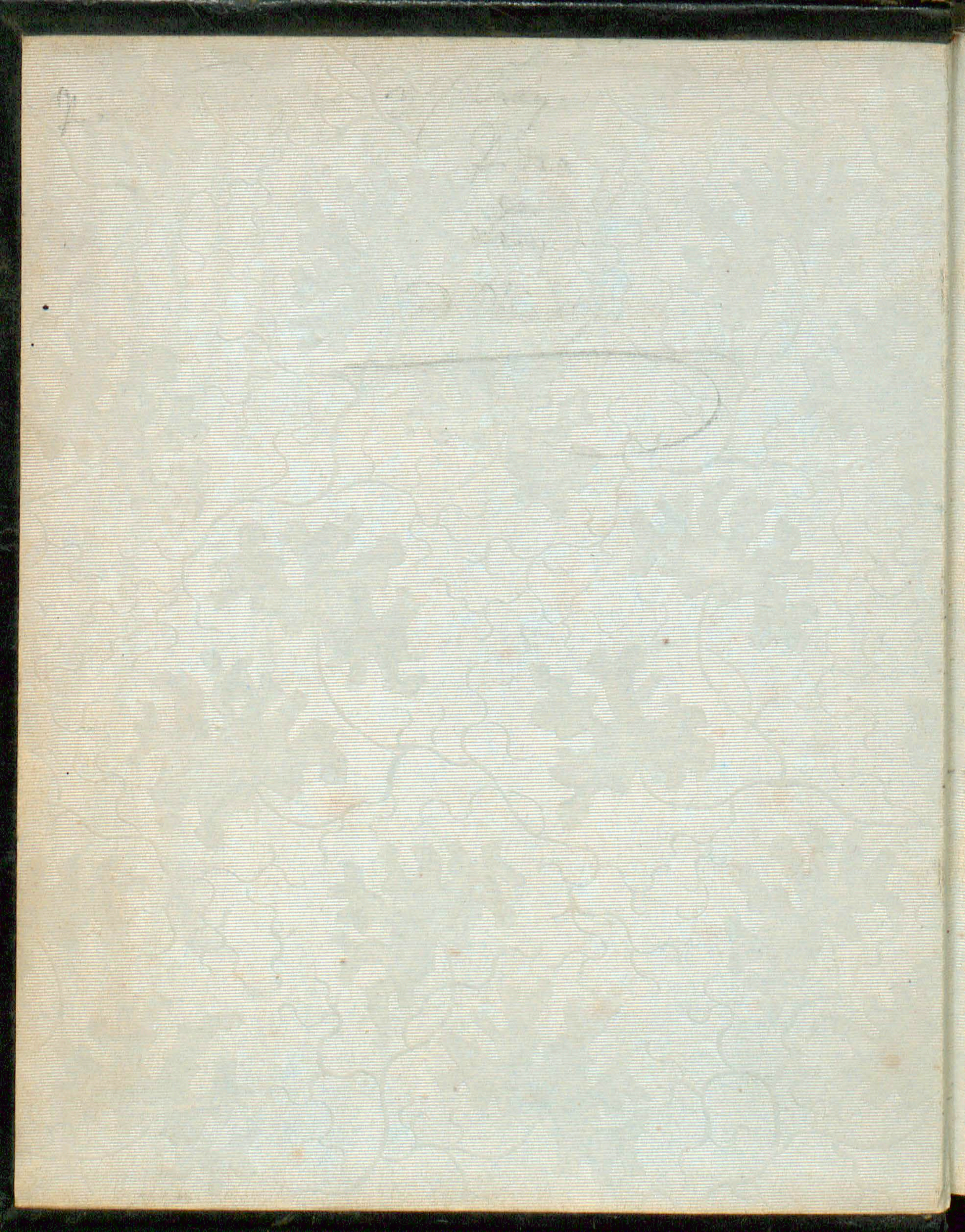

Ant. Mastranian, griech. kathol. Pfarrer, Katechet der gr. kath. Schüler am k.k. kath. Staatsgymnas. zu

Hermannstadt.

Wenzel Kratky, Dr. der Theol., Professor des Prämonstrat. Stift. Neu-Reisch in Mähren, k.k. Prof. am Staatsgymnas. zu

Hermannstadt.

Raynouard, François Just Marie (geb. 1761). Schrieb: Gram. comparée des langues de l'Europe latine. 1822. Lexicon (1836).

Versuch

einer deutsch-lateinisch. Sprachlehre

v.

Nikol. Bacher, Kaplan u. Lehrer
der Rel. u. Naturgesch. in dem k. k. Militär-
knaben-Erzieh.-Instituten zu Mailand.

1833.

Vide über Statuten & Gebräuche den [?] Sitzungsbe-richte der k. k. Akademie (Philolog.-histor. Cl. Heft 6–10) pag. 555 ff von M. Roß. –

~~[?]~~

Ap Monat Ιάνεαρ – Ιάνους – ob jewh.

Ed. Boehmer.

p. 1.

Buchstaben. É ḡ ſ

Deren 25. A. B. C. D. E. F. G. H. I. J. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. V. X. Y. Z. —

a) Selbstlaute: gewöhnl.

b.) mittl. gew.

c.) Doppel. u. Zwielaute.

α): ae, ai, ao, au (ay); ea, ei, eo, eu (ey); oa, oe, ou; ua, ue, ui, uo.

β.) oeu.

Die Landsprache schwierig, daher Hilfsmittel, u. zwei Accente.

2.) a) Der gravis (\) (Grabi accent) l'accent pesoc (peso) et davert (apertus) (schwer u. offenen A.) zuerst an α) den offenen Laut; l pére, Vater; l lére, Dieb, l frètt; l bò (bos); β.) die Betonung der Selbstlaute in medio et fine; e.g. gostè, frühstücken; marnè (prandère); la mannàra, die Axt, la caròzza p.

b.) Der Accent (/) (l'accent lisir (legiero), stretto) = leichten u. geschlossenen bedeutet d. geschlossenen Laut v. a, e u. o; la méssa (missa) l témp (tempest, Zeit u. Wetter); la séi, Durst, la fàm (fame); l dé (dies), la féde, Glauben, Vernunft; morì, sterben; la mórt; mó, aber, allein etc.

c.) Bei Verbindungs Wörter = ^, (accent dople) uti solet.
bei den lang u. offen e.g. Jeu â = jeu ava; jeu
fô = j. fova (fui); Ël amâ = ël amava = ille amavit.

d) Zwei Punkte (¨) = accënt damëz, beim u gebraucht
um den Mittelton zwisch. u u. i zu bezeichnen (franz. u).
e.g. 'l füec (fuoco); püc (poco); püre (povero) e amalado
'l lüc (luogo). Ist meist gedehnt.

e). Das Cedil (¸) unter c (ç) = Zischlaut (tsch u. nicht franz ç)

§. 3.

Orthographie einzeln. Buchstab.

A) Vocal. α) a. hat 2fach. Laut: ein. einzig offen. z. B.
la grazia, la mâsa (mensa); u. Mittelton zw. a u. e.
z. B. la (offen e) pärt (Theil, Seite); l'ägua (aqua) quasi ö, le märz
besser sä ||
März. —

β.) e. dreifach. 1. a) off. (z. B. le sè (Salz) (femmin. le);
saltè (laufen); père = Vater.

b.) geschlossen, fast dem deutsch. ö (?) in schön, völlig;
z. B. le dé, méde (medicus), la nèttora, fledermaus
(it. nottola)

c.) Oft fast stumm (franz. e furtiv.); z. B. les vedles = ls vedls, alte Weiber; les talpines = ls talpins (talpe); (dann auch, wenn es zur Erweichung dient; z. B. ~~ceant~~ acceant, spr. akzant; cëant, spr. tschant; gëent, Leuten, spr. tschant, (tsch sehr gelinde). Item nach dem betonten i, wo das e nur zur Erweichung gebraucht w.; z. g. la biescia, spr. la bisha; la dlieshia (eglise) spr. dlishia (sh sehr gelinde).

γ.) Das i u. y.

Lauten wie im Deutschen y. Nach den Lauten c, ċ, ch, sc u. g dient es vor a, o, u als Zeichen der Erweichung u. wird nicht gehört; z. B. ciaffé – finden; téciora (Ameise); la chiasa (casa) chiaval (cavallo); sciampè, entlaufen. Giü (gegangen) = particip von gì – gehen.

δ.) Das O. Anmerkg. auf Tomicek gr. S. 3. Prò, bò (gra s/v/ noch hörbar. oder bous

a) offen, daher immer der `; z. B. fòra, daraus; la nòra, (it. nola) (nurus); la paròra (parola); la nòra, Schleifstein.

b) geschlossen (mit od. ohne Accent), z. B. 'l morin, la mòra da mòrin, Mühlstein; i bós, die Ochsen; pros, brav; fosc (fuscus) schwarz.

jeu = je

ε) Das u.

u ohne oder mit dem off. ~~acc~~ od. geschloss. accent. wie im deutsch. Ruft der Mittlere (..) darauf, so ist es franz. u in sur, pur; z. B. lt müs, [illegible], la stüa, Stube, la mütta, Mädchen. 2. u steht nach g u. 2. (oft), sonst der Ton (').

B.) Aussprache der Diphthonge.

a) eig. Diphth., wo jeder Vokal besond. gehört wird, z. B. Európa, aúdè, wünschen; lauré (lavorare); sáurun [illegible] Jaud; baugêr, Lügner (bugiardo).

b.) uneig. D., wo d. 2. quasi verschwindet. z. B. mùu, bitten; lt mërchà (it. mercato), der Markt; lt pichiadù, Sünde; la chiòra, Ziege; la ciüria, Regen; ragione (non audit), [illegible].

c.) Diphth. mit nur einem (!!) Laute; z. B. das ea, eu, ö. der Umlaut oeu (genau wie das franz. eu in jeux); z. B. jeu, ich; teu, tu; la feuja, Laub; la veuja, Lust (voglia) u. vigilia (Vorabend); le purgateure, Fegefeuer; incoeu, heute.

(N.B. halblaut (?)) z. B. la biescia; la striega, Hexe; 'lt spiegl, Spiegel; Iddie (Gott); 'lt ciel, –

*) gewöhnl. Spiegel

Aussprache der Consonanten.

S. u. 1.) das B. wie sonst – ital. barba, birbone etc.

2.) " C.

α) vor a, o, u wie im Ital., z. B. care, lieb; amico etc.; item so im Auslaut ~~in finale~~ z. B. fosc, cucuc.

β.) vor e, i, y wie das deutsch. z; cedè, nachgeben; cite ~~([illegible] [illegible] 2)~~. [illegible], [illegible].

γ.) kommt h daran, so wird es hart; z. B. che, chi, chirì, cherdè. (e stumm)

Jedoch vor ia, ie, io, u. iu wird es gequetscht. Wird hier mit der Cedille bezeichnet; z. B. la çhiora; la çhiusa, Klause; çhialza (calza); la vaçhia, Kuh; la çhiar, (Karren).

δ.) das c ~~[illegible]~~ mit dem schwer. Accent ab init. et in med. vor e u. i wie ital. (scil. tsch). z. B. cìttè, Stadt; cèant (100) ~~cèna~~ cèna (a); cìera, Angesicht; cèsta, Korb; [illegible]; cìel (, cielo), niccèora, Zirbelnuß; ciuff, Büschel; ciorda, [illegible]. —

3.) D u. F. wie sonst; e.g. dür, (duro), medie, [illegible];

la fomena (e stumm), (femina); la fia (figlia). –

4.) das G.

1.) vor a, o, u wie sonst.

u.

2.) ~~Wie~~ vor e u. i wie ital. z.B. la generaziun. Kommt nie h darauf, dann g vor; z.B. ĝiaghè, flandrau; vaghè, sich Kosten lassen = wagen.

(quasi a) sĕgn

3.) gn wie ital. z.B. dĕgn (degno), le sĕgn (segno); el (quasi a) vĕgn, (viene).

4.) folgt u auf g, so ist dieses stumm; z.B. il lingeaz, (leinga) Sprache (syn. lingaz); lingua, Zunge, syn. linga. l'ägua = (aqua) — syn. l'äga.

Excipe: guant (Kleid, Gewand); guantg da lett, Bettzeug; la guardia, Wache; il guallt, [illegible] (Gewalt). —

5.) ĝ = franz. g vor e u. i, i.e. wie weiches sch; z.B. gengiva (gingiva). (ĝ giongia)

6.) Am Ende hört man da etwas hart g. z.B. il sang, lung. *) quasi k.

5.) Vom H.

Wie im Italien. bei avere. Nicht mehr hörbar.

6.) Das J.

Ĵ wie das franz. j in jeune, in Wörtern, die aus dem Lat. od. französ. stammen u. dann auch wie j gesprochen[?] z.B. ĵon, jung; Ĵean Jos.; jüc, Spiel (jeu); jŏramĕnt, Eid.

jeubia (jeudi). Zum Zeichen des Quetsch. ^. Wo dies Zeichen nicht steht, wie im Latein. der Ausspr. z. b. jeu, ich; Jaco, Jesu,

~~jodice = Vorstand~~.

7.) K, L, M, N, P, Q, R, *

Wie im Ital. oder Deutsch. K nur in eingebürgert W. z. b. le Kraut, le Kramer. — sosda

n mit dem ` = ǹ bedeutet, das zu lat. bei ng p. la maǹ = l. mang[illegible] l'oraziuǹ; le canaǹ, Kanon; le mangiuǹ, Fresser; le paǹ, (pane).

bei Q zu merken, dass das u ohne accent nicht gehört w. z. b. quest, questa, quel, quella, qual: quala: quater p. —

(Carb. [illegible]) 8.) Das S.

1.) ab initio wie das Deutsche S. z. b. sued, [illegible]; sot, tief; sartu, Schneider; serre, schwimmen.

2.) In medio weicher; z. b. tosore, Scheren; les soruz, die Schwestern; curius, neugierig.

3.) das ss scharf: el toss, er [illegible]; la toss, (tussis); questes müttans e Dittes prosses, diese Mädchen sind alle brav.

4.) folgt ein Mitl. so ist es etwas zischender, doch weicher als sch. z. b. le spirit, extra, sein; le maëstr (maestro); l'ost (orte) inscen.

5.) Das ^ deutet doppelt. Ton an: z. b. i peres (patres); i fredes,

i mèdeŝ, i bärbeŝ der Lettern. ŝè (auch she) = ja u. ob.)

9. Das T. –

Wie im Ital. Nr. schreibt man tutt, tutta ab initio mit ts [illegible] d. tutt les payŝ = dütt les paish.

Das [illegible] heißt = tg hat den Ton von ch roccia, [illegible] am Ende der Wörter, die im Ital. auf i enden, z. b. sacramenti, = sacramentz als Plural.

10. Das V.

Wie im Ital. In Wörtern deutschen Abstamm. wie f. z. b. Vierte. –

11. Das Z.
(ciò quando)

klingt wie im Deutschen, z. b. zacquaù – nicht; zòt, hinkend; la nezza, Nichte [illegible]; péz, eine Weile.
Ausnahmen: mezzo wie meso. (– madre Mitte)

Apostroph.

§. 5. Definition. Häufig. u. zwar

α.) Artikel le et la = l' l' z. b. l'amur; l'or; l'argent. Ausgenommen la una

die Mutter, u. óta, Mal. Dieß dürften aber daher kommen
weil der erste Buchstaben im Laufe der Zeit entfallen ist. der
una Laut ursprüngl. entw. z. ital. mamma, oder vom
deutsch. Muhme her. Óta scheint vom ital. volta."

β.) das Geschlechtwort de = d'; z. B. d'ori; d'omi, Menschen,
d'animes, Seelen.

γ.) Ein un u. una wird apostrophirt, sooft kein beton.
Nachdruck darauf liegt; z. B. 'n pom, ein Apfel; 'na
(quasi o) pera, eine Birne. Fängt ein weibl. Wort mit einem Vokal an,
so ist doppelt zu apostrophiren; z. B. ~~n~~'anima; 'n'amica;
u. findet dieß in allen Endungen statt u. bleibt das de im
Genitiv; z. B. ~~de~~ de'n, de'na.

δ.) bisweilen mehreren Buchstaben; z. B. 'tla chiasa, im
Hause, statt inte la chiasa. 'tna chianó, in einem
Stalle.

ε.) Che – als Bindewort u. Fürwort fast immer apostr.
~~z. B.~~ Item die persönl. Fürwörter jeu, teu, me,
te, sooft ein Vokal folgt. Doch sagt man jeu ha
gewöhnlicher als j'ha.

Gebrauch großer Buchstaben.

1.) Ab initio eines jed. Satzes u. Verses.
2.) ~~Nach ein~~ Die Namen der Götter, Menschen, Nationen, Bergen
3.) Allen Wörtern, die eine Würde z. B. l'Imperadù, l Gover:
nadù. —

Schreibübungen

Nost père, che sëis in Ciel; sie santifiché vost (estì) (estì)
inom; nes vigne vost regno; sie fatta la vosta (l'osta) sorpn:
tè; ~~insche~~ (insceuche) in Ciel, insceu in Terra. —
Dénes incoeu ~~nost~~ nos pan da vigne dé; e perdonénes
neus debitz, sco nos perdonnà a i neus debitars; e
ne nes menéde in tentaziun; ~~nò~~ mò delibrénes da
l mal. Amen.

Ieu ves salüde, Maria, pleña de grazia, l (quest a)
Signür Iddie é con vos; vos sëis benedètta tra
les fomenes, e benedètt é l frütt de vostes (a)
~~visceres~~ (viscieres) venter Jesu. Santa Maria, uma (madr) de Die
~~pregéde~~ priede per nos püri pichiadus desëin e ~~inte~~ llora
~~l'ora de~~ de nosta mort. Amen.

Anmerk. a.) beim Nom. u. Acc. sind. hat sehr oft kein Artikel: z. B.

Vin é dagnora miù, ch'ägua (sempre migliore d'aqua).

S'jeu ha pan e ägua, sunsi content (wenn ich Brot u. Wasser habe, bin ich zufrieden.). —

b.) beim Genitiv. gebr. z. B. farina Nom. et Acc.

Gebrauch des unbestimmten Artikels. (stw. fehlerhaft?)

1.) bei unbestimmt. Mengen z. B. Jeu ha odü 'na quantité de Soldàs incoen seu la plaza (vidi hodie p.). Ël ha ~~[illegible]~~ vennü (vendü) 'n numer de chiavai (vendidit); jeu ha comprè 'n Viertel d'eule (: oeule) e 'na lira de tabac. —

2.) Materie u. Stoff zu bezeichnen: ël ~~[illegible]~~ s'ha perdü sua óra d'or (goldene Uhr); ël porta chialzes de sëda e stlares da chialzà d'argënt (seidene Strümpfe u. silb. Schuhschnallen.) —

3.) bei eig. Namen u. Städten u. Provinzen z. B. Milan é üna de les peü belles e granes citte de l'Italia. Le dom de Milan é un miraco de bellëzza. Nos ragionun de Piere e vos de Paul.

4.) Sirocco! E. g. An cunta de sant Antone da Padua, ch' ël perdica ai pës. Jute la Rossia é Sant Nicorà le prüm dò le Padre eterno.

Nicolaus.

NB. Sant ante Conson. klingt wie san. Ich meine, ma solle + nicht schreiben. —

5.) bei einigen größeren Festen des Jahres z. B. Neujahr (nov. annum): Pasca, Ostern. Pasca de Mà (Pfingsten, eigentl. Mai-Ostern).

6.) bei zusammengesetzten deutsch. Wörtern; e.g. Maëstr de scòla; maëstr de Mùsica; aber auch mit da; e.g. sala da balè (Tanzsaal); bot da vin; na chiasa da vin. Ergo: auf die Frage: wessen = de, u. auf die Frage: wozu: da.

7.) Wenn ein Beiwort vor dem substantiv. Hauptworte steht. e.g. de bel paro. Da setzt man in allen Endung

Sing.	Plur.
De bel paro, schöner Tisch.	De bi*) pares, schöne Tische
de de " —	de de bi —
a de " "	a de bi —
de " "	de bi —
o de " "	o de bi —
da de " "	da de bi pares

---

*) das ital. bei.

Fem. Sing. — Pluralis.

De ria èrba, schlechtes Gras;

Singular	Pluralis
	De ries èrbes
de de ——	de de ——
a de ——	a de ——
de ——	de ——
o de ——	o de ——
da de ——	da de ——

E.g. jeu ragione de de bi libri, (parlo r); i questes villes somëja a de gran cittés (diese Dörfer gleichen großen Städten. Da de bun vini ne s' inchiochen (vom guten W. wird man nicht berauscht). —

C.

Declination in Verbindung mit d. Einheitsgeschlechtswort oder Artikel.

Mascul. un Rè.	mit Apostroph:	Fem.	Mit Apostr.
		üna	ᵔna
Un Rè	'n Re	d'üna	de 'na
d'un Rè	de'n Re	a üna	a 'na
a un —	a 'n Re	üna	'na
un —	'n Re	o üna	o 'na
o un —	o'n Re	da üna	da 'na
da un —	da'n Re.		

Anmerk. fällt der Nachdruck auf un, so kann Apostroph.
e.g. jeu ha un e nò dui chiavai. Üna vachia hal
vennü, l'altra nò. Aber: jeu ha comprè 'n chiaval;
~~Una~~ 'na chiavalla (Stute).

Bisweilen bleibt er auch ganz weg, obwohl er im
Deutschen steht; e.g. El è Todësc, er ist ein D.
El è soldà, prò, er ist Soldat, Panister.. Jeu l'ha
aldì da persona dëgna de fede (audivi). Jeu ves apitü
ne da galantom. Se fà mède, se fà mërcadant, ein
Arzt, ein Kaufmann werden. Fà da mat, (~~[illegible]~~ far
da matto). - Redensarten:

Avëi (haben) Jeu ha appetit, fam, sëi;
—— bona ciera.
—— chiald (warm). Nos avun pùc ch. quëst an.
—— animo. Le soldà mëss avëi a., se nò ~~[illegible]~~
ne büttel (sonst taugt er nichts).

—— cüra. Pëü cüra, ch'an ha de quisî
mültiunìs, e manco ch'el giò. Je mehr
man Sorge trägt für diese Kinder, desto weniger
nützt es.

— pensier, mi Dürr sabm. Jeu ha pensier degî a spass

vicoeu dò misdé /: mesdé / s'ël fâs pa bel temp.

— frëid - balt s. Jeu ha avü fr. la neutt passada.

— prescia (prescha) Eile s. Finide vost discorso, ch' j' ha pr.

— pazienza. Quest amarè ne vó avëi p. (dies. Kranke will k. Ged. s.)

— compassiun. Chidess pa a. c. de quël lòtr, che ne vó laurè

Wer sollte M. s. mit dem Lumpen, der nicht arbeit. will?

— tëma (furcht) J'ha tëma, ch' ël ne vëgne

— malinconia - traurig.

— rĝiun - Recht s.

— tort - Unrecht s.

— vergogna - Schämz. Jeu t' has verg., che t' has tort, mó

quan ch'an n' ha rĝiun, mëssen meuffto avëi tort.

— fals Unrecht s. —

— veuja - Willen s. J' esse dert v. de dormir 'n püc,

mó s' jeu in ha de l'orella. Ich möchte gern

nur wenig schlafz, aber ich habe nicht Zeit.

Batte füec - Feuer schlagen. An dis, che le lü s' en

sciampa subit, ch'an bat füec. " Wolf.

Causè dolur. Ghiavè sang (cavar s.) = san lascè.

gies Ader lassen.

e g. Chi ch'é àusà a se fà ğhiavè sang vigne an,
- mëss continuè, se no s'amarì. Wer gewohnt ist,
sich allj. z.A. z.l., muss es fortsetzen, sonst erkrankt er . . .

Dè aviso, Nachricht geben. Pëu prëst che podeis, dëtes
aviso, cò ch'ëlla ves va. Sobald ihr könnt,
gebt mir Nachricht, wie es Euch geht.

Dè cunt (conto).

- occasiun —
- cautiun — Bürgschaft.
- ordine — Befehl.
- comando — "
- ajüt, Hilfe.
- féde, Glauben beimessen.
- speranza. Quest mütt da sp. de deventè 'n galantom.

Chiri (quoro?) perdonanza. um V. bitten. Ël ne me
vó perdonè, sëmia che j'ie ha chiri p.
Er will mir nicht verz., ungeachtet ich ihn p.

Fa amicizia — Ne fà a. con 'na persona, infinaché
ne te la conësces d'ert bëin. Schliesse mit Niemandem
Freundsch., bevor du die Person nicht genau kennst."

Fa animo – Muth mach.

– falliment. Le mërcadant N. ha fat f. e con quest roviné treuples famiglias.

– parüda (Anschein geb.). Ël fes parüda de ne savëi nia.

– conferta. gute Einverständniss. Ël vorres giaù fà conf. con me, mó jeu n'ha degüna velya. Er wäre gerne einig mit mir, aber ich habe 6. Lust dazu. –

– considerazium. Plü ch'jeu fesé consider. de quest cossa, plü ch'ëlla me desplâs. –

– credit (borgen).

– difficolté! –

– finta (sich verstellen).

– fin – Endung: Ël fasô difficolté a me fà credit, e jeu fasô finta de ne m'en intëné – als verstände ich nichts.

Portè respëtt – Achtung haben. Un é obliá de p. r. ai Superiori insceu ch'ai genitori.

(tenër) Tignì compagnia – Gesellsch. leisten.

" parora, Wort halten.

" chiaussa, bestiam, Vieh halten.

Auch bei nicht. Verwörtern bleibt der

Artikel weg. (Positiv Redensarten.)

E.g. Da om: Ël ragiona da om. als Mann.

da amico, da principe p

Per Scherz. Jeu l'ha demà dit p. sch. (nur).

" pajamënt, zur Bezahlung. S. p. i hal mené da

les oradles via. Um Ohrfeigen gegeb.

" truz, z. Trotz.

Sënza dinnà — Geld.

debit, ohne Schuld.

credit

fadia, ohne Mühe (fatica)

Anm. Wird mit folg. relativ. Satz das Zeitwort gebraucht: [illegible] bestimmt, so steht der Artikel; e.g. Sënza le

dinnà, che jeu t'ha dè, foste'n pitôco.

Bildung des Plurals.

A.

I.) Wörter auf a – u. weiblich machen e + s = es.

anima, bestia, giama (gamba) = –mes, –ties, –mes.

mütta (Mädchen) les müttes (auch müttans.

Ebenso alle Beiwörter auf a u. feminin.

II. Wörter auf à u. männl. bilden as ohne Acc.

soldà, orà (Taglöhner), vachià (Kuhhirt). = soldàs etc.

carrigià (Wärter) etc

Anm. Unverändert bleiben im pl. chialzà, Hos., stivà, Stiefel, dinnà, Geld.

III. Wörter auf a u. männl. haben es oder i;

z. B. düca, pl. duches oder düchi. Papa, Papes oder Papi. – Aber Bärba (Oheim, Vetter) nur i bärbes. –

B. Wörter auf e.

1.) Die auf é u. weibl. adjung. s; verité = verités.

2.) " " è oder é u. männl. macht aus è = à; z. B. pré, Wiese, i prà; merchiè, Markt, – chià; cognè, Schwager; i cognà; l'armè (Schrank), i armà; pitschiè, Sünde

dëidé, Fingerhut, pl. i dëidâ; Rè, i Râ od. Rês.

Ausnahm. rè (Rüben) pl. rès; dé (Tag), i dis; frè,

(4 Diez 1. S. 248.) Bruder, i fredes; pé (Fuß), i pies; chié-

(Kopf) i chiés; spiné (Dorn) i spinés.

3.) Mehrsilb. W. männl. auf è ~~...~~ accip. s; e.g.

père, peres; piéte, Kamm, piétes; néne, (nonno)

nenes; papire, —es.

Ausnahm. lère, (Dieb) = pl. lèri (ladri).

4.) Viele auf i im Plural. e.g. besonders auf eure,

are, ure im Singul. z.B. marteure (Mühseligen)

—i; vagneure (Arbeiter), scolare, püre (Bauer)

sowie alle Beiwörter auf e z.B. picce (klein),

rare, selten, —i; coeuce (roth).

C.) Wörter auf i.

Nehmen im Pl. ein s an z.B. fi (Sohn), fis; i

le carni ([illegible]) — is; la pli (die Pfarren)

les plis. So die Mittelw. e.g. fini — finis f.

D. Wörter auf o.

α) die Italienischen haben i; e.g. proverbio — bi.

β.) " welschladinisch. l'asó (Bündel) = i asós; le ró, Rose, i rós; le pavaró (Feldhuhn) — ós; caparó (Zauber) — ós; bó = bós.

Ausnahmen: Pró, Priester = Prói; Marró, Hamburger, Marrói; la só, Schwester; les sorús. —

E.) Wörter auf ù ü. ü

Nehmen s an; z. B. valtù (vultur) i valtùs; corù (color) - i corùs; saltadù, Springer; sartù; santù, Feiertag; virtù; l'ü (Ei) i üs; le cü (le cul)

Ausgen.: lü Wolf = i lü.

F.) Wörter auf ac, ec, ic, oc, uc, ant, ent etc.

a) die auf c nehmen h an u. das ç; sac (Sack) = saçh; bec (Schnabel) = beçh (: welsche. [illegible] saçhi nach dem Türkischen, welches i oft geschrieben aber nicht gesprochen wird; item im französischen)

bëc (Bock) ; bech ; toc (dick, fett) ; moc (Stutzer)
čiüc (Klotz). — (Will. auch tg statt ch.?) —

6.) Die auf z hängen z an ; zant = zantz u.
[illegible] ; čoent (gescheut) = coentz.

Ausnahm. mütt (Knabe), pl. müttuis od. mittuis ;
u. dent = denz (wohl besser dents?) = dentz die Zähne.

G.) Wörter auf al, el, l u. r.

1.) Die auf al u. ell verlieren ; mit Wegwurf des l ;
animal, = animai ; chiaval = chiavai.

2.) Die auf el werfen el weg u. erhalten den accent.
ì an ; martel, = martì ; martel (Hammer) = martì ;
chiapel (Hut), chiapì ; uciel (Vogel) ; ucì ; bel =
bì ; videl (Kalb) vidì.

Ausnahme. la pel (Haut) = les pels oder pelz.

3.) Die auf l u. r erhalten ein i an ; e. g. vedl (alt)
vedli ; čhidl (Nagel) ; chitle (Kittel) ; maestr —
—stri ; vidr (Glas) ; vidri, Gl. oder Fenster.

H. Wörter auf an u. on.

Diese nehmen zwischen a u. n, u. o u. n ein g zum Zeichen des Plurals; e.g. ~~chr~~ cristian, pl. cristiagn; pagan, pagagn; item malan (ὁ μέλας) der Teufel [illegible] Teufel; Caplan; jon, (jung). Ausgen. polan (Wollm: sack) = polans. —

I.) Wörter auf gn, in, om, un, iun, ur.

Alle nehmen ein s an; e.g. le legn (Baum); le segn (Zeichen); bagn (Bad); vin; visin (vicinus); l'assassin, Schuster; mazzun, Lungel (gross. Stock); l'avarun (avarus); l'amur; Dottur; lavur (labor). —

K.) W. auf s.

Erhalten blos den ^ auf s; e.g. l'ôs (Bein) = l'ôs; le grôs, i grôs (Bürger); rôs (braun) i rôs. Jeu ha compré in pär de chavai rôs.

L.) die W. auf z u. ze.

Verwandeln ihr z in tsch; e.g. piz, Windel = pitsch; vize (böse Gewohnheit) = vitsch; — heisst vize folle

volats vizi.

M.) Wörter ohne Änderung im Plural.

Le pēs (Fisch); le slef (Lippen); lü Wolf; crēps (Felsen) forfes (Scheren); brach, Arm; cerf (auch ciarf); calēs, Kelch; l'üff (Hüften); le sprom, Sporn; liach, Schritt; lach, Schlingen, Latz; —.

Vom Geschlechte der Substantiven.

Meist aus Wortbedeutung u. Sinn zu erkennen. Männlich sind:

1.) die Namen männl. Wesen, u. die nach Würden p. angezeigen. scrivan, Schreiber; zampradü, Zimmermann.

2.) d. Namen der Monate u. Wochentage; le Decembr, le lunes (Montag), le märtes (Dienstag). Ausgen. la Domënia Sonntag u. la jeubia, Donnerstag; la sabeda, Samstag.

3.) Alle Redetheile als Hauptw. gebraucht; e.g. le mangiē; le beire; le bun; le mie; le prò et le cuntra.

4.) Die Namen d. Metallen: l'or, le plom.

5.) " " " Bäumen; le lärs (Larix); le pine (pinus) le cier - Zirbel. Ebenso die Früchte; le pom; le pēr; le sasin (Zwetschge). Exc. la nüs samt allen auf a, z.B. kersa; la chiastegna. —

6). Die Wörter auf à, è, ì, ò u. ù; e.g. l'altè (Altar); le chialzà (Fuß); le fi (der Faden); le moro (Mohr); le coro, Chor; le coru (Farbe); except. l'aunù (guter Name).

7.) Die auf ein. Mitlaut ausgehen, except. auf un u. iun.

8.) Die auf e (ohne Accent) ausgeh.); z.B. piéte, Baum, auch Brust; le düle, (Gehen?); l'orde, Gerste.

Weiblich:

1.) Die auf a ausgeh., ein Weib begreifen. W.; item ein weibl. ~~[illegible]~~ Beschäftig., Gegenst. p ~~la [illegible]~~; La giarina (Henne); l'adena (Ente); l'aghia (Gans)

2.) Viele auf é (ex lat. vel ital.); facolté p

3.) Die auf un, u. iun (quia ex lat. io, ionis).

Umwandlung des männl. in das weibl. Geschlecht.

1.) Geht ein Hauptw. bei oder Mittelwort ~~auf~~ männlich auf ein. Mitlaut aus, u. ~~[illegible] auf l oder t, so wird dies gewöhnl. verdoppelt,~~ so hängt man ein a an (l u. t werden doppelt) z.B. signur, signura; cristian, —ana; gran, —na; sant, —ta; chiaval, —valla; videl, vidella; giat (gatto), giatta; coeut, coettta (gekocht).

2.) Die W. auf un, us, ius verwandeln das u in óna z. B. patrùn, patróna; bun, bóna; defettùs, mangelhaft, defettósa; fastidius, — iósa.

Ausnahme: degùn keiner, degüna; qualcun j.

3.) bezüg. e u. o werden a; püre, püra; amico, — a; lère, lèra.

Ausnahmen: einige Adjekt. z. B. necessare, — ssaria, ordinare, — ria; — einige auf ó; z. B. Marò, Maróra (Schwiegermutter); asó, asóra etc.

4.) Die auf a ~~[illegible]~~ machen (oft) essa; Dùca, Duchessa; profeta, — essa; die auf ù = ice; oder gewöhnl. essa; Imperadù — trice, auch — essa; sartù, — sarturessa. Das Weib des Schneiders heißt sartura.

5.) Die auf è oder é verwandeln machen ada; cognè, — ada, Schwägerin; l'amare, l'— ada. So alle Participien z. B. stè, — stada. Ella s'è confessada.

Die Particip. auf i u. ü fügen nur da hinzu; chirì, — chirida; aldì, — aldida.

odü (gehört) odüda; battü, geschlagen, battüda.

6.) Viele sind ganz unregelmäßig: e.g.

'l père — la uma; | - bärba, Vetter; la mada, Muhme;
" frè — la sò; | - gial, Hahn; la giarina;
" nepot — la nezza; | - Rè. — " Regina;
" néne — l'ava (lâ) | le bagòt (Widder), la biescia (M. Schaf)
" bò — la vachia; le bëc (Bock) - la chióra

picce - klein; piccera; sù, allein, sóra. —

Vergrößerung u. Verkleinerung der Wörter.

Vergröß. durch Anhäng. von un, az, atsch (Letzteres im schlechten Sinn); e.g. 'l libr, 'l librun, sehr groß.

Buch: baugêr, baugêrun Erzlügner; chiaval, — lun; asên, musciat Esel, asênun, musciatun; om: omenun großer Mann. Diese Wörter werden durch das un männl., die früher weibl. waren; z.B. la chiasa, le chiasun; ausgenommen, wenn sie aza oder atschia bekommen, z.B. fomenaza, — atschia; chiavallacia, Mähre.

Auch bei weibl. Beiwörtern; e.g. ignorant, —tan; —tona; vedl, vedlun, vedlóna; ric, ricóna.

Verkleinerungspartikeln sind: et, weibl. etta; in, w. ina; rin, w. rinna; z.B. 'n om, omét, Männchen; bel, bellet, chiapel, —lin; mütt, —orin, Knäbchen; 'na mütta, — müttorinna; picce, klein, piccenin u.s.w.

Beiwort.

1.) Definition. Concordanz. z.B. 'na bella flu (flos). de bi libri; 'na prosa mütta, braves Mädchen. 'n om gajärd (gagliardo); de ries bestjes (böse Tiere)

2.) Bei zwei Hauptwörtern verschied. Geschl. immer das nobilius. z.B. le frè e la sör é sta forlà da sö père — ausgezeichnet u. — le père et la uma é entrami dui bogn con me. —

3.) Ist das Subjekt der Construction männl., u. [das] Nomen weibl. Benennung des Geschlechts, ist das Beiwort männlich; e.g. quella bestia de mütt n'é restè mort, Semia ch'el é tomè gen de quel tett — Dachboden — obgleich — vom Dache herabgefallen. ——

4.) Werden Beiwörter als Hauptw. gebraucht; dann mit Genitiv;
e.g. tant de bonté; un pü de bein, ein wenig Gutes.

Beiwörter, die dem Hauptwörter nachstehen müssen:

a) die eine Farbe anzeigen; z.B. 'n crëp blanc, ein weiß. Fels.
'n çhiapel fosc; ël ha le mus ~~...~~ coeuëie, davia, ch'
ël bëi massa treup vin. (er hat ein rothes Gesicht, weil
er zuviel w. tr.)

b.) die natürl. Fehler anzeigen; e.g. 'n om verch, blinder M.
'na mütta surda, taube Mädch.; 'n fant strüm, stummer Knecht;
'n fi zot, hinkender Sohn.

c.) die Beiw. der Nationen; e.g. le linguaz ladin; 'n méde
todësc, deutscher Arzt; 'n Officier präßian.

d.) die eine natürl. oder zufäll. Beschaffenheit anzeigen; e.g.
pan frësc; 'na jöppa (zuppa) çhialda; 'n vestimënt
(ist Oberkleid f.)
nü. —

e.) die Mittelwörter als Adjectiven gebraucht; e.g.
'na fgiarina coeulta, eine gekochte Henne; 'n soldà
stropië, ein verstümmelt. S.; 'na biescia miörada, ein
gemästetes Schaf; 'n fi amé da sü genitori.

v.

f.) Die Adverb. als Bestim. gesetzt; e.g. la comedia da inier (gëri); le dé da incoen; la gënt da desëin (die heutigen Menschen).—

g.) Wenn man bes. Nachdruck auf den Adject. will; e.g. 'n om sapiënt; 'na fomena intendóra (verständige Frau).

Vergleichungsstufen.

Es gibt deren 3. e.g. gran, plü gran, le plü gran.

a) positiv. b) comp. c) superlativ.

Positiv. wie: gran; bun; bel.

Comparat. " e.g. la liberté de l'om val plü chëi casinëi da dan.— (als die Brazzen u. dan).

(casincí?)

Man bildet ihn per plü oder manco; e.g. plü duch (dulcius); plü vil (schlechter); manco bel; manco studié, unvorgelesen.

Nach sich immer che; e.g. ël é plü püre, che ric. ël é plü despenè che mai (aufgebracht); le sorëdl é plü gran che la lüna. (Sol). Nur vor den Zahlz. gebraucht statt che, sondern de; e.g. Ël ha plü de trëi mile biesces. La citté de Milan ha plü

de cënt mile abitants. bei den Ordnungszahl. steigt bett[illegible] che; e.g. Le secunde é gonôt miü che le prüm (prim) — ist also —) —

Einige sind abweichend (Comparativ unregelm. gebildet u.) e.g. bun, miü, le miü; gran, majü, le majü; picce, mëindr (moindre), le mëindr; rie, pess; treup, plü; püc, manco. —

Man kann auch mit Partikeln dasselbe bezeichnen; z.B. 'n tòc, treup, de gran lungia, un pez; e.g. La so é 'n tòc plü bella che so frè. d. Schw. ist ~~um~~ weit schöner. Mi chiavai é treup plü bi, ch'i tü — Ël é desëin de gran lungia plü stufus, ch'ël ne foss denant — er ist jetzt weit lästiger als er früher war. —

Der Superlat. ist auch doppelt, wie im Ital. u. sent. sup. relativ. et absolut. Der erste hat immer den Artikel; e.g. le plü bel jon, ch'an posse odëi; le mezzo le plü sigü, das sicherste Mittel; ël é le plü sciché de tüts, — der gescheiteste v. allen. Es wird aber immer de ü. und che dabei gebraucht. —

v.

Quësta gliesëia (dlisëia – auch dlisïa) é la plü bella de tüttes les gliesëiles. — Bärba Tita C. fô le plü furbe de tütg i peligrins, che gê a Roma.

Vergleichender Absol. ël é ricchissimo; ëlla é bonissima; quëst é 'n bellissimo çhiaval. —

Bemerk. Dieses hat nur bei Wörtern ex idiom ital.; in ladinischen Ausdrücken nimmt man dërt = sehr (franz. très?), vero p. e. g. ël é 'n dërt gross soldà = sehr braven Soldat; ël é dërt, vero mägher = ist sehr magra; ël é dërt stufùs (stufussissimo wird nicht erst.) —

Auch beim Absol. nimmt man oft noch andere Zusätze. z. B. veramënte, vero, dërt, stra, fòra de mesüra, de gran lungia; e. g. ël é de gran lungia le plü ric de tütg; ël é dërt, fòra de m. avare.

So hat auch rie (lat. rĭ), pésc, = pessimo; püc, manco, minimo; gran, majù, massimo.

čavál

čoečč   cč   čënt

Zahlwörter.

Definition. 1.) Grundz. 2.) Ordnungsz.; 3.) Vergleichsz. 4.) Zertheil.z. 5.) Verviel.zahl.

I. Grundz.

Nulla - Null.
un, üna
dui, weibl. düs
trëi
quatr
činq
sies
sett
ött
nü
diês
ündes
dodes
trêdes
quatórdes
quines
diêsett
diêdott
diênü
vint
— un
" trënta
quaranta
cinquanta

sessanta, settanta, ottanta, nonanta, čënt, dui čënt, mile, dui mile, ün milliun, billiun;

Anm. Declinirt werd. nur un u. weibl. üna u. dui, weibl. düs; e.g. un viadu, Bund(?), üna fomena. dui fredes, 2 Brüder; düs sorés(?). Cënt u. mile unveränderl.; milliun nimmt im Plur. ein s an. dui milliuns. —

II. Ordnungsz.

Definit. Nimmt alle aus d. Ital. —

le prüm (prim); aber auch so: (u. umgekehrt.)
" secunde; = le dui,
" terzo; = le trëi
" quarto; = le quatr, etc.
" quinto;
" sesto;
" settimo;
l'ottavo;
le nono;
" decimo;

Wenn man sagt 1ter, 2ter, = primo, secundo.

3. Vergleich-Zahlen.

Dahin gehören: simpel, doppel. Von da an wird ôtes=mal gebraucht; e.g. trei ôtes-dovimal etc. —

4.) Eintheil-Zahlen.

Dahin: le mez – die Hälfte;
" terz – $\frac{1}{3}$.
" quart – $\frac{1}{4}$. Von da an wird man part. Theil.
e.g. la quinta part = $\frac{1}{5}$. Dahin: un a un, dui a dui, etc.

5.) Sammel-Zahl.

Un pâr, 'na terzina, drei Stücke; 'na desena = 12, Dutz. un centenà = Hundert; 'na ventina etc —

Die Fürwörter.

Definition. Classification. 1.) persönl., 2.) zueignen. 3.) anzeig. 4.) frag. 5.) bezieh.; 6.) allgem. 7.) unbestimmte.

A. Persönl.

Jeu; teu; ël; ëlla; an (man); nos; vos;
ëi ~~[illegible]~~ (illi); ëlles (illæ).

Die pers. Fürw. werden 2fach gebraucht, u. zw.

a.) in Verbindung mit dem Zeitworte, wenn nämlich der Nachdruck auf dem Verb liegt; es ist aber nur der Dativ & Accus. gebräuchlich; zu merken, daß das o in nos & vos in e übergeht.

Sing.

Dat. me; te; i, ihm u. ihr; se, sich;
Acc. me; te; le, ihn; la, sie; se, sich.

Plural.

Dat. nes, uns; ves, euch; i, ihnen (m. & w.), se, sich;
Acc. nes. " " " ; i, sie; les, sie w.; se, sich.

Dies Fürwort steht vor dem Verb, except im Imperativ 2. Person sing. & plur., wo es nachgest. u. angehängt wird; z. b. dime, sage mir; danes, gib uns; dei, gebt ihr (ihm); chiarèels, schaut uns an.

b.) Die zweite Art hat 6 Casus u. hat den Nachdruck; e. g. ël scri a me, a vos, e no a te o a ëlla.

Die Endungen zeigen die Casuszeichen; u. zwar

jeu, ich	teu,	ël	ëlla	
de mè, —	de tè	d'ël	d'ëlla	de sè
a mè	a tè	adël	adëlla	a sè
mè	tè	ël	ëlla	sè
o mè	o tè	o ël	o ëlla	—
da mè	da tè	da ël	da ëlla	da sè

Plur: nos	vos	ëi, sie,	ëlles	—
de nos	de vos	d'ëi, ihrer.	d'ëlles	de sè
a nos	a vos	ad ëi ihnen,	ad ëlles	a sè
nos	vos	ëi, sie	ëlles	sè
o nos	o vos	o ëi, o sie	o ëlles	
da nos	da vos	da ëi —	da ëlles	da sè.

Anmerk. 1.) mé, mir, u. té dir ist geschloss. zu sprechen.

2.) a vor Vokalen wird ad ob euphon.

3.) selbst da im Ablat. kann ob euphon. d annehmen; z. B. dad ëlla. —

4.) Ans (en français) ist indeclinabl. —

B.) Zueignende F.

Definit. Es sind:

mi, mein, mia; mi, mies;

tö, dein, tüa; tües;

sö, sein, süa; sü, sües;

nost, nossa; nens; nostes;

vost, vossa; vens; vostes.

Construction: 1.) Werden alle diese drei Fallzeichen declinirt (vid. 2. 3. u. 6. Fed.) 2.) stehen beiwört. bei einem Hauptworte; e.g. mi, tö, so libr, 3.) beiwört. allein, u. haben dann

dem bestimmten Artikel – ohne Hauptwort; e.g. le mi, le tō;
z. B. Mi pere é plü vedl, che le tō; mò le mi é plü
temorè* de Die, che le tō. Tüa uma é morta devanta che
la mia, Femia che la tüa ne fô tant vedla che la
mia. –

Anmerkg. Mi, tō, sō mit dem best. Artikel bedeutet auch
Vermögen, Hab u. Gut; e.g. ël n'ha nia de le sō (er
hat kein eigenes Vermögen); le sō s'hal mangé via – er hat's
verschwendet.

c.) Anzeig-Fürwörter.

Definit. Es sind: quëst, quësta; quël, quëlla; chi, che
das, was. Sie sind entw. in Verbind. mit einem Substantiv oder
allein stehend. In beiden Fällen mit de, a, da declinirt;
z. B. quest libr; questa chiasa. –
Einfache Zahl bekannt. Plural:

*) Mail. quist (Diz. 356.

	Mascul.	Fem.
	quis*	questes
de	—	de —

Anm. Daß quest ist das + Stamm (man kann also auch ques (schreib.)
in quëst aber (allein stehend) gehört. –

V.

Statt quëst, quësta, altri, so bleibt das z. (..)
Die Declination ut supra.
Anmerkung. Dasselbe gilt von quël, pl. quî, n. quëlla, pl. quëlles; u. chi, che, (ohne Plural).

D. Fragende Fürwörter.

Sunt: Ché? wer?
Chi? was?
Qual? welcher? pl. quai?
Quala? — e? pl. quales?

E. g. Chi ha contè questa cosa? Ché è él, che n'é content de quël, che Domenedie i mëna ogne dé? Wer ist der, so nicht zufrieden ist mit dem, was ihm Gott täglich schickt? Chi libri é quist? Qual él stè, ch'ha fat quest romù? (rumor) Quala fomena ha dit questes baûgies? (bugie).
Die Declination geschieht durch die Casuszeichen.

E. Beziehende Fürwörter.

Definit. Sunt: Quël che, quëlla che; pl. chi, che, fem. quëlles che. ferner ché (auch im Plural) welcher

Das letztere ist à la française nur im Nom. et Accus. anwendbar. E.g. l'om, ch'ha ragionè con mè; l'om, de quël che nos nes recordun; l'om, a quël che vos avëis (ëis) dè gros vier. L'om, la fomena, che vos avëis (ëis) vedü (odü); l'om, de ~~et~~ quël che, la fomena, de quëlla che jeu ciaffe treups de bëin (ciaffare).

F. Fürwörter der Unbestimmtheit.

Jemand: vigne (ogni); vignun (ognun); vignüna; chè che sie, un ünne; chi che sie; ~~tütt~~; degun, degüna. Niemand: nia, Nichts.—

Anm. Beim Gebrauche einiger dieser Fürwörter.

1.) Vigne – für beide Geschlechter – nur im Singul. u. unveränderlich, mit einem Substantiv. e.g. vigne om, che fes bontè, ę da stimè. Vigne ëlla, che n'ha âtr da mostrè, che n pü de bellezza, ne väl n' corno. Jedes Frauenzimmer, — ist ganz nichts.

2.) Vignun, vignüna; e.g. V. dis bëin d'ël: no vign-na le blastemmsa, da via ch'ël n'ha veija (voglia) de se maridè.

v.

3.) Ché che u. chi che sie, einer meist u. ohne Verbindung. e.g. Quëst furfant dis mal de che che sie. Ël se contenta de chi che sie — mit allem zu frieden.

4.) Tüt — in Verbindung u. ohne dieselbe [illegible]; in Verbind. hat es den bestimmten Artikel; e.g. Ël sa tüt. Ël fes de le bëin a tütg. Tüt le payŝ l'ama tenria, ch'ël ne fes pa de le bëin a tüt le payŝ e ne dis richie nia dert bëin de tüt le payŝ.

5.) Degun, degüna, im Plur. degügn, degünes, keiner, keine; kann allein od. in Verbind.; e.g. Has teu 'n bel chiaval: Jeu n'en ha degun. N'haste degüna bursa: Olà haste pa to chiapel: (Wo hast du d. H.) Jeu n'en ha degun. —

Anmerk. Wenn degun Niemand bedeutet, so ist es im Plural; z. B. Degügn dunca ne t'ha condanè:

6.) Nia, Nichts; e.g. Jeu n'ha nia da te dè (ich habe nichts dir zu geben. Iddie ha criè le Mond fora de nia. O jeu mëtte, che te sies 'n canaja da nia jeu. O ich glaube, du bist ein [illegible].

G.) Unbestimmte Fürwörter.

1.) Qualcun, qualcüna; talun, talüna; zaccà, Jemand (männl. et weiblich), valche, çhizé = etwas. Man umschreibt es allmi.

e. g. qualcun mina d'ester 'n sapient, e e' 'n asen (asinus)

Talüna che crëy de pläsëi a tütg, ne pläs a degügn.

Recórdete pa vé, che podun pa cichie valche. Ël mëss avëi ciaffé çhizé, derest ne fossel tant ligz (allegro).

Zaccà m'ha conté, ch'ël ne sie vëi.

2.) Un, üna; weibl. zuweil. mit d. Artikel; e. g. un me l'alda, l'atr me desprisâ. Ëi é mortg l'un e l'atre. —

3.) Medemo (medesimo), — a; mit d. best. Artikel i. weibl. e. g. Le medemo e mort la neut passada, e la medema é da morì. Quest perdiadri tegn vign'an les medemes perdiches, e dis dagnóra le medemmo. —

4.) Tal, mit d. bestimmt. Artikel = ein gewisser z. B. Le tal m' ha dit, che la tal persona é 'n lere. Im Plur. hat es tai und tales. E. g. I tai jogn e les tales jônes va a dliesia nött tant por fa tal et tal bëin, mó plutost por s'abinné (um zusammenzukommen). —

V.

zeigt tal die Eigenschaft einer Person oder Sache an, so hat es im Plural tä, sobald ein Hauptwort folgt; aber tà, wenn es allein steht z.B. De tä omi me pläs, solche Männer gefallen mir. De tà èlles mèrita d'ester stimades.
Aber: De tà, che vos sëis, ciaffen deleng, solche wie ihr seid, findet man überall.

5.) Tant, sovel. Einfach u. vielfach u. unverändert gebraucht. Vertritt die Stelle eines Hauptw., daher den Genitiv; z.B. Tant d'or n'hai mai vedü jeu. Tagn de dinnà, ch'ël ha avü, e ël s'i ha mangeà via tütg. Ël ha studié tant de coses, che nia n'i é plü da ŝalzan — — daß ihm nichts mehr neu ist. —

Anmerk. Das t ultimum wird wenig gehört, quasi tan.

6.) Entràmi, entrames (beide), mit bestim. u. unbest. Artikel, jenen aber, wie bei tüt, in die Mitte zu setzen: e.g. E da entrames les sorus arps el — u. beid. Schwestern; da via de quël dit richiê vigne de' un pater noster a entrames, deshalb betet er auch für beide täglich ein Vater unser. —

Das Zeitwort.

Definit. Arten: Hilfsztw., thät., leid., zurückführ. u. unpersönl.

A.) Hilfszeitw. Definit. 3 im Ladinisch.: estr, avëi, vegnì oder gnì (werden). –

Estr: perf. estr stè, – stada. Fut. vegnì oder gnì a estr.

Gerund. d'estr: a estr; per (por) estr: inte l'estr (während), con, col'estr. Gerund. perf. d'estr stè (stada) etc.

Partic. pres. essendo:
" perf. stè, stada; pl. stà, stades.

Indic. Ieu sun
teu t'és
ël, ëlla é
nos sun
vos sëis
ëi, ëlles (an) é.

Pass. semplice: Ieu ê, fô, fòve (war)
teu t'ês, fôs, fòves –
ël ê, fô, fòva –
nos ên, fôn, fòven.
vos ês, fôs, fòves.
ëi ê, fô, fòva.

Pass. perf. Ieu sun stè (stada) etc. ...

nos sun stà (stades) etc.

Plusquamperf. Jeu ê od. fô stè, stada ꝓ.

Futur. Jeu serà odr jeu vëgne a estr,
— seràs — vëgnes —
— serà — vëgn —
— serùn — vegnùn (gnùn) —
— serëis — vegnëis (gnëis) —
ëi serà — vegn —.

Fut. exact. Jeu serà stè, stada ꝓ.

Imperat. Sieste, fni du; sunse, lasst uns sein;
sië, " nu; seise, seid ihr;
sie ëi, lasst sie sein.

Conjunctiv. Pres.
Che jeu sie;
" te te sies;
Ch'ël sie;
Che nos sunse
" — seise
Ch'ëi sie

Imperf.
Che jeu fosse;
" teu te fosses;
Ch'ël foss;
Che nos fossen
" vos fosses
Ch'ëi foss.

Altera forma: Che jeu vegnisse od. gnisse a estr;
" teu te — isses " — —
Ch'ël vegniss, " — —
Che nos ~~vegn~~ vegnissen — —
— vos vegnisses — —
Ch'ëi vegniss — —

Perf. Che jeu sie stê, stada p.

Perf. condiz. Che jeu fosse vegnü (gnü), vegnüda, gnüda pa ess. stê, stada.

Fut. Che jeu vëgne a essr

" teu te vëgnes a essr

Ch'ël vegne —

Che nos vegnuuse (gnuuse) —

Che vos vegnëise (gnëise) —

Ch'ëi vëgne a essr.

Das Zeitwort avëi – haben.

(Vide p. seq.)

Pres.	Imperf.
Jeu ha;	Jeu avà oder â;
teu t'has;	Teu t'avës " âs;
ël, ëlla ha;	ël avà " â;
nos avun (un)	nos avon " ân;
vos avëis (ëis)	vos avòs " âs;
ëi, ëlles ha.	ëi avà " â;

Perf. Jeu ha avü p. Perf. pass. def. Jeu avà, od. â aibü p.

Fut.		Fut. exact.
Jeu avrà oder arà;		Jeu avrà (arà) aibü p.
Teu t'avràs	— aràs;	
ël avrà	— arà;	
nos avrun	— arun;	
vos avrëis	— arëis	
ëi avrà	— arà.	

Imperativ. Abbeste, habe du; avunse, lasst uns hab.
Abbe, habe er; avéde, habet ihr;
abbe ëi, lasst sie haben.

Conj. Praes. Che jeu abbe; Che nos avunse (ünse);
Che t'abbes; Che vos avëise (ëise);
ch'ël abbe: Ch'ëi abbe.

Conj. Imp. Che jeu avesse (esse); Che nos avessen (essen)
" teu t'avesses (esses)" vos avesses (esses)
Ch'ël avess (ess). Ch'ëi avess (ess).

Praes. Condiz. Jeu avesse; nos avessen
Teu t'avesses; vos avesses
ël avess; ëi avess.

Pass. perf. Che jeu abbe avü (ut praes. cum avü)
Plusq. Che jeu avesse (esse) avü etc.
Fut. Che jeu vëgne ad avëi etc.
Pass. Condiz. Che jeu fosse [vegnü, gnü / —üda, —da] ad avëi avü.

Ad pag. prior. med.

Avëi; avëi avü od. aibü; vegnì (gnì) ad avëi;
Gerund. d'avëi; da avëi; ad avëi; per (por) avëi; inte l'avëi;
con, col'avëi avü; - Avendo: avü (aibü); fem. avüda (aibüda).

Das Hilfszeitwort vegnì oder gnì, werden, kommen.

Beide sind gleichbedeutend; das 2. eine Abkürzung, u. im Munde des Volkes weit gebräuchlicher. In der Conjugation etwas abweichend.

Inf. praes. vegnì oder gnì - Perf. Ester vegnü, gnü; fut. avëi da vegnì;
Gerund. de, a, da, per (por) inte le, con, cole vegnì;
" perf. d', a, da, per (por) inte l', con, col ester vegnü;
Partic. praes. vegnan (gnan); perf. vegnü (gnü), -üda, gnüda.

Indicativ.	Pass. sempl.
Jeu vègne	Jeu vegnive (gnê); ich kam, wurde;
teu te vègnes	" " — ves (gnês).
ël, ëlla vègn	ël — va (gnê).
nos vegnun (gnun)	" vegniven (gnên).
vos vegnëis (gnëis)	" — ives (gnês).
ëi, ëlles vègn	" — iva (gnê).

Perf. pass. def. Jeu sun, teu t'es, vegnü, gnü; vegnüs, gnüdes;
vegnüda, gnüda; ——

Plusq. Perf. Jeu ê od. fô vegnü, -da ecc

Fut. Jeu vegnirà = gnirà ;
— — às = — às ;
— — à ; = — à ;
— — run ; = — run ;
— — rëis ; = — rëis ;
— — irà . = — à .

Fut. exact.
Jeu serà vegnü,

Imperat. Vi ; komm, werde, du ;
vegne, er k. w.
vegnunte, gnunse, l. uns k.
vëgne, laßt ihn komm.
vegnide, gnide, kommt ihr!

Conj. Che jeu vëgne
" " —es
" " vëgne
" " — —
" " —
Ch'ëi vëgne

Imperf.
Che jeu vegnisse, gnisse ;
" " —es —s ;
Ch'el vegnisse, — sse ;
" " vegnissen, gnissen ;
" " vegnisses ; gnisses ;
" " vegniss, gniss .

Pres. Condiz. Che jeu avesse da vegnì, gnì ecc (ut supra).
Perf. def. Che jeu sie vegnü, gnü ecc ut supra.
Plusq. Che jeu foss vegnü ecc
Perf. condiz. Che jeu avesse avü da vegnì ecc
Fut. Che jeu abbe da vegnì, gnì ecc.

Anmerk. 1.) In der 2. Pers. sing. immer teu te (bei all. Zeitw.). Der Wohlklang will so; ist beim besond. Nachdruck, so kann man teu weglassen, aber auch te. Eg. Se te dîses sempre la verité, n'haste nia da temei. (wenn nicht gut lautend): Se teu dîses. Das e in te aber ist furtivum. —

2.) Das persönl. Fürwort kömmt oft auch bei Nicht-Fragen hinter das Zeitw. zu stehen. Vide pl. infra.

3.) Die Phrase: es gibt = ël é (vi é, vi sono?); ël é animai.

4.) Das Particip perf. von avëi = avü, per abus. der Badioten aibü.

5.) Essendo u. avendo fehlen; daher de, a, por, per. Wohl aber oft vegnan und gnan.

6.) Das ê ist contrah. aus eve, eves, oder ere, eres, wahrscheinlich entweder. So â aus aveve, aveves; avà aus avrà; u. gnê aus gnëve (würde, bau). Die Zusammenz. häufiger bei Ladings.

7.) Folgt auf ester oder avëi ein Infinitiv, so = müssen, sollen, e.g. Nos avun da savëi. Vos ne sëis bogn che da mangé. Quëst é da fuggi. Ten ha da ves di. —

Die regelmäß. Zeitwörter.

Vier Conjug. Ad 1.) die auf é oder è; e.g. amè, saltè, pubblichè, licché (lecken); Ad 2.) die auf e (ohne Acc.); e.g. perde, vënne (vendere), sfënne (idem), corre, laufen. Ad 3.) die auf ëi temëi, fürchten; odëi (sehen); varrëi (gelten); podëi, können. Ad 4.) die auf i; chirri (suchen); li, lesen; ri lachen; aldi, hören.

I. Conjugation.

Amè = lieben.

Avëi amè; d', ad, per, por, inte l', con, col' amè.
d', ad p avëi amè. Partic. amañ; perf. amè, amada.

Indic. pres.
Jeu ame,
Jeu tŭ ames,
ël, ëlla ama,
nos amuns,
vos amëis,
ëi, ëlles, ama.

Ind. imperf.
Jeu amava (— ve) odr. â
" " — ves — âs
" — a — â
" amàveñ — âñ
" amaves — âs
" amava — â

Pas. semplice
Jeu ha amè p
Plusq. Perf.
Jeu aveve od. â amè,

Fut. Jeu amerà
" " — às
" — à
" — ruñ
" — rëis
" — à

Fut. exact.
Jeu avrà (arà) amè p

Imperat. Ama; ame (amet); amunse; amède.
ame.

Conj. Che jeu ame;
" " " ames;
" " ame;
" " amunse;
" " amëise;
" " ame;

Conj. imperf.
Che jeu amasse,
" " " — sses,
" " — ass,
" " amàsseñ;
" " amasses;
Ch'ëi amass.

Pres. Condiz.
Che jeu vegnisse a amè p
Perf. Conj.
Che jeu abbe amè.
Plusq.
Che jeu avesse amè.
Fut.
Che jeu vëgne a amè.

II. Conjugation.

Pèrde; avëi perdü; vegnì a pèrde; de, a, da, por, pèrdè
Gerund. perf. de, a, da p avëi perdü. Partic. pres. perdëñ; perf.
perdü, rüda.

Pres. ind.
Jeu pèrde,
— — es;
— — rd;
— — duñ;
— — dëis;
— — rd.

Impert.
Jeu perdòve odr. perdô;
— — es — — ôs;
— — òva — — pô
— — òveñ — — dôñ
— — òves — — ôs
— — òva — — ô.

Perf. Jeu ha perdü p
Plusq. " aveve p.

Fut. Jeu perderà, às, à, un, ëis, erà. Fut. exact. Jeu avrà perdü ꝑ

Imperat. Pèrd; perde (nr); perdunse; perdèile; perde. —

Conj. prés.	Imperf.	Condizion.
Che jeu pèrde;	Che jeu perdesse;	Che jeu vegnisse (gnisse) a pèrde ꝑ
" " " — es;	" " — esses;	Perf. Che jeu abbe perdü ꝑ
" " e;	" " — ess;	Plusq. " " avesse " ꝑ
" " unse;	" " essen;	Fut. " " vègne a pèrde.
" " ëise;	" " esses;	Perf. Condit.
" " pèrde.	" " ess.	Che jeu fosse vegnü ad avëi perdü ꝑ.

III. Conjugation.

Plasëi; avëi plasü; vegnì a plasëi. a, da, do ꝑ plasëi ꝑ perf. ad avëi ..

Partic. plasën; perf. plasü, —üda.

Prés. Indic.	Perf. pass.	Perf. comp.
Jeu plâse;	" plasova = plasô;	Jeu ha plasü ꝑ
" " plâses;	" " — vas = — sôs;	Plusq. Jeu aveva (â) plasü;
" plâs;	" — òva — ô;	Fut. plaserà, às, à; un; ëis:
" plasun	" — òven — ôn:	plaserà. Fut. exact.
" plasëis	" — òves — sôs:	Jeu avrà (avrà) plasü ꝑ.
" plâs.	" — òva — ô.	

Imperat. plâs; plâse (ns); plasunse; plasede; plâse.

Conj. Prés.	Imperf.
Che jeu plâse;	Che jeu plasesse;
" " " — âses;	— — sses;
" " plâse;	— — ss;
" " plasunse;	— — essen
" " — ëise;	— — sses.
" " plâse	— — sess.

Perf. ~~cond~~ pass. Che j. abbe plasü; Perf. cond. Ch. j. vegnisse a plasëi

IV. Conjugat. Aldi (hören); avëi aldi; vegni a aldi;
a, da ? - a, da avëi aldi. Partic. aldian; Perf. aldi, -dida

Indic. Praes. Jeu alde; — — es; — a; — dian; — aldies; alda;

J. aldive od. aldî; — ives — îs; — iva — î; — iven — în; — ives — aldîs; — iva — aldi.

J. ha aldi; J. aveve aldi. ?
Fut. aldirà, às, ò; ren, ëis, irà.
Fut. ex. J. avrà aldi.

Imp. Alda; Alde; Aldiunse; aldide; alde.

Conj. Ch. j. alde; — — es; — — e; — — diunse; — — aldîse; — — e

Che j. aldîsse; — — sses; — — ssi; — — en; — — isses; — — ss.

Condiz. Ch. j. vegnisse ad aldi;
Perf. Ch. j. abbe aldi;
Plusq. " " avesse aldi.
Condiz. perf. Ch. j. fosse vegnü ad a.
Fut. Ch. j. vegne ad aldi.

C.) Die leid. Bedeutg. bildet m. (wie ital.) durch auxiliar.

E. g. Vegni, oder estr amè (amada).
Perf. Estr vegnü, oder stè amè (amada).
Fut. vegni a estr amè, " "
Ger. a, vegni oder estr amè, " "
" perf. a, estr vegnü (oder stè) amè, .
Partic. praes. vegnan od. essendo amè,
" perf. vegnü od. stè amè, .

Praes. J. sun od. vegne amè,
imp. J. fô od. gnê "
u. s. w.

D. Zurückführende Verba.

Se diverti; s'estr od. s'avëi diverti; vegni a se div.
a, se div.; a, s'estr od. s'avëi div. Part. se divertan;
s'essendo od. s'avan diverti.

Pres. Indic.	Jeu me diverte ſ	Jeu me divertive = diverti ;
	Jeu te te — es ſ	— — ves = — is ;
	ël ſ se divert ;	— — tiva = — î ;
	nos nes divertiun ;	— — — tiven = tin ;
	vos ves divertiés :	— — — tives = is :
	ëi ſ se divert.	— — — tiva = î .

Perf. Jeu me sun od. m'ha diverti ; jeu me fô od. m' â diverti.

Fut. Jeu me divertirà, às, à ; tirun ; tirëis ; tirà. Fut. ex. J. m. serà d. ſ

Imper. Diverte te ; se diverte ; — vertunse ; — vertive ; se diverte.

Conj. Che jeu me diverte, es, e ; iunse ; tiese ; e. ; Ch. m. divertiſse ſſ

E.) Unpersönl. Zeitwörter.

Def. E. g. plevëi (pluit) = ël pleui ; tonnê = ël tonna ;
nevëi, = ël nëi ; temperstê = ſ ; tarlie (blitzt) ël tarlieja
ës blitzt ; ventê, ël venta (windet) ; bastê = ël basta.

E. g. tonnê ; part. tonan ; part. perf. tonnê ; imp. ël tonnava oder
tonnâ ; ël ha tonnê ; pl. q. ël â tonnê ; ël tonnerà ; ël avrà
tonnê — ſſ. —

F. Unregelmäßige Zeitwörter. —

Def. Meist in der 1. 2. u. 3. Per. Sing. u. 3. Plural. praes. et indic. et conj. imperativ.
zuweil. im Mittelwort.

I. Conjugation

Hiher gehören praes. dê u. stê.

Praes. Jeu dà, – dàs, – dà; dun; dëis, dà. Sic: stà, às, à.
Imp. „ dê (dève), dês (– ves) dê (deva); dên (dèven) dês (dèves)
Perf. Jeu ha dè – Plusq. Jeu â dè – Fut. darà, às, à; un, ëis, daràs
Imperat. Dà; die; dunse; déde, die. Gleichfalls stà. –
Conj. Ch. g. die, es, e; dunse, dëise, die – Ich. g. desse, esses, ss; dèssen
Partic. dan; stan. Conj. regular.
Anmerk. Die bisyllaba wechseln fast oft den Ton; z. b. levè (aufstehen); jeu lève; serrè = jeu sèrre (schließen).
Carte (mit Karten spielen) – jeu cärte; sentè, sitzen; jeu sënte; sbarbè (barbieren); jeu sbärbe; nettè (reinigen) jeu nètte. – Viele Metathesis e. g. porvè loco provè.
Einige trisillab. item irregul. z. b. lié (binden) = jeu lieje; testimonié, = — nieje; scorrié (geißeln), g. — rieje; battié, (βάπτω), — tieje. —

II. Conjugation.

Nur wenige irreg. e. g. coeśe (sieden) im Partic. coeut, coeutta; depënśe (pingere), depënt (gem., gefärbt); vënśe (vincere) vënt; desdruśe (zerstören), desdrüt; bëire = bevü; conduśe = condüt. —

III. Conjugation.

Im Praes. fast alle unregelmäßig. Das Fut. = Wegen ob der Endsilben u. des auf ê ruhenden Mittelaccents ü – rà dage. –
Potrora: Podëi können: Pò, pos, pò; podun, podëis, pò.
Conj. posses, – ses. posse; podunse, podësse; posse.
Part. podü; fut. poderà. Imper. Pò; posse; – dunse; podëde, posse

Varrëi, gelten. Vè, vès, vè; varruǹ, varrëis, vè.

Conj. vèye, — es, — e; varrunse, rèsse, vèye.

Imperf. Ch. j. varresse; Part. perf. varrü. fut. varrerà.

Imperat. vè; vèye; varrunse, varréde, vèye.

Odëi (auch vedëi).

: vëighe, — es, vëiga; oduǹ, odëis, vëiga.

Conj. vëighe, — es, — e; odunse, odèsse, vëighe.

Imperf. Ch. j. odesse. Partic. odü; fut. oderà; Imper. Vè, vëighe, odunse, odéde, vëighe.

Savëi; sà, sas, sà; savuǹ, savëis, sa.

Conj. Ch. j. sape, es, e; savunse, savëse, sape. Ch. j. savesse; Part. sapü; fut. safferà. Imp. Sà; sape; savunse, savéde, sape.

Dorrëi (dolere): Dò (èl), nb (schmerzt), Ch'èl doye; Ch'èl dorress; dorrü; fut. dorrerà. Imperat. doye.

Parrëi (scheinen); pè, pès, pè, parruǹ, parëis, pè; Ch. j. pèye, es, e; parunse, parröise; Ch. j. paresse. Parrü; parrerà. Pè, pèye, parrunse, parréde, pèye

Vorrëi (orëi) wollen: vò, vòs, vò; voruǹ, vorëis, vò. (auch v via!)

Conj. voye, es, e; vorunse, vorëse, voye. (auch v via!)

Part. Vorü, oder orü. fut. vorerà (orerà). Imper. vó (ó); voye (oye) vorunse (or.) voréde, voye. (senza v gebräuchl.)

Devëi, sollen u. messëi (müssen). Deu dasse, dasses, (schreibt auch desse, desses, dess. devuǹ, devëis, dess. Ch. j. desse, Messe, imperf. messâ. Part. devü; mess. = messé. Devrà, messerà.

IV. Abwandlung.

Gî (gire); vade, vey, va; ĝiun, ĝêis, va. | Imperf. ĝeva od. ĝê p.
Ch. p. vade, es, e; ĝiunse, ĝêise, vade. | Ch. p. ĝisse,
Part. ĝiu; girà. Và, vade, ĝiunse, ĝide, vade.

Gnî kommen, vide auxil. verba.

Dî; part. disan. Dîse, es, ê; disun, diseis, dîs.
Ch. p. dîse; es, e; disunse, diseise, ch'ëi dîse.
Imperf. disova od. disô p. Ch. p. disesse. Part. dit; dirà.
Dî, dîse; disunse, disede, dîse.

Morî. Meure, es, e; moriun, moriëis, meur. Ch. p. meure,
Part. mort; morirà. Meur, meure, moriunse, moride, meur.

Vistî (kleiden) Jeu me vieste, p. ...

Anm. Viele gewiss alle unvollk. Verba dieser Conj. bild. d. gegenw. Z. 1. 2. 3. einz. u. 3. mehrz. u. d. einz. [illegible] u. gebietd. Art durch Anwendg der ï in ësce z. B.

Finî. Jeu finësce, ësces, finësc*; finiun, finies,
finësc. Ch. p. finësce; finësc p.

Cetera regul. Dahin gehören benedî, maladî, florî, comparî, partî (theilen), svannî, scrolî, offrî, patî, favorî, impoverî, arichî, custodî, partorî, firî (verwund.) p

---

*) Das c am Ende bleibt zischend.

Einige abweichende ital. Wörter.

a) Trà (= trarre, trahere = tirare), wie Lad. tirè. reg. exc. part. trat

b.) To' (togliere, torre) geht aber die 2. Conj. tole, es, tol; tolun, toleis, tole
das Partic. aber hat tut.

c.) Fà (fare); fêse, fêses, fês; fasun; fatëis; fês. Chej. fêse
Imp. fasöva (fasô) p. Chej. fatësse p. I. farà p. fà, fêse, fasunse, fasëde, fêse. Fasan

Die Negationspartikel ne bei Verben u. ne – pa, sowie über den beziehenden Partikel en. –

a.) bildet das ne allein die Negation, so = dem ital. non, nämlich unmittelbar vor dem Verb; e.g. io non so = jeu ne sa. –

b.) Ist pa dabei, so = franz. ne – pas; e.g. je ne sais pas = jeu ne sa pa. Anm. Um eine starke Negation zu machen, nimmt man oft 2 ne; e.g. Él n'é ~~p~~ ne. –

c.) Tritt das relative en dazu, so ist die Stellung bei der einf. Negation = ital. (mit ne); e.g. io non ne so niente = jeu n'en sa nia; bei der doppelt. Negation wie im franz. mit en, z.B. je n'en sais pas = jeu n'en sa pa. Anm. Dieser Regel folgt die relativen Pron. le, ihn; la, sie, les, sie; in Zusammentreff. mit der Negat. Pa allein hat nichts Negatives, sondern potius affirmative; z.B. le saste pa ben? (weißt du es (wohl)): jeu le sa pa bein.

Von dem Zeitworte in seiner Conjugation bei

bei fragenden Sätzen ec. nach der eigenthüml. Modifikation in bezug auf das damit verbund. Fürwort.

Man setzt das ~~frag~~ pers. Fürw. bei Fragesätzen nach dem Verb; jedoch:

1.) Falls der Nachdruck auf das Verb, so kommt nicht das Fürw. als solches, sondern eine Modifikation desselben nach dem Verb u. wird angehängt. Diese (Suffixen) sind: i, te l. le, la, e, i. Diese = abgekürzten persönl. Fürwörter. Das erste i (könnte auch j heißen) = jeu, ich; t aus teu, du; l aus ël oder le; la aus ëlla, sie; e aus ve, das der Ladiner oft statt nes u. ves gebraucht (er sagt: dese statt dénes; gover-nese, statt governeves); das letzte i endl. ist aus ëi, sie entstanden. Bei diesen 2 i ist zu merken, daß, sobald der End-buchstabe dieser Personen wie e od. i ist, dieser in das modificirte Fürwort i übergeht, das accentlosen a aber in e z. B. mangia = mangiel. Exempla. Jeu mange, ich esse. Frage: mangi? esse ich? teu dormes; dormeste? Ël bei-bëil? nos ragianuen; ragiounuse? Vos pitteis (wartet) pitteise? Ëi chianta; chiantai? Dormela? au va = (man geht) = vau?

Anm. 1. Au (man) verliert sich a in Zusammensetzung und wie selbstverständlich, wenn es bei Frage dem Zeitw. angehängt wird, immer.

2.) Die 1. Pers. pl. bekömmt in dies. Fällen des Wohlklangs wegen nur d[illegible] Zeiten u. Fürw.; e.g. sunse? sind wir?

b.) Fällt der Nachdruck nicht auf das Verb, sond. auf das Fürw., so bleibt a) die Modification u. b.) auf das Fürw.; e.g. mangi jeu e nò teu? mangiunse nos e nò vos? le sai ëi? (w. [illegible]) Ein Ex.

a. ohne bes. Nachdr. — b.) mit bes. Nachdr. auf das Fürw.

Pres.

a.	b.
Mangi?	mangi-jeu?
— geste?	— geste-teu?
mangel, — gela, — geu?	— gel-ël? mangela-ëlla?
mangiunse?	mangiunse-nos?
— gëise?	mangëise-vos?
— gëi? mangeles?	mangëi-ëi? mangeles-ëlles?

Imperf.

a.	b.
Mangiâi?	Mangiâi-jeu?
— giâste?	mangiâste-teu?
— geâl, — âla?	——— -ël, [illegible]?
— giânse	——— -nos?
— giâse	——— -vos?
— giâi, — giâles	——— -ëi? — ëlles?

Perf.

a.		b.
Hai	mangé	Hai-jeu?
haste		haste-teu?
hal		hal-ël?
avunse		avunse-nos?
avëise		——— -vos?
hai		——— ëi?

NB. Diese Modific. des Praes. wird auch sonst im lebhaften der Erzähl. oft gebraucht; z.B. dann sagte er, er werde zu mir kom.

Desspö di sôle, ch'ël gnirà da me. (komm Tedesco).

Gebrauch der Zeiten.

A.) Präsens 1.) Alles, was wirklich ist; e.g. Jeu lii libri; Quanche jeu ha temps, vadi a spazier. Jeu sun dagnöra contënt, sî jeu sun san e ch' j'ha grôs (Geld).

2.) bei Erzählungen z.B. ël vegne, me vëiga ed mett man a pitté (er kam, sah mich, u. fing an zu weinen). Ël va a marchié, compra 'n chraval, l'ô payé e n'ha degügn grôs (fast b. Geld).

3.) oft pel fut. e.g. Domàn vadi in Campagna.

B.) Perfect. E.g. Jeu fô a chrasa, quanche l'aviso de la mort de mi frè arrivâ. 'N mëis desspò ch' j'ê parti da chrasa, moriva (morî) mia uma. —

Mi père cuntâ gonnòt: neus përi antenatz viô treup plü mal che nos, lavorâ de plü e ê impsò (doch) plü ligri (allegri) e miüz che nos. Jeu ê mistrié (anche) 'na ôta jon, â dinnà ed fô gayärd e jeu n'ê impsò ne lant da scavëz (ausgelassen), che teu. —

C.) Bestimmt vergang. Zeit. a) gänzlich vergang. Z. e.g. l'an passé sunsi stè a Chiasa; dant dui agn sunsi stè a Ancona.

b.) Die als vergang. erzählt wird; e.g. Le nemico é gnü inte le payô ha conquisté le cittés e lès ha borsé (verbrannt). Iddie ha crie' l'om d'argilla, e i ha dè "n" anima imortale.

c.) Verg. ohne Rücksicht auf die Zeit, e.g. ël n'ha ciaffè le dinnà' ch'ël aspettâ. Nos avun odü de belles cosses a Roma, bëinche ze sunse stà die illò (lange dort): Jeu ha odü dües ôtes l'Imparadü, e üna ota le Papa.

D.) Plusq. Perf: quando? e.g. Ël sen é ~~gnü~~ gnü, quanche ze gnê (fr. vergangen, als ich kam). Lü messo (zur Wir hatten gerade) dërt märnè, ch'ël gnê (zu Mittag gegessen)

E.) Fut. Vorzug. Jeu serà diligente. Te moriràs subit che te mangeràs de quest frut. Inquël de dirai (ich sagen): Jeu â fan, e vos m'ëis dè da mangé; jeu â sëi p La ota (dann) dirai (werd. sie sagen): Signur! Nos ne t'avun mai odü.

F. Fut. exact. quando? – e.g. Quanche jeu avrà fat quest lavur, serai contënt. Subit que che te m'avràs menè i dinnà, te compraraì chi che te desidëres.

G.) Condiz. Defin. e.g. De quis mittuns padess gni a esser valg vt na ôta, i ëi avess plü giudice (v. für unmittelbar wären).

Jeu sà, che ël griss a ragionè atramentr de mè, s'ël me comessess miu. Deltm; dafür dreb Imperf. e.g. Jeu me fasesse la vita plü comoda, s'jeu avesse plü dinnà. Ël foss plü ric, s'ël ess sparagnè de plü.

H.) Condiz. Perf. Ut supra. E.g. Jeu fosse grü a ester plü ric s'jeu esse sparagnè de plü. Questa mütta fosse gnüda a ciaffè de se marida, s'ëlla fosse stada plü prossa. Deltm, dafür Conj. Perf. e.g. Ël fosse deventè soldà, s'ël n'ess avü 'n defett. —

Modi.

A) Indicat. Solit. e.g. Ël è 'n om ric, ël pò bëin le payè. Jeu sà, che tò frè è 'na canaja. Se la cossa è sco te dises, poste vegnì (kannst du kommen).

B.) Conj. wie gewöhnl. bes. nach Che, se, acciochè, affinchè. Jeu le ~~fass~~ fasess gian (gern), mò jeu ne sun bun (bin nicht im Stande). Minnassel bëin de fà quëst il sü (Glaubeten wir wohl das all. thun zu können?). S'jeu savesse, ch'ël vegniss, stessi a chiasa. Ël òrô (vorô) ch. jeu payasse sü debits, mò quëst ne pos mia jeu (das kann ich ja nicht thun). Ël a pòra (paura), ch'ël ne le ciafass. Ël ha comënè (befohlen), ch'au devess ester insignà (bereit sein). — sempr

b.) Nach Che, falls das Verb des 1. Satzes verneinend oder eine Zweifel fragend gebraucht wird. E.g. jeu ne dise, che l'avëise vos fat.
N! tal de' jorament, che la cosa sie succedüda insceu, ch'
ël ha dit: Jeu ne vëighe nia, che sëise plü fortunè che jeu.

c.) Bei dem Verbalbegriffen, wo ein Zweifel soll, wollen, mögen. E.g. ai
dit, che mi vijin sie mort. Jeu me temô (war besorgt), che
vos avesses perdü vost dinrà. Fesè pa chi che l'ó (vo),
jeu ne vó plü savëi nia d'ël. –

d.) Nach dem bez. Fürw. ché, welches, der, wenn ein Superlativ vorausgeht; e.g. ël é le plü gran scavez (Lump), ch'abbe
questa comunité. Ël é l'unico, ch'ai posse creje in
quest punt.

e.) fastidmat d. e.g. Jeu ne sà degügn, che me savess mostrè
la strada. O cstang giai n'engëpsi int un lüg, olà
che jess podesse in compagnia de mi libri vire dema (nur
für [illegible]) por me; chi ne sà chi ligrëzza, ch'ël sie de
ciaffè inte se' stess le miü compagn?

f.) Nach einigen ungewiss. Verbalbegriffen; e.g. ël é natural, che
vgnun chiare (sucht) de miorè süa fortuna. Basta ch'ël
abbe talënt, gros n'adorel (braucht er keine). Se te vós
gì per le mond, s'ël necessiare, che te sappes de
plü linguaz.

C.) Infinit. wie sonst – bald als Verb, bald als Substant.

a) als Subst. mit d. Artikel. L'avëi fan, quanch'an dess studié é bëin plütott üna cossa intrigada (ist wohl fast). L'avëi ün bun amico, con qual ch'an pò ragionè liberamentr dè chi ch'an vò, é 'n tesoro.

b). Nach d. Verbs: devëi, podëi, orëi, lascè, giovè (nützen) Ël dess ne dè chize gros, mò ël ne se lascia mai odëi. Jeu te pòs dì, T'jeu ne sun ün bun Kerl. Lascia fà e dì la gënt chi ch'ëi vò, ëi ne te pò fà dan. Jeu vores (or...) fa tüt por t'ël.

c.) Am Verba: bitten, hoffen, wünschen, gefall., verschied., versprech. hab. de bun Infin.. Jeu ves preye pa de vegnì a me dëide (d'ajudé?) (mir zu helfen). Jeu spére pa de ciaffè chize grosc, desspò ves pagi pa (dann zahl ich euch.) Ël m'impromett de me dè treap, mò ël ne me darà pa nia.

d.) Nach den [illegible] Verb der Bewegung, Absicht, Zeit (Anlagen, Anfang) a zuletzt

e.g. Jeu vegne ün püc a odëi, cò che stëis. Ël m'ha inviè a marné con ël. (mittagess.). Ël scomencia a plevëi. Ël ha bëin imparè a chiantè, mò ël ne sa nia. Jeu ha tant provè de l'insignè a scrì, mò ël ha messa la tetta düra. –

e.) Nach d. [illegible] Beiwort [illegible] Tauglichk. oder Notwendigk. [illegible] stellt da vor d. Infinitiv. Eg.

S'jeu te dà da margé, meste m'obedì. Incoeu hai massa da fà, dé de quël ne pòi gni a ves ciaffé (dort selbst nicht kommen). Sabis che t'has da vire, meste te contenté. Ël me disô gonnót, ch'j'abbe da morì davant dad ël (vor ihm).

f.) [illegible] per ad. per. Recordete mi bun compagn, che te marges por vire, e che te non vives por margé. Questa strada é massa lungia por gì a pé. Per morì content mëssun vire bëin.

g.) [illegible] sënza [illegible] Vorwort [illegible] infinitiv. Ël passa sënza me salvdé. Jeu he passé la neut sënza dormì.

h.) [illegible] olà, wo, wohin? [illegible] Vorwort. z. B. Ël ne sà olà gì. Da olà tó valq, si ël n'ha nëtt nia (woher [illegible]). Olà stë ad assossa (unterstehen) si ël n'e nò chiases, nò lëgns (Bäumen)

Participium.

a) P. presentis. [illegible] auf an; bei [illegible] auf ën u. auf ian.

a) [illegible] Particip. invariabel. z. B.

Gnian da dlîesia m'él incontré n' chian arrabié. Se temon a gì ciòdere (fremm) de neut, cestel a chiasa.

Adìan dagnóra valg inte questa çhiasa, ne s'infida degügn a l'abité.

b.) Statt des Infinit. nach odëi, aldì, sentì (fühlen) i. g.

Jeu le vëighe ĝiàn; jeu l'aldì serayàn (schreien); jeu odó la tëciora saltàn seu per mi pè, mó jeu ne la sentì morden. Allein übrig partic. wird ital. e.g. violente mia püra uma ĝëi gonnót a çhiasa. Vedendo, che t'és sempre le medemo lôte, ne te pôi orëi bun (kann ich dich nicht lieben).

B). Partic. perf. ist veränderlich (at solet.) e.g. ; na uma amada da sü müttung, serà dagnóra contenta. I pères onora da sü fis. La virtü é sempre stimada; l'om de bëin é sempre stimé da tütg. Les femenes vanes vëgn desprisades da tütg, mó i omi prudëntg vëgn laldà da vignun.

Aum. In den reciproken Zeitwörtern, u. zwar nur des Acc. u. Acc. Stoff, u. after [illegible]. e.g. Mia sôr s'é rovinada col lavur. Dui soldàs s'é battüs (haben sich geschlagen). Jeu me sun senté a la dërta, ëlla s'é sentàda a la ciampa, i atri s'é sentà olà che ël i plasô, mó questes signures s'é sentades les ultimes ([illegible]).

Unveränderl. ist das Partic. a) mit dem Auxil. avëi, ad.

das Fürw. im Dativ steht. E. g. Doi soldâs s'ha battü. Mia sò s'ha rovinè col lavur. Mies sorùs s'ha propoft de ne se scrì mai. Questa mütta s'ha impermettü (sich vorgenommen) de ciaffè subit de se maridè. b.) Ist das Fürw. unveränderl. bei einem thätig. Zeitw., und auch beim Accus. im Satze steht, od. der Accus. nur vor od. nach dem Partic. stehen, ungeachtet wo das unbest. Fürw. la veränderlich steht - E. g. Jeu l'ha odüda. Jeu l'ha chirida tut le dè, mò jeu ne l'ha ciaffada. Chirise les biescies? jeu ne les ha pas odü. Nos sarùs, ne nes ête conesciü? Hatte odü la chiora, che to père ha comprè. c.) Ist Partic. der unpersönl. ~~Fürw~~. Verb. ist unveränd. La pleuja, ch'ël ha pleuü. Les granisòrs ch'ël ha tempestè. Excep. und manchmal längst fortdauernde andauernd. will, z. b. Ël ha dè, na pleuüda e 'na tonnada la neut passada. Chi nevades, ch'avun avü quest ultimo invèr. —

Gerundium.

Häufig statt des Partic. pres. e. g. A esser tant ric, ne dessel se lamentè de questa piccera desgrazia. Inte l'ë[illegible] gnì a chiasa se recordel de s'avëi perdü la bursa.

Ist sehr häufig im Ladinischen. —

L.

Das Nebenwort.

Definit. Meist aus bereits gebildet, u. zwar durch die Endsilbe mente, s.

a) Nebenw. d. Ortes

Olà, wo, wohin, woraus(?)

Dasolà, da olà quà, woher, von wo.

Quilò (chilò), da, hier;

Illò, dort.

Quilò quà hieher.

Quà et là, hin u. her.

Dequà, diesseits.

Delà, jenseits.

Lunch, weit;

Da impro nahe;

Dlungia (delungia), nahe bei, neben;

Altrò, anderswo.

Valgò, irgendwo;

Seu, auf; quilò sea, da hinauf;

Dessura, oben, über.

Dessott, unten.

Davant, dant, vor.

Dedò - hinten.

Dadte, daran(?).

Defòra - draussen.

Inciero, herum, herum(?).

Per tut, überall.

gêu, hinab, chilò gêu, da hinab.

a man dèrta, rechts

" " čiampa, links.

b) Nebenw. der Zeit.

Desëin, jetzt

Davant, devant, dant via, vormals.

Dedò, nach, hintz(?); despò, nachher.

Tärd, spät.

Peitost, baldne(?), eher.

Anticamënte, vor alters.

Gonnót, oft.

Datrài, datrài nacta, bisweil.

Da ni quà, da ni là, künftig.

Dagnòra, immer —

Mài, nie —

Tost, attira, sogleich

Prümamënte, in prima, erstlich.

Ultimamënte, in ultima, letztlich.

vigne {
- an, jährlich
- mëis, monatlich
- édema, wöchentl.
- dé - tägl.
- óra, stündl.
- momënt, augenblicklich.

In min de ... [illegible] ; per semper, ewig.
A temp, [illegible]. prëst, [illegible].

c.) Nebenw.: der Anzahl.

'Na óta, ein Mal.
Quotant d'ótes, wieoft?
Za quotantdotes, wieoft?
Cënt ótes = cëntotes. 100 Mal.
Mille otes, milóte, 1000 Mal.
La prüma (-i-) óta, d. 1. Mal.
L'ultima óta, d. letzte Mal.

d.) Adv. der Ordnung.

Por prüm, erstlich
" secund, zweitens
" terzo, drittens
Debóriada, [illegible]; impàra, [illegible].
Un dô l'âtr, unus post alterum.
A muchio (mucchio).
Indô, wiederum.
Pâr a pâr, paarweise.
Da nü, v. Neuem.

e.) Adv. d. Vergleichg.

Assà (Assez);
Trup, viel, allzu;
Massa, zuviel;
Bëin – gut, schon;
Tant – soviel;
Püc, wenig.
Almancô, wenigstens

L'n püc a la óta, nach u. nach.
Messo dërt tant, gerade soviel.
A 'n parti, ex parte.
A uni parti, gewissermaßen.
Medemamënter, gleichfalls.
Appëna, kaum.
Tant co, soviel als.
Miü, besser; auch mì al bada.
Le miü, aufs beste (le mì).
Sco, sowie;
Intenitamënter, [illegible].
Del tût, ganz u. gar.
Le plü ——
Lett od. schlett = schlecht.
Circa, incirca ——
Dunca, also.
Alicuntra, hingegen.

e....

Scbêriche - obgleich
Mesanamëntr, mittelmäß.
Complettamëntr
Perfettamëntr | vollkom.

6.) Adv. der Beschaffenh.

Libramëntr, voluntariamy
Tórt, a tort, unrecht.
A posta, mit Fleiß
Int' un bòt - plötzlich.
Bëin de bò ziemlich.
Per spaß - - -
A pé, zu Fuß.
A Chiaval,
Per ägua - - -
Paß a paß - -
Püc a püc. - -
Gian, gern.
Bell in pert
Snell - - -
Piëch, ärger
A gênëde, heimlich.
Vasën, nützlich (da serno A.)
Senza nomü - ohne Name.
In préscia (gretscha) - Eile.
Plan = piano.

7.) Frag. Adv.

Pozchi : ṡi pa : warum?
Pozchi regiun, aus w. Grund?
Cò pa, warum? Chiodi : warum?
Cò pa nò : w. nicht.
Cò = wie?, wie denn.
In fin a quan, bis wie lange.
Cotant dìe ; wie lange?
Chi = wer.
Quan (quand) wann?

8. Bejahende Adv.

Lè, pa (Sgr. bhü).
Sicuramëntr, certamëntr - gewiß.
Veramëntr, - -
Mencomal, ja freilich.
Senza dubio - -
senz' atr, infallibilmënt, unfehlbar
In verité, wahrl.
In cosciënza - gwiß, wirklich.
Ëlla é pa inscena, es ist schon wahr

9.) Negir. Adv.

Nò —
Nò pa, nein nicht. mia (miga) nicht
Nia - nicht
Nëtt nia, gar nicht. nò mia, ohne nicht.
Mai, niemals.
A degüna, od. niüna fòsa auf k. Weise.

Por nia, = (niente affatto)

10.) Adv. dubitationis.

Forse; nia, etwa.

Incirca ~

Appëna ~.

Se, wenn, ob.

Taninant (tantinant) vielleicht;

Chi sà, che sà — wer weiss?

11.) Conjunct. et disjunct. Adv.

Deboriada, insieme, zusammen.

In soma ~

Da pärt, besonders, von Seite.

Derëtt, (al retto).

Totalmëntr ~

Atramëntr ~

Demà, nur; nò demà, nicht nur;

Universalmëntr — ~

Inchiamò, chiamò, noch;

Eës, gar, allzu.

Inchië, auch.

Die Präpositionen

Defin. Folgende:

Sura, sopra ~ acc. u. gen.

Dò (dopo), " u. abl.

Fora, aus gen. u. abl.

Inte, in, hinein abl.

Prò, bei. Acc. gen.

Contra, contra, verso ~ Acc. gen.

Decuntra, gegenüber Dat.

Dant, devant, vor ~ Dat. Acc.

Dedò, hinter ~ Abl.

Dessott, unt. Abl.

Amez, damez, entr. tra, fra, zwischen ~ Acc.

Delà, jenseits Gen. abl.

De quà, diesseits Gen. abl.

Per ~ Acc.

Por, zu, für ~ Acc.

Da, von, Acc. gen.

In, inte, in Acc.

NB. Por u. per sind gleichbed. Aber u. N.

Lad. an quill prer ~.

Très, très fora, draußen, außerhalb Acc.
In fine, bis Dat.
A, da, zu, von, Dat. Abl.
Con – mit Acc.
Sënza, ohne – Acc. Gen.
Peruia, wegen Gen.
Causache, aus Ursache.
Conforme, gemäß, Dat.
Da ispró, nahe, Abl.
Delungia, dlungia, nahe, Acc. Gen.
Appé, zu Füßen – Gen.
Intanche, während – Acc.
Defronte (defrünta), gegenüber – Abl.
Inverz, gegen. Acc.
Delunch, entfernt – Abl.
Prümache, vor Acc.
In quanto – Dat.
Salvo, außer – Acc. Dat.
Secunde, nach – Acc.
Ten, auf Acc. Abl.
Ĝeu, hinab, ab Abl.
Davisin, nahe Dat.

Einige Beispiele

Và mo sura quëlla chiasa, e portème ĝeu quël bochè da bëire. Geh oben jenes Haus vorbei und bring mir jenes Trinkgeschirr.

Quest tocco de maladëtt vó comanè sura tutg, mó sura de me ne comand pa. Dies. [illegible],

Dò la scola ĝirai pá 'n piic a spazier, dè de qual ĝirai dò da te a le caffè. Nach der Schule werde ich ein wenig spazieren gehen, dann werde ich nach dir ins Kaffeehaus kommen.

Quest ĵon sta gormót fora de chiasa de neut e ĝeu ne sà fora da chë ch'ël va. Dieser junge Mensch bleibt oft die Nächte außer dem Hause, und ich weiß nicht zu wem er hingeht. Ne vëgneste ite da me incoeu? Kommst du heute nicht zu mir herein?

Costant dia ëste stè prò quël mercadant: Wie lange warst du bei jenem Kaufmann?

Ie sun stè dui agn prò d'ël, mò prò te ne pënsi pa de stè tant dië nò. p. Les ärmes (Waffen), che ves ha confidè l'Imperador messëis, o soldas, adorè (gebrauchen) cuntra i süi nemici e cuntra i nemici de la Patria, e nò cuntra des nos, che sun veus amici. Dant dui dis (vor 2 Tagen) quël 'n soldà da me e disô: jeu sun dërt gram (bin sehr [illegible]), porchi che doman mëssi gì devant a mi Camandant. p.

Ël è gënt che promëtt de gran coses, e in ultima ne dai por quël nëtt nia (...[illegible]). Ieu minâ che Piere fosse amarè, da sia ch'ël quê incoeu dodò da tüts, e se sentâ (fühlt sich) ogne moment seu 'na pèra (auf ein Stein). An cunta, ch'ël sie stè 'na ôta desott da quest chiastèl 'na battalia. Sè, j'ha inch jeu aldì, cioè ëntr le chiastèl e quël bosc. p. Cô, mineste delà ò dequà da le rü (rivus)? 7 Da che aste pa aldì, che l'armada de Don Miguel sie stada patòciada? (geschlagen). Da degügn atri ([illegible]), che dai foli (Zeitungen).

Cotagn d'abitants ël inte la citté de Milan? Pò l'ultima statistica dis, ch'ël en sie treicënt ot quarant duis mile. ([illegible] N. 7). A Salzburg ël 'na strada, che passa tres

'n saß fôrà, e questa sè chiama la porta reuja. Se te m'accompegnes fin a Monza, t'oderaste un di plü magnifitg grandius de l'Italia. Chi chè senza d'innà, ne mèß almanco esser senza chié, t'iel la vò campé in quett mond.
Da mipro dala citte de Pavia el'na dlisia, chiamada la Certosa, che supera quasi tuttes les dlisies de l'Italia in Bellezza e ricchezza.
Intubit chi Annibale è arrivé con süa armada appé de les alpes, se mottrel devant e dis: Soedas! Deseïn quilo ëise la lita (hier lebt ihr dem Welt); dart a vos ëise la bella Italia che ves pò dè tüt, chi che le coeur pò desideré, e dò vos aveise les alpes, cioè munts plënes de nëi e de dlacia, che ne ves pò dè atr che la mort.
Persenü (Brixen) é sis postes dalunch da Desprok.
In quarto a me, jen ne me lamente de nia. Èl è stàtg mortg inte questa chiasa salvo 'n picce viadü (kl. Kind). Secunde le temps (je nachdem das Wetter ist), se le temps è bel, vai domang seu la munt, se nò stai a chiasa.
Intanche masmânì vagnel la volp e tira via le còl a tuttes les alchies, salvo ad un aleun, che

s'en è sorrè sen le tètt de chiasa. Während wir assen, kam der Fuchs u. biss allen Gänsen den Hals ab, außer meinem Gauser, welcher auf das Dach des Hauses geflogen war.

Süä chiasa sta daviscin a la must. Defrünt a me è la dliesia de S. Cello, üna de plü belles dlesies de Milan.

Conforme a quel ch'jen t' he dit, n'haste da sperè treup.

Bindewörter.

Definit. Einfache u. zusammengesetzte: — Die vorzüglichsten

Scó, insceu, insceuche, so, gleichsam: | Inpò, jedoch; per inpò id.
Mó, aber, allein | Nia demanco, nichts destoweniger.
Dè de quel, daviache, weil, indem. | Dè de quël, deswegen
Giacche, indem, weil. | Acciòche, damit;
Scemia / Sebëin } che, obschon | È, und.
Despòche, nachdem | È, e, sowie auch.
Insceia, also, so | Nò, nò, weder noch;
Almanco, wenigstens. | Inchiè, auch (anche)
Intant, fratant | Deplü (auch deplen) zudem, überdies.
Ò, ó, entweder oder; | Scenò, sonst, (auch Sè nò).
Ò, oder; | O scenò, oder sonst.
Plüdort che, eher als | Che, dass
| Perchè / perchiche } denn, weil, indem
| Mó se, aber wenn.

Inquanderò, gleichwohl, nichts;
Senza, ohne, sonst;
A l'incontra – "
Anzi – ——
Cioè ——
Quanche, wenn alle, nicht "
Comeche ——
Dunca, dunque ——
Fin a tant che – – –
Ne, nicht; ne – ne, weder noch;
Ora, nun;
Mettente, gesetzt dass
Prima che ——
Quanto inchiè, de pen che, wenn auch;
In soma – –
Sê – wenn
Tosst che ——
Cont tut che "

Empfindungswörter.

Ah, oh, ahi – ——
Adenz, adenz – leider, leider!
O jeu desfortuné – – –
O mi care, o mia cara –
O Dio, o Die, o Gottbehüte – –
Via, via pu ninè!
Vergogna! – ——
Ran, plan, Schande!
Fégn la musa, ἔχε τὸ στόμα.
O chi miseria! – –
Ajut, ajut – —
Animo }
Alegro } – ——
Via, weg!

Marchia – gack dich;
Va a cà del Diau! geh z. T.
Sen, presst – aus geschwind.
Viva, eviva! – ——
Prindes (brindisi).
Ola, horch, hörst!

Ola ten, ni dî!
Fora con te – – –
Possibl? – ——
Grâi a te, g. a vos – –
Fûi = pfui.
Oibo, bewahr nicht "
Tas, tasede, schweige ——
Mett
Mettede } varda, gib acht.

O miraco, o wondra!
Dodéve, dodése, dódete; schaut mich, so
Brau (bravo). – –
Cerdiana, potztausend.
Zitto – –
Di sen, disëde sen, sagant so
Basta.

Besondere Redensarten.

Avëi por mal, übel aufn.
Tò por (per) bëin, gut aufnehmen.
Dè fede, Glaub. beimessen.
Dè de le ten, dutzen.
Dè da creje, weismachen
Dè ad mprëst, leihen

Dò odra fà segurté, segeranza, bürgen.
Se dè bun tëmp, sich gut. Tag. machen.
" " bella vita, " " unterhalten.
Dè odlades, schaf. Blicken werfen.
" a dos a un, ein anfallen.
" inte la rëi, in die Schlinge fall.
" ad intënna, zu wartsch geb.
" föc, anzünd.
" curt, Rechnung abl.
Ëster lunatic, launig s.
Gî soldà, S. w.
Tal e qual, grade so
De chi é quëst, wem gehört dies?
Fà 'ri prindes – –
Fa la spia – –
" a savëi – –
" l'amur – –

Fà passé la veija, die Zeit vertreiben.
L'ocasiun fes lëri.
Prò le vin dis an la verité. bimb.
Nester pro sè instëss, ai st bei sich sein.
Stè frësc, gut daran sein.
Ragionè da sè instëss, mit sich selbst reden.
S'impazè in fatg d'atri, sich fremd mischen.
Chi m'importa quëst? – –
Tegni ai fatg sü, nur sich seine kümmern.
Ël paja la spëisa, es lohnt die Mühe nicht.
Sott pëna de la vita – –
Guadagné (vadagné) sò pan – –
Bellëzza sënza virtü e sò le vin sënza gust – –
De chi le fratel, um mal sonderlich.
A chi bun, a chi giövel? —
Per bun ch'ël é – –
Por me, von mir behalt.

El tocca a te ...

Jeu n'en pò nia, kann nichts dafür.

Quest s'intën el, das versteht sich.

Mette por scritt, [illegible];

" peine, [illegible].

Estr in manighins, Hemdärmeln;

" descuz, barfüß s.

Gî " — gehen.

Tò sospett, Verdacht schöpfen;

'N chiaz che ladra, mord da rirè

El ò pighie, es ist Schade. (di rado)

Una odundra (hirundo) ne fà l'istè ...

Tütg é suppostg a fallè.

Dormì fora, ausschlafen.

Fà bella ciera, freundlich aussehen.

Se sentì bein, s. wohl bef.

Peu messa la verité, nur zu wahr!

Chi che cerca d'ingannè, vegne zorats ingannà ...

Vigne payš ha sües mòdes ...

Chi va plan, va san [illegible].

Tò per i chiavëis, bei d. Haar nehmen.

Menè der les [illegible] via, [illegible].

Chiarè [illegible], auf [illegible].

Avëi la orella lungia, lang-weilig s.

Se tra por les scábles, d. Achseln zucken.

" sferie les mans, s. d. Hände reiben.

" remette, sich erholen.

La flu de la gënt, die besten Leute;

Ri da sterppè, [illegible].

Dò dinna a cant — a cantozast.

Fà le cunt senza l'ost ...

Tigni cunt, sorgen —

A le dë da incoeu, heutzutage.

El depënd demà das vos, [illegible].

Jeu sun por gì. [illegible].

Süa fom. ha ba braja — [illegible].

Demà con üna mòna no pò-n fà farina. Mit [illegible] Mühlstein [illegible].

Va por i fatg tü, sich auf sich selbst.

S'en trà a la via, sich [illegible].

~~Intcen~~ Jeu sun de le medemo parei.

Estr inpignè, in [illegible] stehen.

Toffè da müffa, schimmlich s.

Jöyé por valg, um etwas spielen.

El é miu estr sù, che mal acompagnè.

Tò vertora, Vorwand nehmen.

Tra vertora, [illegible].

Wörtersammlung.

a) Von der Religion.

Die. Iddie, Quelbeldie. Domenedie, Gott.
Il Signur Iddie, die père – padr, die fiöl, le fiöl de Die.
Die spirito sant; la santa Trinité; le Creadù (Creatòr) omnipotente;
Le Salvadù (Salvator); la passiun de nost signur. – Jesù Cristo.
Le paraîs oder paradis. L'infèr od. infern. Mëlan = Diau.
Un Jûndi = Ebrëo. La paròra de Die (Wortgottes) Le Vangéle.
Le vëdl Testamënt; le nü Test. I dies Comëndamëntz.
I articoi de la santa fède. I santz sacramëntz. Comeniun.
L'aule sant. Conescënza. Chiarité. l'Onian (unione).

Alle übrigen sind ex Ital. mit ...

b.) Die Welt u. die Elemente.

Le Mond (Syn. mon.); Ciel; les sterres; i planetz; le sorèle;
la lüna; le comët; la lüm; la scurité, l'elemëntz; le füec;
l'àqua; 'na bòtta de terra, Erdschollen; Le ... (Staub); le sauru ... =
Sand; l'argella (Schlamm); le mär (mare); 'n tremoròz (terremotus); l'àrgo:
bando (Regenbogen); la plejja (Regen); la dlacia (Eis); la nëi (neve)
'na balla de nëi Schneeball; un flòc de nëi; le chiarü =
Nebel; le nio; Gewölk; chialvàra, Luftgestalt. Nebel.

Le tón, Donner; le tarli, Blitz, Wetterleucht; la saita, Blitzstrahl.
La tempësta, Schauer; les granisôres, Hagelschoß. le temp, Zeit. Wetter.
dé, nuit; la doman, der Morgen; le doman, der morg. Tag. Le
claimisdé Vormittag; le misdé, Mittag; le dòmisdé, nachmitt.
la sëra; la ~~[illegible]~~ (~~[illegible]~~ mesa f nuit; ün óra; una mez
ora; un quärt d'óra; un secund; un minüt; ün edema
(Woche); quinesde, (14 Tag); un mëis; un an; la Sagiuri di
Jahreszeit; l'crisciüda, Frühling; l'isté (Sommer); l'alton
(Herbst); l'inver (invern) Winter. Le flori de sorëdl,
Sonnenwintergang. —

Monate u. Tage.

Genaro; febraro (forà); märz; auri; mà; giugn;
messè; agost; settëmbr; ottobr; novëmbr; decëmbr.
Domënica; lünes; märtes; mercoi; jeubia; vëindres;
sabbeda; la veija (vigilia); advënt; veija de Nadé
(Natal.) la festa de Nadé; le prim de l'an; nanü =
nov-annus. Santa büagnia (s. Epiphanie); s. Maria
da les chiandëlles (candelarum);
Le carnescè, Fastnacht
Capiun, Aschermittwoch (caput jejunii?)
La quarsëma, Fasten.
Santa Maria de März = l'annunciatiun —

Un dé da mägr, Fasttag;
La domenica dai orì, Palmsonntag.
La jeubia santa, Gründonnerstag.
Les vëindres sant, Charfreitag.
Le dé de Pasca, Ostern.
Pasca de Mâ – Pfingsten;
les Antles f. Frohnleichnam;
Vignesant, Allerheiligen.
Quärta tëmpora. Quatember.

Meere u. andere Gewässer.

L'oceàn, Weltmeer;
Le mär mediteràn, adriatic, coencëe, fosc p.
La riva, onda,
Le crësce e le decrësce de la mär. Ebbe u. Fluth.
Üna insla; un strënt de mär, Meerenge.
Un läc (lacus); un rü (rivus); la grand ägua, Fluß:
Le fiume, Fluß: le pòz (Pozzo). –

Metalle u. Steine.

I metai; l'or; l'argënt; le fer; le plom; le zam; le lattun (Messing)
le stagn (Zinn): l'accià (Stahl): l'argënt vi (Quecksilber) ec.

Calamita, Magnet; fèr trat, Draht; solpr, Schwefel: pèra, Stein; pèra da füc; un sass, crap, ein Steiler Fels; le çhiauch, Kalk;

Farben.

Le corù (color); blanc; fosc; cocciè, auch coccie; vërd; Gel (auch ghel); blé; brüm, braun; grieš, grau; corù de füc, Scharlach; corù de pomarancia; -- viola; -- çhiär (hellf.) — scür (dunkel f.) — — cëindr (asch) -- chiastagnes; -- perles ([illegible].)

Gartn, Blumen u. Bäume.

Un urt, Gartn; -- da früts -- giardin (Blumen G.); vigna; un lèt d'urt, una flù (Blume); rósa, auch reusa; nagola (Nelke); gilia; flù da mà (Maiblume); lëgn, baum; raìš (radix); le pé d'un lëgn (Baum); rama = Ast; un piccio = Zweig; feuja (foglio); scorza (Rinde); La lëgna (Brennholz); la mióla (Mark); un lëgn da mandoles; -- kerses; -- çhiastagnes; -- nuš; -- fighi; -- pom; -- pëer; una trognera de ĝeniure (Wachholder); lärš (larix); un Pinc (Fichte). —

Vögel.

Un viciêl (uccello); üna giarina (gallina); un gial (gallo);
ün' adena (Ente); aquila; capun; ċièvitta (Nachteule);
corv; cornidla (Krähe); le düle (Uhu); cuccù; un varjeul
(Lämmergeier); un valtù (Hühnergeier); alçhia (Gans); paon
(pavo); agacia (Elster); odundra (Schwalbe); nettora (Fledermaus)
caparó (Tauben); le pulam (d. Geflügel); la tloçhia = Glucke,
Bruthenne; un punšin (Hühnchen); un nachtigall; le béc,
Schnabel; crésta (Kamm); l'ára (Flügel); le cróf, Kropf;
le magun (Magen); pluma (Feder); un ü (Ei); scuscia
(Schalen); le clär d'ü (Eiweiß); le ghel de l'ü (Dotter);
la cò o cova (Nest); una covada (Brut); un ~~[illegible]~~ lach (Schlinge)
un viciél da chiamé (Lockvogel); un sciblót da chiamé
vici (vitschi), Lockpfeifen. —

Die Fische.

Un pès; baléna; forella; anguila; ara (Flossen); resta
(F-Gräte); herin; sardella; pesche, fà pescheria = fischen.

Vierfüss. Thiere.

Un animal, üna bestia; le bestiam; la chiaussa (Gem-
[illegible]); bestia selvaria (wildes Thier); salvarsin (Wildling).

Chiaval; chiaval tarin, Gaul; chiavalla; un polére – (Füllen); un müs (miccio = Esel); müscia, Eselin; mül; mülla; un musciat (Dim. Maulesel); bò (bos); vachia; un manz (Stier); mansun (Zug) oder mansa; vidél; vidella; biescia (Schaf); lana; bagòt (Widder); mót (Hammel); agnél; agnella; chiora (Ziege); bëc (Bock); asò (Ziegenböckchen) asòra (Zieglein); chian; chicia (Hündin); giat (gatto); gialla; porciél; porcella; soricia (Maus); pattegana (Ratz); talpina; béllora (Wiesel); schiratta (sciurus); volp (Fuchs); lés (λαγώς, Hase); léora (Häsin); le tas (Dachs); lù (lupus); La lavrz (ursus); elefant; tigher; scimia; un chiamurz (Gemse); cèro; cierva; i còz d'un cèro (Geweih u. s.)

Amphibien Thiere.

Basilisc; cocodril; drac; sgnéc (Schnecke); arósc (Frosch); crota; bisca od. serpent; vipra.

Insekten.

Üna â (apis); un somenè d'âs (examen apum); un vascèl d'âs (ains un sant d'âs); aragn (Spinne);

Üna tërra d'aragne (Sp. Gewebe); un sajoc (Heuschrecke): tèciora (Ameise): vespa od. euspa; moscia (musca); un piedl (Laus); un püreî (pulex): ün antlüs (Wanze): romun od. verm; romun dal sang, un ciucia sang (sugasangue); scorpiun; moscorun (Hummel): romun da la sëda; un käfer. —

Von dem Menschen.

Un om, òmo, cristian (Mensch); un om, un ël, Man, Ehman; ün ëlla, auch ërra, ein weibl. Frau; fomena; viadù od. bambin; müll (Jüngling, Knabe); mütta; jôn da maridé (mannbar); jônna (heiratsmäß. M.); donzella (Fräulein); vedl; vedla; mütta vedla (alte Jungfer): fom. grossa (gravida); un morùs, carstian (Liebster, Geliebter): morósa, carstiana (– –); le corp; un corp mort (Leiche); la pél; le chié, Kopf, auch la testa; le müs (Gesicht); la vista (Angesicht): le frünt (fronte); l'eudl (Auge); i cièrtli od. cièrcli d'i eudli (d. Augenbraunen): i cierty d'i eudli (Augenlider); poppolla de l'eudl; les orèdles (Ohren): i chiavëis (Haare); le polan (feinen Haar): la tëmpla (Schläfe): les massëlles (maxillae); le näs (Nase);

le narîs – Nasenlöcher; bôchia (bocca); i sléff (Lefzen); palât;
i dënts; fà fà dënts, od. mëtte dënts; le mentun; bàrba;
le còl (collo); golla; les spadles (spalle); le dòs, od. la schénna;
aries spinné; le cù (cul); les taffes [illegible]; bach;
le comedun (Ellenbogen); le pügn (pugno); man; connëdla (Handwurzel); le dëit (dito); le pòrs (pollex); les undles od. ungles;
le piéte (pectus); le sëin, Busen; vëntz; ambriciun, Nabel;
l'üff, Hüfte; la coeuscha, Schenkel; giönëdl, Knie; giama (gamba)
le gros de la giama (Wade); çhiaidla (Knöchelbein); pé (pl. piês); planta d. l. p.; çhialçhiagn (calcagno); i dëitg d'i piês – Zehen; lesüra, Gelenk; os (plur. ôs), Beine; statüra; postüra;
andatüra; i gëstg; les pärts internes de le corps; creppa (Hirnschale); le cervél; sang; vënes; puls; coeur; splëinsa (Lunge); stóme = magun); fré (Leber); bodelles (Gedärme);
beròt (Darm); viscia oder vescia (vesica); salia Speichel;
le catarre; strüscia, das Schnupfen; snärte (Rotz); l'urina =
les piscignes; piscié (pissen); i cinq sëns; le sënti (Gefühl);
la vista; l'aldì; l'odorë; le gust; l'anima; le spirit; l'intellët;
le judice, la ragione (Vernunft); memoria; la vorontè, la veya;
penscier; r.

Geistl. Handlungen u. Leidenschaften.

Fà oraziun; prié; di patr nostri = beten; soné = läuten; adorè; chiamè, cherdè in ajut; s'ingiönedlè (inginocchiarsi); se levè; ghiantè; confessè; se confessè (beichten); comunichè, austheil.; se com= comuniziè; predichè od. perdichè; battiè (taufen); di Messa; dè a düm, ehelich verbinden; signé ëte, verbinden; se maridè; gni pure, mal san (krank werden); guarì od. varì, genesen; medié, heilen; morì; sepelì od. sotterrè; arpè, erben; desarpè, enterben; lavorè od. laurè; ricamè; cusì, nähen; indorè, suraindorè; inargëntè, surargëntè; coeusè, sieden; cusinnè, kochen; prattè appratté od. arrostì (braten); mazzè, schlachten; tö via, abstechen; tajè (schneiden; zompè, zimmern; arè, pflügen; semenè, od. somenè; nè; begnè (begießen); plantè; rnoccolè; siè, mähen, sagen; sesorè, mähen schneiden; forlè, dreschen; scodè, schaufeln; mugè, melken; se liè sen sich verbünden; rompì od. rumpè; pié, fangen; robè, arrobè= stehlen; abbinnè, raspè in adüm (sammeln, zusammenfassen); presentè; recevve od. recève; signì, salben; intorlé austossen; sborlé, Rosten drängen; strëngë, gerben; ascognè, verbergen; cuvrì, curvì, coprì; daurì, öffnen; maculè, nettè; lavè; öse, kosten; s'öse, sich unterstehen;

viagé; gî a pé; — chiaval; s'imbarché; passé per na

città; passé na munt; Lacké sura ...; destacché

fora, ...; stadelie, ...; fa cattevire, ...;

spudé, ...; — a ...; slunfé, ...;

sternidle, ...; toffé, ...; spüze, ...

odore, ...; crazzé ...; crazzé da sella, ...

...; gratté, ...; avëi le sanglott, ...; se

nochié, ...; ragioné, ...; pitté, ...;

lagremè, ...; chiarè, ...; respiré ad trà le flè;

zi, ...; gnì sang de näs; senti; sofflé, ...; sospiré

...; tossi, ...; tremoré, ...; incunté ad incun.

trè; gî incuntra; se tegnì sen, ...; vegnì da

inprô, ...; arrivé; se bagné, ...; fa bagn;

se plié, ...; se splaÿé, ...; zotté;

gî zöt, ...; salté ad corre; sciampé ad mucsie, ...;

s'n trà da na pärt, ...; fuggì; se fa dan;

slicié, ...; nuoté; gî a spazier, a spas;

torné, retorné; scrichié, ...; obedì; seguì; imité;

tomé, ...; se senté, ...; ané; bascé; batto; se batte,

...; chiaccié via, ...; dispaté. Dé; tö; insigne = in.

strui; fa le menines, ...; simulé, ...

scorriè, beschimpfen (mit Wort strafen): flagelè (flagell.); odiè, hassen: saldè
= loben; strapazè, misshandeln; strabaciè (mit etw. grob umgehen); pichiè,
fà pichiè sündigen; perdonnè, verz.; castiè, züchtig.: straufè, strafen;
saludè; conclüdè, beschliess.: considerè; contemplè; se temëi; crëye=
glauben: dubtè; avëi pòra (paura), – speranza; judichè;
osservè; desmentiè (verneinen); mëtte a fër da (acht haben); se
resòlvë; aüdè, wünschen; sospettè; se recordè;

Unvollkommenheit, Zufälle, Krankheiten.

L'imperfeziun; accident: un guërch od. vèrch od. orbo (blind);
zòt, hinkend; gòbe (gobbo); stropiè, gelähmt; sciamp, mit
Linker; striüm, stumm; surd; fortüna: fatalitè; desfortüna=
desgrazia; estr tocchè dal bòt (v. Schlag ...); le krampf;
la meuria = la pèst; infladüm = infladüra; le mè coluie
= rothe Ruhr: le batte de coeur, Herzklopfen; le slajs, Rotlauf;
le mè de s. Valentin (fallsucht): le mè de ventr, Kolik;
fiëuria, Fieber; le maraìt, Fleckenfieber; rogna, Krätze;
lepra, Aussatz; mè de dënts, Zahnweh: melancònia = manincònia;
la rabbia; mè de la pèra (Steinleiden); la punta (Seitenstechen.); mè de chiè
= Kopfweh; la toß; la vëiròra (Rötheln); pugnàda, Faustschlag; firida, Wunde;

plaïa, Wunde; pedàda, Fußstoß; cortellada; pistollada; bastonada; un bòt d'un slop, Flintenschuß; nasàda, Nasenstüber; lo ite ad. lo medesines, einnehmen; purghé; esser in punt de mort; sonè l'agonia (auch angonìa), Sterbeglockenläuten.

Verwandtschaft.

La parentèla; i antenati; le père ~~ad~~ de le nëine, Urgroßvater; la uma de l'ava (od. auch de la lâ) Urgroßmutter. le nëine (Ahn, nonno); l'ava (lâ); le père, la uma; le fi; la fia; il nepote; le frè; la sö; le bärba (Oheim); la nada; le nü (Neffe); la nezza (Nichte, niece); le cugin; la cugina; le cognè (Schwager) la cognada; le sir, Schwiegervater; la sëñora, Schwiegermutter; le filiastr, Stiefsohn; —stra; le gëndr (gener); la nora (Schnur); le padrin (patrinus); madrigna; posterité; i posteri; le matrimoni; le sposo; —sa; le novich (novizzo) (Bräutigam); la novicia; l'incondè (Aufgebot); copolaziun; la dota; la naza; fomena de pàrt (Wöchnerin); la baila (balia) Amme; le vëdo (Wittwer); le compäre (Gevatter); le tòt (Töte); la tòtta; fraternité; le giomelin, Zwilling; la stlatta, das Geschlecht; le parënt, Vetter; la parënta, Base; i genitori; [illegible].

Kleidung.

Un vestì, vestimënt, una viesta = Kleid. un vest da santi, = Feierkleid

-- da vigre dí; -- da plorè; un chiapél; le cordun de le chiapél;
una ciüria, Mütze, Haube; un fazzorél da col; un crëse, Kragen;
— colana, Halsbinde; un corpétt, Weste; un pertteuc, Brustfleck.
un mantél; üna socca, Rock; un samáre, Spenser; camisella,
Kamisol; les chialzes, Strümpfe; braja, Hose; chiamësa, Hemd;
un collè, Kragen (am Hemd); chialzé - Schuh; le pantoffel; i stivà;
la mania, Ärmel; fodra od. sottrata; tascia; bursa; bottonára
Knopfloch; bottun; manëcies (Handschuhe); fazzorél, Nastuch; i liams
da chialzes (Strumpfbänder); les fflarez (Schnallen); fascia; un óra
de gófa (Taschenuhr); la morònna, Kette; l'annel; üna tabacchira,
se vestì; se despiè, auskleiden; un piéte, Kamm; se destlottè
sich anbaumen; s'ispolverè, sich pudern; mëtte su le chiapél,
fà la barba; se bottonè, aufknöpfen; le bus, Büste; üna
perücca, od. zazora; üna trëcia, Zopf; les rolles d'i chiavëis
= Haarlocken; un kittel; gonella, Unterrock, langer Rock; gormèl,
Schürze; i orechits, Ohrringe; la forfes, Scheere; l'odla, Nadel;
le fil, od. fi, Faden, Zwirn; la scattora, Schachtel; madreperles, Edel-
steine; la sëda, Seide; üna ombrella; —

Vom Studieren.

La stüa da studè, Studierzimmer; un libr; le papire; un sfeui
de papire; üna carta, Blatt, Karte; üna plata, Blatt; la co:

verta d'ùn libr, Einband p. ligna, Zeile; pënna; la tinta, Tinte;
le calamàre, Schreibzeug; ùn teghel da la tinta; brittola da pënes
Federmesser; le spolverin, Streusand; le teghel da la polvèr;
chiandëra de cëra, Wachsstock; ùn candelier; laterna od.
luterna; scrittùra; tacuìn, Brieftasche; tavolìn Schreibtisch;
ùn pult; pargamint; legiùn; versiun; studiè; imparè;
ùn maèstr; – scolare; la scola; les gran scoles; – universitè;
la Teologia.

Vom Schreiben.

– lëttra; ùn bollettin; le datum od. la data; – sopracoverta;
sottescrì; fà seu; sigillè; sigil; cëra de Spegna; ùn
ostia (Oblate); ùn Ziffer; corrége; trà fóra, ausstreichen;
copiè; dè seu 'na lëttra, Brief aufgeben; payè le porto.

Von Würden u. Ämtern. –

l'Imparadù; l'Imparadëssa (auch Imperatrice); Re; Regina;
ùn Prinz, od. Principe; – Prinzessa; – Duca; Duchessa;
Marquès; Gróf od. Conte; Grófa; ùn om nobl; ùn om de gentil
sang (Edelmann); le Papa; Arcivesco; Cardinal; Vësco; Plovan (Pfarrer)
(= plebanus); Abate; Degan; Priòr; Prióra; Predicadù od. Perdi.
ùn Pró-Sacerdòte; Capellan; confessùr; organist;

un monne, Meßner; un padr, Pater, Mönch; fratte; monia =
monacha u. Meßnerin; una Madona, eine vornehme Frau; un
Cavalièr; Monarca; Governadù; le fattur (der Faktor); un
Landgericht od. la Guistizia; President; un Consilièr; Assessor;
le Scrivan; Procurator; un Ambolt (Anwald); Ghirau, Vor-
münd; le servidu; l'ortolan; le portièr.

NB. Die übrigen Ämter u. Würden gewöhnl. deutsch od. ital.

Von der Kirche.

La Dlisia (od Dliesia); la chiesa cattolica; un
Tempio; un altè (Altar); le gran altè; i picci altâ;
le pèrgo, Kanzel; le confessional; les Pròcches (Kirchenstühle);
Crucifix; una imagine, od. 'na Santa; un confarun (Fahne);
la dessura (Emporkirche); l'orghe; la pèra de le bato (Taufst.)
Capella; sacristia; i guantg [guarnido] da messa (Meßkleider); le calês;
l'armè (Kasten); le chiampanî; la cortina (Gottesacker); Fossa.

Von Gewerben u. Handwerkern.

L'art; le mistier; l'artegian; l'insigne der Zunft; le temps da
imparè; maèstr; maèstr de fabbriche, Baumeister; Zamprada
(Zimmermann); Tisller; carrigâ Wagner; sartu; tesière (Weber);

Un fëur, Schmid; slosser; moradù, Maurer; töcier, Klämpner;
chialdirà, Kupferschmid; chiapellär, Hutner; Räderer;
Póden; Apotécär; chiavallà, Säumer; mercadant; comediant;
morinnà, Müller; pescadù; stampadù; liadù de libri;
Cochler (Töpfer); barcareul; Méde; Doktor; müsicant;
sobléra, Spielmann; coeug (Koch); coeza; sartoressa;
firadessa, Spinnerin; petróna de chiasa; le gran fant,
Großknecht; la gran fantasella; le fant de stalla; la f. d. st.
le striun, Hexenmeister; una stria, Hexe; putanier;
putana; adulter, adultera. —

Vom Handel u. Waaren. =

Le traffic, le negoze; la mercanzia od. l. róba; mercadant
a l'ingrossa; -- da chiavai; magazin da róba mercantila;
bottega; Cramer (Krämer); seda; mercandarè; damanè
le prís (fragen); damanè massa od. mette a un prís
treup alt; offri od. porge; comprè; vënne; fà le
marchié, od. l'accord, s'accordè; dinnà blotz (baar g.)
auch dinnà sëtz (od. sechi); tó a crédit; dé a crédit;
inprestè; leihen s'inprestè od. tó ad inprest, entlehnen;
barattè, tauschen; dè giunta, aufgeben; Stil.

vënne chiär, theuer verk.; v. a bun marchiè; dè a b. pri∫;
pesè ad. apesè, wäg; mëtte ad impëgn, impignè, versetzen;
ingianné; guadagné ad. vadagné; imballè, einpacken; róba de lëgn;
cordèlles, Bänder; le pano, Tuch; bambäs, Baumwolle; le caffè;
le zücher; le tabac; tab. da näs; t. da pipa; le cordun, Schnur;
córda, Seil; füm Zunge Strich; balla, Ballen; cassa; lëttra de cambio;
sac; menè la mercanzia, Handel treiben;

Vom Maass u. Gewicht. —

Le pëis, Gewicht; mesüra, Maass; lira, Pfd; mezza lira (Gr. mesa)
un quärt d'üna lira = 1/4 Pf; uncia ad. unza; lót; méz lót; un
centenà; stadira, Wage; la lënga d. l. stadira; st. da pesè ór;
moscia (mosâ) de vin, Maass W.; mezza de vin, Halbe; un miü, Schoppen;
frace d'ägua de vita; üna bótt = fass; un stár; méz stár;
mess; méz m.; un braich; méz b.; un quärt; un porô, Zoll;
Lärg d'un porô, ein Zoll breit; üna spana; pé; pé e méz;
un pas, Klafter —

Von Theilen eines Hauses: —

La chiasa; fabbrica, Gebäude; la stiega; porta; l'üs, Ausgang, Thür;
serradüra; smarderloss, Hängschloss; la tlé ad. clé, Schlüssel; un
seradù, Ringel; chiampanella, Schelle; stüa, Stube; stanza;

chiàmera, Kammer; le pórte, Vorhaus; le sommàs, Saal; le fornèl, Ofen; la curt, Hof; la chiasa da fuec, Küche; ciollà, Speisekammer; la chiannò, Keller; le cagadù od. secret, Abtritt; le scalin, Stufe; fondamënt; le funds de la stüa, Stubenboden; le tëtt; finestra; la colma, der Giebel; sala de le tëtt, Dielen; balcun; chiamin; le sorà, der Boden; un'óra da sorëdl, Sonnenuhr; l'insëgna, das Schild; le fitt de chiasa, Hauszins; le mür; la mureja, Gemäuer; l'ermo, Gyps; le marmo; üna brëja Brett; – mesiera, Mauerhaufen; un spirol, Luftloch; üna trëindla Dachfahne; cantun de chiasa, Ecke; ch. bën situada; le parëi, Wand; le palaz. –

Vom Hausrath.

La róba de la ch. Hausgeräthe: la mësa, Tisch; la taula od. tavola, id. la casëlla da le pan, Brotlade; spieghel; quadr, Gemälde; scagn, Stuhl; banc, Bank; sella da pé; scaffa, Schrank; baúl, Koffer; la cassa dai dinà; ün óra da parëi; un vasë; lett; lett da paràda; lettiera, Bettstellen; un strasóc; un plamach, Kopfpolster; un lirzö, Leintuch; scialdalett, Bettwärmer; pazzun da piscie, Nachttopf; ròda da firé, Spinnrad; aspo; firé (firré, spinnen);

aspè haspeln; un terrà, Weberstuhl; tiesce, weben.

Die Küche.

füc od. füec; flama; füm; früm, Ruß; lëgna; liach, Scheit; lëgna grossa, grob-Holz; lëgna menüda, kleines H.; fascina, Bündel; berdigun, Kohlen; tizza, Zünder; cëindre, Asche; soffladù, Blasbalg; i vasi de chiasa da füec, Küchengeschirr; olla, Hafen; cuërtl, Deckel; vasê de terra, ird. Gef.; fanna, Pfanne; f. d'arrosti, Bratpf.; fannà, Dreifuß; forchëtta; chialdira, Kessel; saïla, Wasserschaff; zübre; pëgna, Kübel; cazzü od. cacciü, Löffel; chiazzött, Kelle; le merter; lesciüa od. lesciva, Lauge; grannara, Besen; masse; via da füec, Feuerzeug; le scossü, Feuerstahl; solprin, Schwefelholz; fögorè, Herd.

+ Keller. +

La chiannò, od. chiannova, Keller; l'üš de ch.; una bòtt da vin; spinna, Zapfen; le coccüm, Spundloch; le ciëtl od. cërcle, Reif; le funds, Boden; bevanda; vin; v. nü; v. fosc; v. blanc; v. duch, Süßwein; Pier; spinnè le vin, anzapfen; trachter, Trichter; un ciollè da le lat, Milchkanne; bozza, Flasche; üna tazza da vin, Trinkglas.

+ Tischgeräthe, Speisen u. Getränke. +

La tovaja, Tischtuch; le tovajeul, Serviette; le cortél Messer; le manč, Heft; l'andella, Klinge; le tai, Schneide; le taji, Teller; scodella, Schüssel; teghel dal sè, Salzfass; bòzza da l'așëi, Essigfläschchen; pezza da manz, Handtuch; derzàda, ein Gericht; an past, Mahlzeit; le gostè, Frühstück; la marenna, Mittagsmahl. la m. piccëra, Vesperbrod; cëna; la spëisa, Kost, Nahrung; șoppa, Suppe; chiarn de porcel, Schweinefleisch; ch. d'arment, Rindfl. ch. de biercia, de vedél, de chióra, de bëc, de castrun, de chiamurș (Gemsenfl.); le rost, Braten; turta; chiarn sfomàda, geräuchert. Fl.; liagnes, Würste; l. da sang; mióla, Mark; üs coeuts a lüșe (auch lüge) weichgesott. Eier; polam, Geflügel; ponșins, junge Hühner; alchia [illegible] gest. Gans; farina; pasta, Teig; le levè, Sauerteig; le pan; p. de forment, Weizenbrod; p. de siara, Roggenbrod; p. vèdl; p. frësc; una puccia, Laib; p. senza levè; cròsta; gnöc, Nudeln; macaruns; cașunci, kleine Krapfen; crafuns; fortajes, Strauben (die [illegible] Speise der Ladiner); dazu auch ~~Peusl~~ Peușel, [illegible]; lati ciott, Schotten; smalz;

sm. crü frëx, Butter, sieb. Butter: sungïa, Sahne; brama, Rahm: chiagiö, Käse; le tighen; spenat; salata; Pöms de terra od. rës de Sassonia, Erdäpfel; riso; orde; rës (Rüben) ravanni; sè, Salz; porvàda, Pfeffer; nus de muscat; canèlla, Zimt; ciòlles, Zwiebel; aj, Knoblauch; cioccie, Zucker; Kerses; tizzun, Brot; le mare, Mehl; scüscia, Schale; le pom, Apfel; ordüra, Obst; për od. par, Birne; pieries, Erdbeeren; persi; fighi; sosins, Zwetschgen; picca d'ùa, W. Traube; biscot; nus; nusèlles, Haselnüsse; chiastegnes; mandoles; mangé, essen; ginné, fasten; mastié, kauen; dlotti, (deglutire); bëire od. berre; — bun prò! Wohl bekomm es!

Zum Stall u. Pferdgeschirr

La stalla; chiaval blanc, Schimmel, auch Scimel; un ch. da sella, Reitpferd; ch. da soma, Saumpferd; l'erba, Gras; le fëgn, auch fëin; scallira, Krippe; la chiannë, Trog; l'avëna; i tamesuns, Kleien; le cribl, Sieb; le stridl, Striegel; le musèl, Maulkorb; le püsp, d. Gebiss, sciabracca; la sella; cunoy, Riemen samt Spangen...; chiaväzza, Halfter; un fer da chiaval, Hufeisen.

un agü, Nagel; le martél, Hammer; spada, Schwert; pistòla;
staffa Steigbügel; scuriada, Peitsche; mazzè con la scuriad.
Schnalzen; le spròmn (Sporn); la bona man; üna cozza;
Wagen; carozza; lieusa, slitta, Schlitten.

+ Die Stadt u. ihre Theile. +

La citté; - cittadin; borgo, Vorst. Vorstadt; le fossè, Graben;
le mür; les murajes de l citté; le punt; la tor;
la plazza; contrada; strada; convënt, Kloster; posta, Post;
Dlisia de le Dom; la chiasa de justizia, Landgericht.
la ch. de consëi, Rathhaus; le messà, Gerichtsdiener;
postillon; le carozzun, Kutscher; le porto; l'arsenal;
osteria; albergo; ospital; lazaret; le fur da pan, Backofen;
la persun, od. prigiun; le marchié; fiera; un morin,
Mühle; morinà, Müller; morinara, Müllerin;

Kriegsleute u. Instrument.

General; Colonèl; le Hauptman od. Capitano; Alle
übrigen Militärnamen sind deutsch.
Caporal; semplice soldà; patrolla; le spiun; un

mërcadentr; volontar; les ärmes; la sabla; le ciol de la
sabla. Degengefäß: cana da slop. Lauf; tirro. Lauf: le gial. Schi
la balla; ballins, Schrott; chiarjäda. Ladung; lancia; bastun;
cana. Rohr; bandiera; trombëtta; tambür; artilleria;
canun; mortal. Mörser; balla bajarta, glüh. Kugel; bomba;
granatta; rachetta; roda da füc; chiar da polver. tenda;
punt de barches. littra, Leiter; munizjun da verre e
da virre, Kriegs- u. Mundvorrath; canonada; muschettada;
bot. Schuß; un tai, Hieb; üna punjüda, Stich; armada;
flotta; trüppes; le march; le campoed. le laghers; cavalleria;
infanteria; l'ara sciampa, linker Flügel; le corp de reserva;
regimënt; battallun; squadrun; compagnia; scorta, Geleit;
ëntrapreza; rumur, Lärm; sorpresa, Überfall; la vittoria;
La massacra; la paga. Löhnung; quartier; la mostra; fà la
mostra, mustern; passapört, salvacondüt; guardia;
desertör; invalid; fà mori da fan, aushungern; se parechié,
se destrighé, sich bereit halten; batte le tambüre; caroni la
citté; firi, verwunden; seré ite, einschließen; s'accampé;
capitulé; desarmé; plünderné; inchiodè; canuns; rampé ite
les portes; se lascié angagé; stè de guardia; se fermé;

fà saltè la mina; massacrè tütt quant; tó ite in post per forza; vënze od guadagné la vittoria; sventolè la bandiera, f. schwingen; destermìné a füc e a fil de spada; batte in füga; perseguì le nemico; mëtte le desorden; se rënde con accord; se r- a discreziun; perde l'animo; cittadella; fortin; - fortëzza; chiastél; fortezza principala; les fortificatiuns de fora via; d' Aussenwerke; pallisada; batteria; succurs; capitulaziun; la päs. —

Vom Felde. —

La campagna; le paÿs; la strada; le trù, Weg, Fußweg; la sëmena (semita); la coltüra, Dünger; l'aünacia, Unkraut; les spines, Disteln; la sì, Zaun; le bósc; trognera, Gestrüpp; üna val, vallada, Thal; desert; craps od crëps, Fels; pasco od pastüra, Weide; prè; chiamps; borgo; villa; magiun, Scheune; blâ od blava, Getreide; chiamp arè; l'orde, Gerste; les faves od fâs; les arbëjes; i grani; la cadrëja, Pflug; l'ërpes, Egge; arè, pflügen; semenè; ërpië, eggen; sesorè, schneiden; sesora, Sichel; sié i prà, die Wiese mähen; coltè, düngen; forlè, dreschen; an frél, Dreschflegel; fà la raccolta;

[illegible]; chianapsa; —

Musikal. Instrumente. —

Un instrumënt da cordes. [illegible]; les notes; un cor da chiacia. Waldhorn; flaut; clarinët; vidora, Geige; cittra; taganŭ, Hackbrett; bas; clavier; i orghi; la lirva; l'archët [illegible]; fablò, Pfeife; les tambes, Maultrommel; la pia, Dudelsack.

+ Verbrechen. Strafen. +

Un maleficant; un malfat, Missethat; delitto; d. capital; lere; sassin da strada; sassin, od. assassin, Mörder; traditur; blastema, Fluch; blastemada, grober Fluch; blastemadu; — dura; blastemè; tortura; bandiment, Exil; bandi; passè le bacchëttes, Spiessruthenlaufen; furchia; Gallia, Zuchthaus; tajè via la chie, enthaupten; impicchè, od. appicchè aufhängen; s'appicchè; condanè a mort. —

+ Beiwörter. +

Abbandonè od. arbandonè; abbreviè; absolut; abominével; absurd; abbundant; accetè; accidëntal; accurat; accordè, accordint; adequat; administrè; adoptè, od. adottè;

Adorè*; affacendè, beschäftigt; affezionè; affirmè; alt; amè; amabile;
amazzè; amorù; angelico; animè; asè, scharf; weibl. asia:
battiè getauft; battü geschlagen; bèn fat, wohl gethan; bèn vegnü =
willkommen; bel, schön; borsè verbrannt; burt, häßlich; capriciùs;
Confüs; contegiùs; crü (crudus); curiùs (curiosus); curt (corto)
defetùs; dègne; delelùs, verhaßt; deletó ergötzlich; dèrt, recht,
gerade; dlaciè gefroren; dür; falz (falso); frad, faul;
frèid, kalt; gajärd, stark; gelùs, eifersüchtig; gobe, bucklig:
granellùs, körnicht; grass (crassus); griès, grau; gros, dick.
gustùs, schmackhaft; illegimo, unerträglich; indegn: inflè, geschwollen;
laboriùs, weibl. lergia; lärg; lavè gewaschen; liber, frei; losc.
(luscus); madü, reif, w. madüda; mägr, mager; malcustumé;
mancant, mangelnd; morèl, weich. gelind; nasciü, geboren;
nativ, gebürtig; necessare; nett, reinlich; pajable, zahlbar;
plan, eben; rar; redund (~~rotundus~~), gerade; redùs, ungedeutet;
rettü, errötet; ric; rit fora ausgelacht; sabe, nüchtern, sabbia weibl.
*. sauri, lustig, gütmüthig; sluit fora, ausgeschlossen; saubr,
sauber; sèc; weibl. sechia; sgriciurùs, schauderhaft; smort, todtenbleich;
sparagnùs, sparsam; squarciè, zerrissen; storni, betäubt;
surd; tatlè, getäfelt; türb, trüb; unì, einig; unùs, unannehmbar;
vèi, vero, veritas, wahr; vì, lebendig; weibl. viva; zannùs, zänkisch.

Dialoges

Zwisch. zwei jungen Herren, die Erlern. des Ital. betreffend.

A.) Él bel dic (lange), che vos imparëis la lingua italiana?

B.) Sé, mi caze, ël é desëin (nun) ött mëis.

A.) Demà (nur) ött mëis, e vos ragionëis insciu bëin.

B.) Perdoníme, jeu fese inchiamò (noch) trench fai e pronunzie malamëntr.

A.) Non tant che minëis; col tëmp vegnirëise a ragionè perfettamëntr bëin; ves meßëis demà exercité.

B.) In chi maniera mó? (wie denn?) —

A.) Col ragionè gonót, e col li de bugn libri.

B.) Li lii jeu treups (ich lese viel), mó col ragionè hai pora de vegni cojo; nè e quest é la causa, ch'jeu scri plü bëin, ch'jeu ne ragione.

A.) Odëise (Sehen Sie!): quest é volt fal. Chi, ch'ó ragionè bëin, meß inprüma scomencè a ragionè malamëntr.

B.) Vos ëis ragiun. Jeu farà dò vost consëi (w. Ihr. R. folgen). — Mia só ha scomencè a imparè dò da mè, e ragiona mi che jeu.

A.) Quest é pa vëi; mó savëis vos inchié porchi?

B.) Disëmele vos!

A.) Porchi ch'ella ragiona plü gonót che vos, e con ognun senza tëma. Chiarède, ch'ella vëgne dëit.

B.) Ella vëgn a posta por chiarè, chi che nos fasun quilò.

A.) Minëise? —

C.

B.) Donzella, nos un dërt ragionè de vos.

C.) Jeu sun ligra, s'ëis peu demà dit valg de bëin de mè.

A.) Au ne pò di, che de bëin d'una persona tant perfetta, sco vos sëis.

C.) Lascem in pâs con quôs licamentg (Thnrüfalnim). Chi ëise pa dit de mè?

A.) Ves sun fat marveuja, che vos ragionëis inte 'n tant cürt temp insceeu bëin le Talian.

C.) Via! vos ne fasëis chas spas.

A.) Nett nia; e jeu ves pò di de sigü (sicher), ch'ël ves sta bëin a ragionè talian per via de la bella pronunzia, ch'ëis.

C.) Incoeu ne ves pläse niatre (nia atr), t ch'a fà complimentg.

A.) Vign'ota, ch'jeu avrò l'onor de ragionè con vos, vorunse pa dagnóra bajé talian.

C.) Jeu ne m' infidâ (unterstand mich n.) a ves preyé de quëst favor.

A.) O quëst fësi dërt gian jeu; porchi con quëst m'ëserciteri peu inchié instess a ragionè.

A.) Jeu minasse d'ettr fortuné jeu, se jeu intenësse tant che vos.

C.) In verità, vos ragionëis bel politamentr (s. artig).

A.) Jeu stënte a le creye, s' jeu savesse quël chà jeu ne sà, podessl bëin ettr possobl. El è vëi, jeu intene e capësce tüt, chi ch'an dis, mò col bajé ne poi dërt gni inant.

C.) Col temps se daràl pa bëin.

A.) Jeu sun massa mal pazient: per imparè valg. èl trëi cosses assolutamëntr necessaries, ciòè: la capacitè, l'applicaziun e la pazienza.

C.) La ultima me manchia le plü de tütes ella. Per ater mi Maëstr é chiamò dagnöra stè content de mè.

A.) Cò ha pa innóm vost Maëstr?

C.) So innóm é Taco, mò sò cognom ne sai jeu.

A.) Ah, jeu le conësce bëin; ël se scri B. O quël é pa brau ël. Colant d'óres de leziun ves èl dale a l'edema?

C.) Ël vëgn trëi ótes a l'edema.

A.) Olà stal da chiasa? (wo wohnt er?).

C.) Jeu mine ch'ël stie inte la contrada di beccàs (Metzgergasse) nia lungs da la plazza de le Dóm.

Gespräch zwischen Frauenzimmern. —

A.) Jeu ha l'onur de ves reverì.

B.) Parimëntr, mia cara amica! bëin vegnüda! An ha da rarè (raro) le plasëi de ves odëi.

A.) Vos avëis temps massa bontè: sentéve od. sentesse (Setzen Sie sich).

B.) Cò vala? A.) Eh: insceu, insceu.

B.) Chi portëise da nü? A.) Da nü ne sai pa nia.

B.) Sarëis stada (Sind Sie gewesen) inier a la comèdia?

A.) Perdonède, jeu ne sun stada ite; porchi che la rappresentaziun, chë ëi ha dè inier, n'ê de mi gusto.

B.) Chi hanpa representé inier?

A.) Ai la representé 'na tragedia; quilò él chiamo la Zettola (Zettel).

B.) Ne seise forse amante de les tragedies?

A.) De tut nia; jeu ne les pò soffrì; jeu veighe plü gran valg da rì.

B.) Jeu per mè preferësce les tragedies a vign'atra representaziun.

A.) Vos pitteis (weinen) dunca gian, e jeu me gode a rì. —

A.) Quest vestimënt vesta dert bëin? El nü?

B.) Perdonéde, él é bel 'n péz, ch'jeu l'ha.

A.) Jeu ne l'ha mai odü jeu.

B.) Jeu me le vierte da vivé 'na óta (ganz selten).

A.) Cotant vëgn mò a costé un brach de quest paro?

B.) Jeu mine, ch'j'abbe payé 'n taler e méz le brach.

A.) Cò ves plâs pa questes cordelles?

B.) Elles é veramënte belles; Cotant costeles?

A.) Elles ne me costa nia. Mi cugin me les a donné.

A.) Cô sta pa vosta Signura uma? éla vichiamò malinturi (ungesund)?

B.) Incoeu stala 'n pu' mi, grazia a Iddie.

A.) Jeu sun bëin ligra. S'éla bëin levada messo (dim. vosté)?

B.) Sè, élla s'é bëin levada 'n püc.

A.) Permò (erst) incoeu la prima óta? B.) Sè, questa doman.

A.) Ves preye de me la saludé bel bel. B.) gran marcé. Jeu ne m' ò pa desmentié nò. —

A.) Olà é vostes signures soruz?

B.) Elles é seu alt inte sua stanza.

A.) E vost signur frè stà vichié dagnóra bëin?

B.) O se dërt bëm, a vaus comandi. Él a chiasa?

A) Sé, donzella, ël é inte la stüa de mi pére e li i folietz.

B). Ves avëise diverti dërt bëm inier a le bal?

A) Bëm de bòt (do zimmlich). Jeu sun chiamò stanchia dal gran balè.

B) Quan sëise pa vegnüda a chiasa?

A). A mezza neut; ni puot a les dòdes.

B) Tant tärd? Messëis avëi avü bona compagnia.

A) Avëise veuja de bëire con me una tazza de ciocolada?

B) Jeu ves ringrazie; ëlla me scalda massa.

A) Me darëis dunca l'onor de bëire 'na coppa (chicchera) de caffè?

B) M'obblighëis tant che.. A) senza ceremonies! Je sa che bevëis gian le caffè.

B) Ël é vëi, jeu le bëi gian, massimamente inte volta comp. de le stofa.

A) O lascëde i complimentz!

B). Le comenëise col lat?

A). Lé col lat, sé ël ves plas.

B) Bevëise gonòt Caffè vos?

A) Vigne dé dus tazzes. B) Quan pa? da doman?

A) Perdonëde, da doman le beivi da inzé, mò dagnora dò marënna.

B.) E chi bevëise pa da doman? A) Jeu bëi le tée o'na tazza d'agua.

B.) A chi ora gëise pa a marënna? A) A la una.

B) a chi ora cënëise pa. A. A les nü. B) N'é pa quest treup tärd? A) O nò; perchi che ne giun mai dant les ündes o les dòdes a dormì.

B.) Fuèrt foss pa treup tärd por mè. Danca ffesse bëin!

A) Ai dit, ch' imparëis ëichtè la mùsica; ét pa vëi?

B) Lé, él é bëin vëi. A) Chi imparëise pa a sonè?

B) I' impare a sonè le clavien.

A) O le clavier foss pa 'n bel divertimënt ël, mò plutost difficil da impari.

B.) Ch' ël é pëutost (ziemlich) difficil, mì en annadai jeu assà (macht es gern); perchì ch' ël é bel trëi agn, ch' impare e jeu ne sà chiamò treup chiantè; mò mi Maëstr de mùsica dis, ch' jeu n'ha nia ëichiè a dëit 'na bona vuj.

A) O sigü, sigü (freilich sicher), por imparè a chiantè mass' n' prüma de tùt avëi 'na bona vuj, seno ne tomëjel nia (taugt nichts!)

B.) Quël pensi bëin ëichiè jeu, dè de quël ne voi ëichiè nia scomencè.

A) Avëise bëin 'n bun Maëstr de mùsica?

B). Per savëi sonè ne podesse estr mië; mò él n' é nia dëit diligënt col gni a m' insignè.

A) Ël avrà messo (hat) treup da fà. Ël avrà treup instruzioni?

B.) Nò, ni i jeu mine, ch' ël sie denà (nur) intcen frad (träge).

A.) Quand avrà nozza vossa Signura Sò? od. Quan sarà la nozza de vossa?

B) In quinës (15.) dé. A) Ché dess pa estr sò sposo (wer soll es)?

B) Ël é 'n mercadant da pilò. A. Ël ric? Ël é bëin de bot ric, e de 'na bona chiasa.

Cò hal innom? Sò innom é Jaco Antone Schwaz. Ieu n'ha l'ônor de le conësce. Olà stal de ğhiasa? Seu la gran plazza de cuntra a la Dlišia de sant Piere. Vü ğhiamo sü genitori? Süa uma vi nichiamò ëlla, mò sò père é bel mort ch' ël é 'n pëz. Ne é süa uma mia ëies 'nä ria famena? (CW s. m. utwa voll visst nur böse frau.) Ëi dis ch' ëlla ne sie pa ria de bun, mò ëlla movirà pa totti; ch' ëlla é bel tant vedla. O questes vedles ha pa 'na pel stranciosa ëlles; elles ne meur pa insceu prett. Quël sise pa raģiun.

Asi m' ha dit, ch' inchie vos fosses por ves maride ni püc temp con Signur N. Ël vëi? Vos minchionëis (foppen) demà. Ël é vëi, ch' ël vegn gonót inte nosta ğhiasa (da nos) porchi ch' ël é 'n bun amico de mi frè. Ne foss pa quëst un bel picié pär? Ël é 'n bel et polit jon, e vos... Ël ne me desplas por quël nia, mò porchi che tocca le maridé... Disëme mò, chi é stè, che ves ha dè da creje questes cosses?

Signun le dis. Quëst signun sise demai vos. Mò chi 'n diseses pa, si ël ves damanass por famena? Ieu disesse... deseün ne sai, chi che jeu disesse, mò si ël vegniss, savessi pa bëin, chi di. Malan de nütta (Coscrò Maidi?).

Alt

Ël é temp, ch' jeu m' en vade a çhiasa per ne ves inmodé plu die. Ne ragionéde peu ne d' incomoditès, vossa compagnia m' é dagnóra cara. Ves m' obblighéis infinitamente. A revédz! Aspettéde mó, jeu creÿe, ch' ël pleÿe. Lé, ël pleuj n' pûc. Jeu ves ó dè 'na ombrella. Me favéis 'n plaŝei. A Dio, serva süa.

Donzella, jeu ha l' onor de ves fà 'n compliment. Chi aci-dent favorévol ves mëna mó a quilò? Jeu sun vegnüda per ves reverì. Perdonéme, se jeu ha tralascé de fà 'n dovér. Ël é bel peü de 'n mëis, ch' jeu n' ha avü le favór de ves odëi. Avëis bëin ragiun de me resie ([illegible]). Vossa negligënza meritass, ch' jeu fosse despenäda (zürnen) con ves. Nó, ne seise despenäda, jeu ves impromette de vegnì a desëin 'n là (in Zukunft) plü gorót a ves ciaffé (besuchen). Ël bel dè (din) chë n' avëis odü 'na signura. Dute le vegnü (alle [illegible]) aquilò l' hai odü da lunĝ i ji sun corrüda incuntra, mó int 'un momënt l' hai perdü de vista. Ël é 'n fettr (Landesbauer) ch cristian. 'Na caricatüra, sco quella n' hai mai odü jeu. Ël ne dëura (thut auf) mai la boçhia, ch' a spëises d' atri. Ël ne ragionŝa che cosses da stoffé (stutzig machen) e é 'n capital serocan (Schmeichler)
Ari mëss compati le püre stënta, ël é 'n pü stettorin (Trogl) (zanckisch).

Jeu meße ĝi deseïn. Cö i vorrëse bel m' abbandonè!?
J'ha ĉiamò treuße, coße, da fà quëst domisdè*, e ël è bel
tärd. Ne ves desmentiède de vegnì a me ĉiaffè, se
volles faseënde ve lascia, e sëise siguda, che volta i[illegible]
me sarà sëmpr cara. Bun appetit.—

[illegible]

O bun dè, Signur Jean Damane. O bun dè, S. Francësc.
Ves lascëise ĉighiè vos n' pu odëi na ota. Ël n'è pa
mia (miga) tant die, ch' jeu sun stë* ula. A me pël
bëin, ch' ël sie dëit die; e quest n'è atr ch' in segn,
ch' jeu ves vëighe giari, e ch' jeu desideraße des ves
odëi vigne dè qulö. O mi bun Signur J. D. s, jeu n'eße
tant da fà, da lovorè e da festedië (Sorgen) a ĉiaza,
voreßi bëin gni gonot da vos, mo nisceu savärse.
Adënz, adëny (familie, famil.) ad avëi na gran fameja (Gand.
[illegible]) ne pöla ester atramënter. J'ha porquel bëin
jeu da fà, e da festedië aßa, mo jeu ne me la töle
tant ĉiralda jeu, quanch' jeu peuse, ch' in ultima ël bëin
da bot tut un (ein[illegible]) . Quël avëise bëin
ragiun. —

A propó! N'oresses gnì 'n püc a spazier con mì?
Incoeu ne pòla ester. Cò pa nò? (warum nicht?)
Porchi ch' jeu ne me sënte nia dërt bëin. Iust per
quëst dessesgöde l'aria frësca. N'ëise pa mai aldì
dsân, che la bell'aria frësca é plü utile por nostra
santé, che tüttes les medesines di Dottures e di Apotécari.
Ella serà, ëlla serà. Almanco la cossa nia. Chi
temps él pa? Le tëmp ne podess pa ester plü bel ël.
N'él nia massa chiald? Ël é bëin chiald, mò ël
tira 'n püc d'aria morsëlla (sanft), ël é 'n temps delettó.
Jeu nia (ich wollen)! vegnide Signur Domëne
Por plasëi a vos, voi messo vegnì; derest ne pensâi pa de gì
fòra de chiasa jeu incoeu. Jeu ves ringrazie, ëis
treuppa bonté por mè. Jeu ves preye de gì 'n püc
plü plan, sënò ne pòi trà le flè (Athem).
Sco comanëis. Da comanè n'hai nia con vos, mò jeu
jeu ves praye, se ne le fasëis ëies ingiert (gar ungern)
Ingiert se! Dut fesi gern, chi che ves plas. S'ël é
da quël se (w. ob so ist) ormanse 'n püc palsè (pausiren)

Giunde (grfomais) inte questa osteria e bevunde 'na bozza (flaschn) de vin deberiada (ausl mianda). Jeu vez vin: grazie; jeu ne m'infide plü a beire; üna (theils), ch' j'ha bevü le caffe; l'atra, ch' jeu ne me sënte deis bëin. Un gote de vin do le caffe e san ël e massima le bun vin ne decipa (verdirbt) mai nia ël. Vos foses bëin 'n bun mede vos. Saveise michre, che ciaffun 'n bun gote de vin inte questa osteria? – In quest cunt lasceme pa fâ a me vos, perchè ch' jeu conësce bëin la ostiera, ch'ê 'na brava fomena, e süa fia, che fes la kellerin, michrie brava ëca la uma. Quëste ves da le mii vin, che l'osti ha inte chranno. In verite le vin e pa bun ël. Ne vez l'hai pa dit? Connesceise vos quel foresti ilo? Jeu ne le connësce jeu. Ël ê 'na ota un ric mercadant, mo desëin ël pûre. Ël a avü la desgrazia de naufraghe sau les costes de la Sicilia, e de ne salvè de tutt süi ~~bëin~~ bëins nia atr che la fomena. Mo, ghe vol pa fâ quest? 'Na pait dëi, ch' ël e por dë instruziuns inte le Mercantile

atri pretënd, ch'ël pënsa de fà n'viade ite l'Ostridia. Nale vichré müttunj? Quëst ne sai.

Ël é temp, che retornunse a chasa, ël é plüttost tard. Jeu sun por fà tüt, quël che voréij. Jeu ves sun grandamëntr obblighé. Jeu ne fese che mi dovér. Quëst spazier m'ha fat veramëntr bun. Jeu sun bëin contënt. Jeu ves le disô peu (ja gesagt). Jeu ves sà grè (ich danke Ihr) Jeu sënte propre appetit da mangé. Nia n'é per la sanité plü ütile, che le gî a spazier. Chi ora é le? Jeu mine, ch'ël sie les otig. Chiavéde seu in vostra óra, la mia ne va ëlla, porché ch'jeu m'ha desmentié de la trà sen. Ël é les siej e'n quart. Ël possibl? Chëise, tra le divertimënt passa le temp snel. A chi óra sunse partij da chasa? Jeu mine da la mezza da les cinq. Jon ves ringrazie de la bona compagnia. Jeu ves sun obblighé per la vostra. Bona neut, dormide bëin. Gran marcé. –

Gespräch mit einem Landmann u. seinem Freunde. —

Chi avësses giań buń Signur! I'avesse giań ’n bel e buń pano por ’na viesta. Avéde la bonte de gni ite; oderëis i plü bi panes d'Inghilterra. Quilò en avëise ’n toc de la miü qualité. ~~Ël é dëit buń~~ Quest pano ne me plaj nia cies ël. Ël é dëit buń, jeunes en sta buń, e ël é ampe de trëi braih. Ël é treup solti (sottile). Tüts i panes d'Ingh. é inscen. Ieu voresse giań ’n corü plü frësc. Quest quilò ves pleserà. N'en avëisse de ’n corü plü scür. Ieu n'ha d'atri panes de questa borte. Cotant vëgn a coste le braih. Dies reines (Gulden) e le solito pris. Quest é massa i tesëde chi chi é güss e dëit. Le pris de tüts i panes ha dé seu per via de la verra. Quest ne serà pa mia ël? (das wird doch nicht sein) Ieu ves dise de sëgü, les speises é bën de bot granes. Ieu ves ó dé ott reines. Ël ne va uń grös da ’nciarà (darum). Ieu ves ha bel fat = l'ultimo pris.

Cotagn de braiħ en ammangorëise (braush [illegible]): Avéde la borté de 'm tayé ĝen quatr braih. Quilò! restéde servì. Cotant me tocchel da vez dè? Ël fëi jüsta quaranta rëinet. Qui avëise quatr doppl, e déme fòra le rett. Avéde la borté de me dè ün' atra doppla: qüesta quilò n'ha le pëis, ëlla i mossa lisira. Quilò en avëise ün' atra. Diolang (dank) stéve bëin. Inchil' vos. —

Ein Morgenbesuch.—

Ah vos sëis inchiand inte lett, tocco de frad (faullenzer)! A chi óra ële? Ël é bel tänd. Jen vó attira (sogleich) levé. Stëise forse püc bëin, dè de quël, che sëis inchiand pomi inte le lett? Perdonéde, jen me sta dëit bëin, sie ringrazié Die! Jen sun ĝiü inier tant tänd a dormì, ch' jen n' ha podü levé a bon'óra incoen. Chi avëis pa fat dò cëna, s' ël é lecito de damandè? Subit che vez en sëis stè, avi scomencé a ragioné de jòyé. Ëise pa inchié vos jòyé. Sigüda (freilich), ch' j' ha inich jen jòyé. Chi jüc (Spiel) ëise pa fat? Signor Vicare (Landrichter) e jen avun jòyé a le Piquet. E i atri? Chi jòyä a triunf (Trumpf), chi ha bevü vin, 'na part ägua de vita, i atri sonné, chianté e ballé. —

Chi ha pa vadagné. Jeu ha v. sies da vint (6/zogn) un e ĉhize groŝ (v. minigu Kr). Inscen, ha durè quëst dì? Sè, infin a les dûs dô nezza neut. E quan sëise pa giü a lett? A les trëi. Desëin ne m'en fëŝ pa plü merveja, chè levëis incoen tant tärd.
A ghi óra ël pa: a chi óra mirëise? Jeu minè, ch'ël nesie ĉhiamò les ott. Cô: les ott! Ël ha dè les dies. Bagatella! danca lasceme pen demà attira levè, ch'ji ha chiamò da scrì 'na lèttra danmisdé (Vormitt.). O danmisdè ne farëis pa plü temp.
Chi temp ël pa? Ël è ri temp, e les strades è plënes de pantan. ~~Fes~~ Fesël frëid? Desëin pleyl, e ne fëŝ plü tant frëid; mo questa neut passada hal dlaciè e nevü. Jeu m'en prô mal (ist mir leid). Le temp è da zacotagn de dis (seit einig. Tag.) in quà temp variüs. Sigüda, sigüda. Jeu m'en vô gì, por ne ve incomodè peü dic. Vos ne m'incamodëis nëtt nia vaj. Flede ĉhiamò 'n' órella (n. Zeitlang) prô mè. A le teatr nes odunse nidô. A revedr. —

Gr. i. Zimmr. Eh. Jean! Patrun! Signur! n'haste pensier de levè incoen? Jeu sun bel levè. Perchè ne vëgnëste pa danca? Jeu minava, che dormisses in ĉhiamò. E ŝ j'avesse dormì (w. ich g. hätte) m'avesse denü cherdè a l'óra, ch'ét. Ne saste pa, ch'jeu lève dagnóra a les sies? A mia óra n'él chiamò les sies. Tüa óra ha dagnora valg de pesondr ëlla. Fa seu le füc attira. Ël füc, è bel fet ël, Signur. Dame quà 'na chiamesa nëtta. Qustô è la. Ëlla è tant frëida. Se vorëis, la scialdr. Nò, nò, quëst n'è de bosëgn (bisogno). Porteme mies ĉhalzes de sëda. Ëlles è scherzades (zerrissen), ëlles ha büs (Löcher). Ne pösse pa 'n'spi les concië (flicken)? Jeu les ha dè a la sortoresse. T'has fat bëin.

Olà él mi zocchi (Pantoffel)? Furlò éi. Dame le fazorél. Furlò ~~ei~~ 'n' eise 'n blanc. Dame quël ch'é vite la tascia de mia jôcca (Westetasche). Jeu l'ha dé a la lavadösa; ël é 'n püc spore. Chi giant vorëise vistì quël ch'j'ha ~~mier~~ avëi. An a battü a porta. Va chiara, chi é. Ël será le sartù. Lasciel vegnì ite. — Gr. n. Sonntag.

Me portëise mia viesta, signur Maëstr? Signur sê, jeu l'ha quirlò. M' avëis fat aspettè dic. Mó mi bun S., jeu n'ha messo podì vegnì denant, perchi, ch'ël n'ê chiamò finì. E por fà 'na cosa in dertüra, mess' n se lascië de l'orella. Quël é bel dërt ël, mó a vos sartùs ne pò-'n pa degnora creije ~~ö~~ tüt; perchi ch' mi permettëis, mó ne mën tignëis vign'óta la parola. Sè, sì, i fesun messo (fast) ói, chi nas datrai 'na óta, scó i gragn signurs. Vorëise avëi la bonté de ves la mesoré? Sé vorun pa odëi, s'ël va bëin. Jeu creije, che sarëise contëint con quësta. Ella me pë (pare) de bot (ziemlich) lungia. Questa é desëin la moda con les jocches. Bottoneme mó seu (zuknöpfen). Ella m'é messa strënta. Una viesta bëin fatta mess gì dò la vita (glatt) ella. N'ël pa les manses messa ~~m~~ lärgies? Perdonëde, ëlles n'é nia messa l. In verité, questa jôcca ves sta dërt bëin. Chi costa pa le braih de quella sottrâta (Futter)? Jeu l'ha payada. Chi dui taleri le braih. Quëst n'é nia treups ël, ëlla é a bun priss. Olà él le rest de mi paro? Ël n'é avanzè nia, bun S. Sê, sê, quella é la chiantia (Kind) de tütes i sartùs. — Eise ~~fatt~~ voss cunt? S. nö; jeu n'ha chiamò avü tëmpo. Portëmele doman, ch'jeu ves payera.

Vom Schreiben. Jeu ves preije, déme 'n sfeui de papire, 'na pena e 'n

pü de tinta. Gide vite mi gabinet, illò ciafferëise tütquel, che ves fes de bosëin. Chilò n'él ~~pa~~ na penna sora (sola). Chilò vite le ro dei peñes (Federmesser) en él zacotantes (Anzahl). Ëlles n'é bonnes. Chilò n'avëise d'atres. Olà é vostra brittola (Messer) da pënnes? Chilò é la, S. Savëise tajé pënnes, vos? Ien les taje messo a mi meut (Art, moda). Quësta chilò n'é pa stetta (schlecht) ëlla. Chëst papire lascia três (fliesst). Chilò ëise papire de posta. Vostra tinta é messa spëssa, an ne pò scrì. D'ó pa mëtt 'n poc d'äqua laprò (darunter). Desëin é la blanchia. Ien ves en vó dé d'atra. Me fasëis ún plasëi. Ien m'en pò mal (ist mir leid), ch'jen ves messe incomodé tant. Ne diseite pen demà nia d'incomoditès; tüt chi chi jen ves pò fà, me dà plasëi. Vos ëis treuppa bonté con me.

Ai costanty de le mëis suns incoeu? Incoen suns ai ött. Olà é le spolverinzocc, chilò. Avëis bëin la bonté de dè licenza, che vostra serva porte questa lëttra a la posta? N'avëis, ch'a comané. Lisabetta! Chi comanëise S.? Porta quella lëttra a la posta, e ne te desmentie de pajé le porto. Mó jen n'ha degügn gros pró me. Chilò haste 'n taler francese, chi che resta é por tè. Drolari bëin fort, S. —

Dè che sëis insò chilò (doch einmal hier), fasëme l'onur, e sëise mi amis (Gast). Ien m'en pò dëit mal, de ne podëi accettè vostra generosa invitazion. Mó perchì pa nò? Ëi m'aspetta a chiasa. Ien menerà mi servidú da vos, por avisé vostra S. só, ch'ëlla ne ves ~~asp~~ aspette. D'avesse ciché dò marënna da scrì zacotant de lëttres, quëlles pó bëin aspettè ëlles. Fasëis mó tant istanzes, ch'an ne ves pò desdì (abschlag) nia. Jean, va subit e di a la coega, ch'j ha 'n amis incoen a marenna, e t'ien mëtte 'n tai do plü (Gedeck mehr). —

Tut é parechié, sentunse prò mësa. Queis joppa da riso pé dëit bona. L'ha 'na fancella (Magd), che sa da cusiné pròpi bëin. Questa chiärn de bò é delicata. Queste liagnes (Würste) ves plaserà in chie, spëri. Dé de quël, che ves orëis dé tant de brìa (Mühe) voi profité de vostra bontè. Ël é tëmpo, de te me la tachè a les pasteles (das wir uns an die P. machen). Queis é 'n mangé, che me pläs le plü ël. Jeu sun bëin tgè, si ëlles ves pläs? Manguinse in pêr de chiasô, vedl prò 'na tazza de vin. Queist chiasô é delicat. Chi chiasô él? Ël é de la Svizzera. E le vin ves pläsl? Propi dëit bun. Via mò, mangéde in chiarnó 'n pêr de quëst rost, e un pù de salata. In verité, jeu ne pò mangé de plü. Jean, porta mò (nonf) quà 'n tai plëin de Versës fresches. Vos ne bevëis pa nia. L'ha bel bevù assà. Evviva le bun vin e la sanità. Evviva i bagn amici e les bunes amiches. Evviva! Travunde mò 'na ota quëst vin de Spagna. Evviva a vos! Bun prò ves fëse! Desëin lunsi ([illegible]) ves chioc ([illegible]) A revedr, nia per mal. —

Besuch bei ein[illegible] Kranken. O amico, jeu m'en pò bëin dëit mal de te ciaffe inte [illegible] incoen. Un ne pò fà altramënte, quan ch'un ne se sta bëin. Cò te sënteste pa? Nia dëit bëin. Da quand in quà t'en sënteste pa bel? Bel da zacotagn de dis in quà. Chi te dól pa nesso? L'ha mä de chié. Tütte les lesües ([illegible]) me dó. Jeu n'ha le minimo appetit e in soma, jeu me sënte dëit mal. Ch'n dis pa le dottur? El n'é chiamó stè quilò. Questa doman m'ha acconzié (gerathen) zaccà ([illegible]) de me fà sanglascé. Ch'él pa [illegible]? 'N mi cugin. Jeu te preje, ne fà nia sënza le consëi de le dottur, acciochè ne te te decipes in chiamò de plü.

Pòste (bazist du) bëin dormì la neut? Iute dùj neutj n'hai fermè l'eude 'n' momënt sù. E de plu ël me fës mä (odra mal) a la spinné, ël me dó i os (cossa) ni tornà i suv stanc de stè ni quitt lett. Paziënza, mi care! 'Crun pa sperè, che te guareste tott. Intant messunse metto la tò da la man d'Iddi, sco ël i plaj de ne la menè. Ël ël (nn ist ob Dno), che nes da la sanitè, mó ël inçh'ël, che nes lascia stò les maraties, e les averdittes. E podun creje, ch'ël tant con quitt, che con quel ne chir atr, che nott bëin le bëin principalamente de nott anima. Nott dovér ël dunca, che nes sommettunse a la sua santa voronté, e ch'in vigre dant ne pensunse, dis unse e fasunse nia, che podess ettr contrare a sò sant onor e la salùt de nott anima; [che nos stimarun certamente de plù]. Insceu podunse pa sperè, [che] le Signur Iddie nes donne indò la sanité ([…]) spò (vart dnn) ch'avun a nostes speises inçhié imparè a conësce la sua perdita. Ah plasësse a Iddie! An ne sa, chi bëin, che la sanité é, che quan ch'an l'amarà. Fate animo, raccomenete a Iddie, fa cherdé le Dottur, e obbedëst bel in punt a tùt, chi ch'ël te dis e t'ordonnëja. Despò girà tùt bëin. A revëdr.

Zuitsso zuni bauduer Antonio Legtist.

O bun dé, berba Tonne. Bun dé, b. J. Battitta. Cò vasla b. T.? Oh, nia mal, nia, s'i an ha sanité. O ié, ié, la sanité é metto bëin la plù bella cossa de le Mond ella. Queist disi pa inçh' jeni olà ch'ella manchia, manchied tùt. Seise stè a manchié,

n'él vëi b. T. lê sê, jeu suri stê a marchié dall sant Simun (Bergermadel). Ëise bëin messo compré valg? Oh, j'ha bëin compré, ch'j'ha compré zacotan de biescke e 'na ria azòra (Zürgo) despò 'n pu' de lin'. Le lin serei pa bel quessa òta. Bel, bel nò el é pa ricchié a priz. O valg de bel é degnòra a priz el. Quël haste bëin ragiun. Chi cunta 'n de rest da nü. O, an cunta, ch'ël dess estr chièze (signori mìs) verres. Verres? tra ché? Oh, an dì trai Türtg e i Rüssi. Quanta tra chi lie pen chi ch'ël ó, s'ëlles ne vegn pe de-ma nò inte neus payš. Nò, nò quël minassi pa bëin de nò quël. Dre n'ervärde Ah ëe che la verra n'é pa messo ria de bun ëlla. A per l'amur de Dio, de bun ëe! Valg de piëg (peggio) ne seràl pa mia barim). N'aldesse pa, che Signur Curat, quan ch'ël sëgna a la bëinjo (Wettersegnen), prëga degnòra, che le Signur Ddie nes traverde (bewahren) da la peste, da la fan e dalla verra? Da la peste e da la fan aldì bëin, nò da la verra n'hai mai aldì ria jeu. Ël dìs pen (nr last la): a peste, fame et bello. Ne saste pa, che bello ó di vérra por latin? Por latin? latin ne vai pa fo messo jeu; porchi ch'jeu n'hai mai studié jeu. Studié n'hai inch jeu ne, nò quëll tant capësci messo inpò. O quanche jeu suri pa tant vedl che vus bärba T., capirai pa bëin inch jeu de plü. O mi burm gramach (o ai gubn!) quël ch'an n'impara da jôgn, ne sessi'n pa inchie da vedli ne. Lê t'ós dunca savei valg, mëssesse mëtte man a imparé intina che t'es jon. Vé, che da vedl n'imparessi nia plü, vé (vide)

Quël serà pa bëin ël. Sigü, ch'ël é. O 5'a (mui drui) a vevëdr 6. T.

Nota. Bärba = barba. bart; auch Oheim, Onkel u. überh. greise Ehrwürdig geachtete Personen, – ob Altes, würdige ~~auch ehrwürdig~~ Po mada, Muhmen, Tanten, auch schöne Matronen. bei geistl. = Signor.

Geistliche werden mit Verdruss zu nix barba aber das Soldat werden.

N'ëise aldi nia, S. Curat: Chi pa? Ëi di, ch'ël abbe tocchè a gì soldà a le fi de le gran patrun (gr. Hilfsbedürftige) da C. T'ha aldì chiz(ó). Desse pa ester vëi? Inscen cuntèn. Ël ha dui fiz, a qual dessl pa avëi tocchè? Jen mine, a Felice, a le plü jon. Ahi nuscen, iuscen. Questa o bëin de bot 'na grana ëlla. Cò pa? Quilò ne veighi jen nia ch'ël eri sie succe. Dü cies 'na grana. Ël é int' i agn, e ël i ha podü tocchè tant ad ël, ch'a' 'n' atre. Quël é bëin vëi ël. Mó chi dirà pa sua gënt? Pò ëi messerà inchi ëi se ressegnè, dè de quël che Domenedie la mena da inscen; porchi senza la vorentè de Die n'ël inchi è succedi quest. Ne saste pa cò che le Vangele di, ch'ël ne tama inchiè 'n' chiavë ne de nost chiè gën ne senza la vorentè de Die? Quest é bëin vëi ël, mó de ta gënt? (ab. solche Leute). Mó de ta gënt! Minesse che Domenedie n'alse (dürfte) menè deguni desplaž(ëi) a de ta gënt, despò ch'ël i ha 'na ota provedü de tüttes les comaditès e pligies de questa vita? Nò, degügn ne dess ciaffè le paraysò int quëst Mond, acciochè ëi ne se desmentie le vero int quël Mond. In soma, ólei ch'ël é reuses illò ha le S. Iddie inchiè lascè crësce spines. Intenëtte chi che quest ó di? Quest intenì bëin, S. C. Ël ó messo dir: ólà le S. I. ha piantè 'na gran fortüna e benedisiun, illò manel inchiè crus e tribolasiuns. Inscen éla, mi care, dè de quël ne se pò degügne lamentè, s' ëlla n' i va dagnóra a sò ment.

Mó le fi de 'na chiasa tant ricca! Vëi ël. Mó mineste teu, ch' ël n'en sie inçhié de plü ritg e de mius çhiases, che quëtt, che devënta soldàs? O cregëste teu che le fà le soldà mëss demà ester 'n nestier por i püri pittocchi? O quël ne disi nia jeu. Mó se pense insceu, ch' i ritg e i gragn vade forse giari e de bona vorentè a se fà soldà. Gonót succede quëst, mó s' ëi ne va giari e de bona v., s' i fesën gì per forza, o ch' ëi mëss payé. E çhiódi (warum) nò? Desse pa dagnóra pa tocchè a le püre chi ch[illegible] é de fadia (fatica) e che ne plaš ai ritg? La sort de le ric é mpò (doch) dagnóra miü che quëlla de le püre. S' plaše a gì, ël bon, se nò, s' en compre un, e s' en sta a çhiasa. E s' ël va inštëss, i pòi meme i sü dagnóra valg püi de dinnà, chi che le püre n' ha. Vëgnl 'na óta o l'altra in permesso (Urlaub), tal olà via (so umsonst), e ciaffa senza fadia da mangé e da bëire, de tant che le püre, s' ël vëgn in permesso, mëss cò de chiarè, ch' ël se ciaffe 'n l... (lago), por se podëi con çhiamò plü gran bria (Mühe), che ha inte sò Regiment, demà dërt vadagné da vive (vivere). Fè s' ël n' é verra, derett ne lasci nia gì in permesso, nò. N' i lasci gnì in permesso, se n' él le temp d' ott agn mia n' eterenita. Finis quis pòl gnì a çhiasa e vive comodamente, intant che le püre ne sa cò la tò (wie ich durchbringe) giacche por le lavur n' él plü dëit adattè e senza n' hal nia de le fat sò [illegible].

Ëignatiun fat. — AM. 17/5 53

Ël pò pa vigniré reste inte la verra. Ël é veì, mò ne podesse
vigniré morti a chasa inte quëst temp. O mizelte ben, ch'ël ciaffass
da ciasa fora plü facilmentr la via per gi a paraijs, ch'inte 'n atr
lüc? Le paraijs sta in vigne lüc davert, e le S. Idd. é delung pront
a nes accetté, si nes signun (tenemus) sëmper ad ël. Bëin, bün,
mò 'n jon tant pross e timoré de Die, si ëlla i ess almanco
tocché a 'n plü rie (schlimmer). Ël é veì; ël dess estr 'n pross
jon, tütg le dis. Mò dessel por quëst estr liber da gi soldà, por
estr 'n pross mütt? Dess danca demé i ri e i lottri gi soldaj?
Quilò stess ai pa frësc! (das wäre schön tauwirg). Chi foss pa le
militare, si ël ne foss compost che de ria gënt? Cò podess pa
fidé le Monarca a de tä gënt la guardia de süa augusta
persona, e de sò trono, la defesa de süi sudditg, e de la patria.
Cò griss de tai a estr le terror di nemici de la patria tant
da ite che de fòra, e de tütg i malfattorj, si ëi ne foss
instëssi atr che 'na trüppa de lottri e galiotg. Nò, le
soldà mëss propi estr 'n bun cristian; ël mëss avëi le timor
de Die, e osservé süi comandamentg. Avëis bëin rajun, e
ël en serà de bagn, mò vigniré rüa pütg de ri (mit unwillige schlimm)
che decisa despò i bagn. – Quëst ne pò estr atramentr, ciaì, ch'ël
en sie fra tant de gënt vigniré trenich de ri, che gonót n'é
contentg d'estr instës ri, mò che prò de mené vigniré i atri al
mal. Mò nicant, olà ël 'n stato, chi n'abbe plü o manco membri

decipà (verdorben)? Ël é deluc incen (überall, so). Le bun' e
le rie é in vigne lüc mescedé (gemischt). Ëst ël n'é degun
chiamp, che tra le bun formënt n' en abbe inchìrè de rie e de
decipé; degun prè, che ne genere tra la gran quantità de belles
flus (Blumen) e erbes adoròses inchìre datrai valg üna da tosser
(Giftpflanze). Côtant da inrè pò 'n' pere se consolé de tütes
sü müttans, femmina (?), ch'ël ha porvé de dé a tütes la
medemma bona educaziun! N'â Cristo, le fiol de Die, tra
sü pötes amici 'n tradiëtur? ... Quanta ch'ëi demà fos ri, le
piech él, ch'ëi decipa inchì i atri, i bugn, sco j'ha bel dit
denant. Vëi él, che, sco 'n pom frad inte pûi temp en decipa
'na cësta intiera, 'n rie cristian pò esercité 'na ria influënza
sun i atri. Mó 'n' jon, che inte sü prüms agn ha ottenü 'na
bona educaziun da Cristian, e ha imparé ad amé Iddie, la
religiun e la virtü, n'é plü incen facile da decipé. Prüma
de düt procureral de se tegnì con de bones persones, de con:
versé coi bugn e de fugì i ri e corrotes. Ël fugirà e schiverà
inchìe tüttes les occasiuns, olà che les mattades (Leichtsinn) e i ri
vizi regna, e olà ch'en se desmentia affat d'Iddie. Iddie e la
religiun aoral dagnöra dant i edli e a questa fôsa (Weise)
resterel onest e pròs, in mez ai pericoi, massimamente s'ël preja
Domenedie vigne dé, ch'ël l'ajüte, ël, ch'ha imparmetü de dé
a vigniun che le preja, süa grazia.

Queist pô süt estr vicenche dizeis, mi bun si l., mó la zënt jona se lascia mipò massa giain condute a le mal, s'ai ne chiara de continuo la sura (Vorgesetzten), amonësce, e travërd (warnt). Queist n'é da neghé ël! Mó mineste ten, che pro i soldàs deguign ne chiara sura (Vorsichtig) la joventü, l'amonësce e la travërde? Mineste, ch' i superiori ne chiare, e n' abbe atra cüra, che ch' i soldàs porte les ärmes, fëse l'esecize, stie de guardia ? O nò! Ëi ha inchié cüra, ch' ëi sie pros e da bëin. Ëi ne passa mia 'n dé, che vign' un esortëje i sü a estr sinceri, amantile le laur, de la nettesia (Reinlichkeit), de l'ordine, a di sempr la verité, ad estr bel riai (aufrichtig, redlich) e fedeli, e in sàma a se deporté bëin, e a döm lütta puntacalité sü obblighi e sü doveris, e n'i amonësce con süt le rigor a l'incuntra a schivé les baugies (Lügen), les falsités, l'ingiannamënt, le robé, la porcheria e le disordine, massima a se travardé da le s'inchiacché da le jöje, via, a se travardé da vigne burt vize. De plü, inchié i soldàs ha sö proprio pastor d'animes, ch' i dis vigne Domënia e festa, massima in temps de pas la messa, i li dant le Vangele, e le sprega e i raccomana ~~ne~~ con 'na bona piccera pordica la virtü e la moralité, e i amonësce a schivé le pichié e le vize; ch' i confessa almanco üna ota l'an, e che, s' ëi é amarà, va ai ciaffé e ai visité int' i sü ospedès, i consola, i instruësce, i conforta, in sàma, ch' i fës süt, chi che prescri nostra santa religiun.

E olà vëgn i vizi castià con majù rigòr che inte le militare?
Coses, ch' in atri lüc vëgn castiades sco valg de püc, per esempio:
de picci rubamënts, infedeltés, chrocches (Unanständige), trasgressiuns
de sü obblighi, disubbedienza; de tä coses vëgn considerades e castia-
des rigorosamente inte le Militare. Quëst é sëmpr na pro (prova)
ch' i superiori chiara con attenziun sen la joventü, e prò (
bühren) de la travarde da le mal. — Anzi, d' i castighi n' él
pa ichié stè contè a mé. Éi ne cuntava, che na pais
scoria (Bogar) con zentes (Peitschen) fin a le sang, sco Calbeldie
(Schilfrohr) sen la cruz. Ël ne serà pa mia vëi nò. T'avrà
aldì disàr de le castighe, ch' ës chiama: passé les bacat-
tes (Spießruthenlaufen). Quëst castighe n' ha segü nia de delettò; mó
ël ne tocca ad atri, ch' ai dërt ri, e malfatturs. I bugn e i prossi
(prosî) n' ha da temëi nò quëtt, nò n' atr castighe. Quëst serà lüt,
sco disëis, S. C. Mó de quëtt Cristian (mein) él neffo bëin impo sciade (Schaden)
Él é n' tä bel jon, bëin fat (schön gewachsen); él é tant da savëi
fà in tütte les coses, ël sa tant bëin li e serì todësc e talian
e dërt bëin fà cunts (rechnen). S' ël é bel e bëin fat, se n' él
inché demà (auch nur) nia atr ch' n' dono de Die, de quël ch' an
dess i ringrazié. E quëtt e propi le punt, che le fes dërt abil por
le stato militare, dè dequël ch' inte quëst stato ne pò n' avëi atra
gënt, che de bëin fatta, bëin nettüda (sittlich gut gewachsen) e sana.
E s' ël ne foss ínscen, se messess quà n' atr por ël. Ël mëss
estr ligr, ch' ël ne mëss estr la cauza, ch' n' atr, ch' é

forse plü necessare a la chiasa paterna, ch' ël, n' ha briá de gi
in pé dël servia de sü defets. Tea ne te creijes nia cotant che de
tä gënt s' impicchiadrësce (incolpiscono) cuntra i Die e cuntra la umanité,
chi che, por ne messei deventé 'na óta soldas, se trasciürëssa, se
stropiëssa e gonót se mütilëssa [illegible] sè stëss, e sco s' ëi é genitori
sü mütluns. De tä gënt ne sciamperá 'na óta a le castighe le plü rigurus.
Do plü haste dit, che quëll jon é dëit abile e sa bëin li, scri e fa cunts.
Quëst e jüst 'na fortuna por ël. Ai pò adoré (adoperare) de tä
gënt, sco in vigne lüc, masima pro i soldas. Dè de quël dess i geni-
tori mené sü mütluns dëit bëin a die a scòla, e avëi cüra,
ch' ëi vëgne quilò dëit bëin instruis, e ni pase treup, acioch' ëi sie
'na óta inte vigne stato, che la providënza de Die tost o tard ni chiama
dëit ütili e da adoré. Porchi a quella fösa ne pësi atr
che promové la fortüna de sü mütluns, da via de quël che de
tä jon arriva col temp a ciaffé de bones intrades. – Bëin, bëin,
mó pro i soldas ne deventa 'n tal impò ne nia (soffritto), porchi
che, sco s' ha aldí, ai ne tole ch' i fis di Signuns e di gragn. – Ël
succede bëin, ch' ai ha le majü riguard sen in quist, dè de quël
ch' ëi vëgn ordinariamente bel da pici nudris a la dò (dafüs), e
per quëst possed les necessaries capacités e qualités. Mó por quël
ne ressta un fora ([illegible]) de 'na piccera chiasa, s' ël é [illegible], da bëin
bëin mettü, e bëin fat, desmentié. Avun pen (ja) esempi assá,
che persones de la plü bassa condiziun é arrivá col fa se le bëin

con l'applicaziun e col savëi s'ertlò treup viant, e devertà de gragn signurs, ch'ha fat 'n gran bel onòr a süa patria.
Quëst e pa bëin da vire ël. Mó ël é nichiré treup da vire, che gënt de bassa condiziun, semia ch'ëi éss ganòt l'occasiun, abbe nichiré gran premüra de se procure les necessaries canoscënzes e capacités, che posse trà a sè l'attenziun di superiori. — Quëst sarà pa nichiré. Anzi, visceu é la, mi care, degügn de nos ne la dant fòra (trist nosceus), a chi che la providënza l'ha destiné. Mó vignun pò e dess pensé, ch'ël é de segü chiamé por valg stato, olà che abilités e capacités, tant de le corp, che de l'anima é necessaries. Él na bta gnü le tëmp, che la providënza assëgna attualmënte la vocaziun, por quëlla che nos nes sentiun capaci, ie ne dessen nes paré o recusé de l'accetté con animo e reso-lutëzza e despò fa tüt le possibl per fà onòr a quëst stato, ch'avun chiri o che nes é stè dè con la fideltè, e con la puntualité, a fa i süi doveri. Inte quëst caso pon ester sigüs, che Damenedie ajüta, ël, che é dagnóra apparechié a vè ajüt a tütg i pross e da bëin, e ch'ël prenierà nichiré 'n dé, sco da l'atra pärt ël castrerà con rigör i fratg (tant) e i ostinà.
Mirëis bëin, S.C., ch'ëlla sre visceu. Seu ne la mine denà, seu la sa nichré, porchi che inte la sacra scrittüra vëgn chiamà i servi-dus pross e da bëin a gode les ligrëzzes de le Signore, mó a l'incuntra le servidu fnat e da nia vëgne condanné.

18/5 83.

1. Le mërčadant da ȝhiavai. —

'N mërcadant da chiavai â nesso gonós la desgrazia, ch'ël i 'n' morî. Süa fomena dunca le resiava vign' ota, ch'ël i 'n' moriva un'. A la fin' dis'la tüt con les bones: vë mi óm! teu ne t'en' intënesso teu de ȝhiavai. Te compres demà de tä burtg ȝhiavai da la vita lungia e da le còl sotti; chi ne vè nia ëi; t'ën messes comprè de tai da 'n' bel col gròs e dalla vita bella cürta. Seu 'n' quëst va le mërcadant e en compra indò ün', chi meur int' ött ~~m~~ dé. Desëin scomencia la fomena a le resié plü che mai. Mó ël i da questa resposta ël: vè fomena! Questa óta hai mó vorü stimé a té jeu. T'has peu dit, ch'jeu desse comprè chiavai da 'na bella vita cürta; quëst l'ha pa bëin' avüda cürta assá ël.

Le medemo â le viz de bëire 'n' pü treup, massima spò ch'ël ê grü vedl. Süa fomena le resiava gonós de de ~~quë~~ quëst, e disóva, che, s'ël continuâ a fà quëst mestier, n' avrai tost plü nia inte ȝhiasa e messerà ji col carni. Mó tüt quëst ne gioffava nia. In fin a tant ch'ël â de sü gross, se mangiavel via chi a l'osteria e spò che quis fova finis, mettovel man' d'i 'n' tó inchie a la fomena. 'Na ota, e che questa fomena s'â vadagné ȝhize plü,

de groŝ con ĝi a seŝoré, ne savëlea meffo olà i ascogne, accioche l'om n'i rabaſs. A la fin i tamel ite di mëtte inte süa caſsa e de mëtte 'na cruŝ benedida laſsura. Ëlla s'en ê a pëna fòra de ĉhiasa, che l'om scomenčiava a ĉhiri inte la caſsa. Ël ĉiaffa dunca i groŝ con la cruŝ laſsura. Deseïn se pënsel voi pa odëi, ĉhi che questa cruŝ pò, e mëtt man a se tò i groŝ. De tant ch'ël s'i tolê, disövel: parete cruŝ, parete cruŝ! mó la cruŝ ne se parava e inscen se tolel i groŝ e s'en va a l'osteria. – Quanche la fomena gnê e ne ĉiaffava plü süi groŝ, pittavela e le slomenava. Mó ël diŝ: vé mia fomena! T'ha bëin dagnóra dit: parete cruŝ, p. c.! Mó la cruŝ ne s'ha meffo parè ëlla, dunca mi hai tut jeu. Sen n'quëlt va la fom. a l'accusé prò le Vicare. Le V. le feŝ compari dant a sè e te mi da 'na dërta comonada. Quanch'ël ha fini, diŝ le boadü, odé, nobl Signur V., jeu sun vedl e m' püc de valg meſsi bëire. Sê, diŝ le V.: un tal che voj deſs bëire con les alĉhies ël. O nobl S. V. respogn le vedl, sè mia fom. m' ôrava un, che beveſs con les alĉhies, se dovela tò m alcun. (Ganzer). ——

Le medemo gê datrai 'na óta da pelegrin a Roma, e per ĉiaffè bëin da mangé e da bëire, se mostravel meffo dërt devot e sant. Per via de quëſt fövel a Roma delung bëin ingnü e finamai prò certg Cardinai. Un dê, ch'ël fô inte l'ospedäl di pelegrins

vëgnl 'n Cardinal a odëi quis pelegrins, ch'ê ilò da
diverses provincies. Quanche quëst Cardinal arriva delungia nost òm,
disl i pettarì con la man sen la sciabla: „Voi siete un' uomo
santo." Sen 'n quëst se pensava nost pelegrin: Sê, va mó damanà
l'osti da la villa, „cotan santo", che jen sun. Quëst fô 'n
osti de 'n lüeg, chiamè la villa, olà che l'uomo santo" gêva
gonót a bëirl con qual ch'ël aveva 'n min de chiè da Strillè,
per cia de quël, ch'ël restava debit e ne paijava mai. —

Le nedemo va 'na óta a Roma e pëtlla 'n corp sant, che porta
a chiasa por vënne. Arrivè ch'ël ê a chiasa con quëtt corp s., le
piëtl óra a questa comunitè, óra a 'n atra; nó degügn n'â
gran veija de le comprè, perchi ch'ël damanava plü tott trenp.
Enquandenò le compra la Curazia S. M. e se le fes portè. Le
dé, ch'ël dô vegnì inpara, i va le Curat de le lüeg incuntra
in fin a Pedrova, olà ch'ël ê 'na osteria. Ël se dà, ch'
ëi s'incuntra messo bel davant a quëtt osteria, olà le pelegrin
palsava 'n püc con sò corp sant. Subit che le Curat
le vëiga, disl: o vi mó un püc d'osteria, ch'jen t'ó payè
l'ägua de vita. Un ha da savëi, che quëtt pró fô per atr
plü tott avare e ch'ël i plasôva plü a lô, ch'a dè.
Quanche nost pelegrin ha bevü quëtt ägua de vita, disl:
o quëst ê pa le prüm miraco, che quëtt Sant ha fat ël.

Le medemo fô davant a le Vicare con certes atres persones, ch'aveva da fâ con Signoria. Ël alda, che le Vicare diŝ a un: „n'óste gi ĝeu sottrü? Seu t'ó bëin dëidé ĝeu jeu, s'l'aŝ." Nost óm, va prò a quël che dova gi ĝeu sottrü, e diŝ: „sé, sé, preja seu demà nobl Sign. V., ch'ël te dëide ĝeu sottrü, ch'ël te dëida pa bëin ël; vè, che nobl S. V. 'n ha pa dëidé trench ël ĝeu sott trü. —

'N óm vedl de passa nonant'agn, stè messo tott dagnóra seu 'n fur pornü, e ne fasôv'atr tüt le dé che chiaccolé. So fi aves avü plü gran, ch'ël aves dit valg pater noster, e es pënsè a la mort. Per via de quëtt diŝl 'n dé: pare! ne faseŝe pa mi, de di valg pat. n. e de pensé datrai a la mort, che sëis tant vedl? Pensè a la mort? respogn le vedl. Seu ne pënse pa inchiamò de mori jeu. Bëin, bëin diŝ le fi: per quël des 'n bëin impò pensè a la mort. Ne savëise pa, che Sant Paul diŝ, ch'an des vive con timore e tremore. Eh respogn le vedl, sant Paul sa pa bëin inch' ël da menti. —

Le medemo va 'n dé a se confessé. Quanch' ël ha fini la confessiun ne se grèvel messo con le Confessur per via de la penitenza. In quan, denò level seu e s'en va fóra de confessional brontoran e diŝ: j'ha fat ïu de ne gni plü inilò a me confessé, mò

inçhiamò n' la menè le Tantarella i.e. le Malan.

'N òm vede da chi agn se lamentava 'na ôta che tutt s'ê modé, e chè ël n' ê plü nia, sco zaquan: „Ël é bëin 'na miseria dize, ch'an va de continuo mettan seu valg de nü; infinamai quiš proi ne pò se parè de mëtte seu çhiz copes reujes. Ëi la mettü seu çhize burts pichia mortai, çhi che quiš ë ne sai pa jeu por atr, nó ~~che tant~~ quël tant vërghi, che dò da quël pël ch'an ne posse plü fà çhi, ch'an vó. Daffia se la deven bona, e mašima con quëlles ëlles podöven fà çhi, ch'an orova. Nó deseïn, despò ch'ël é vegnü seu quiš burts pichia mortai, pël inscen ch'an n' alse plü fà nia! —

'N vede ~~atr~~, da chi agn â 'n nü, ch'ël amâ treup massa e da via de quël le lascial fà çhi ch'ël orava. Le mütt dunca ~~gnê~~ de dé in dé plü rie e plü insolënt, é fašova gragn displašëis a i višins. 'N dé, ch'un se lamentava prò quëst vede, de cheze ingiüria, ch'i ê stada fatta da quëst mütt, diš le vede: Šé, šé, ël é bëin 'n pu rie, šé, nó almanco él bel. O šé, šé, diš l'atr, illó ëise ragiun, bärba N., le manco él pa bel quëst.

'N piccè mütt de sett o ött agn pittava neffo 'n dé e se lamentava ch'ël i dorô le ventr. Süa uma i disô: pó si ël te dó le ventr, mëste neffo avëi pazienza e doré, ch'jeu ne sa chi fà jeu. Gide a me fà gröc de cazzü, scraja le mütt! La bona uma va a i fà quisì gröc de cazzü, ch'ël se mangia con le plü gran appetit. 'N visin, ch'ha aldì tüt, e che l'aldiva en altina raspàn la fana, le chërda e disô: Alfio (quëst.. ê sò inom) t'hal lascié desëin de te dorëi le vëntr? Oh, nò, nò, respogne, ch'ëlla ne m'ha fat la fana (Pfann) plëna.

Le medemo orôva studié e tramentava vigne dé sò père acciòch'ël le menass a studié. Stüff de quëll disô le père 'n dé: Dime nò, porchi t'volse pa gì a studié? O por podëi mangé vigne dé pan de formënt, fô la resposta.

'N atr piccè mütt ê gïü inte ota a 'na nozza. A pëna ch'an s'ê sentè prò le past, mëtt quëst mütt man de mangé tüt a rotta de còl. infina ch'ël ne podô plü. A l'odëi, ch'ël ê nichiamò tanty de craffuns, e de caniffli (Nigolm, Mingoes) e casnici arroftis sen 'n masa, mëttel man de pitté. La gënt, ch'ê prò quëlla masa le damana, chiò ch'ël i manchia oh, dijë, ch'jeu n'ha nicoen le ventr de nosta vachia foscia.

O questa[*] ótea ne vai pa a me confessè senza Passa!, disó 'n picie mütt a só père. Cô pa sô, dis le père. „Ie ne vennëis quella biescia foscia, ne poi gi, porchi ch'ella me fes dagnóra blastemmè et le blastemmè é pichie il. S'an va durea a se confessè, nëssa mipermëtte de ne le fà plü, e chi ch'an mipermëtte, dessa inchie mantegnè, senò fessa mi de ne gi nëtt nia.. Oh Ie vignuà pensess sura la confessiun, sco quëtt picie, gissa manco a se confessè e ne: nass al l'incuntra ena miu vita. —

'n mütt da maridè[*], conoscü per süs boffonades, va 'na óta con 'n atr a morosses. Quanch'ëi fô pro la chiasa, olà che la morosa dorea estr, mëtti seu la littra e va seu da finestra. Inte quël i alda la patrona, vëgn fora de süa chiamena e scomëncia a i ressè. Seu 'n quëtt dis le boffun: o mia bona mada M.. gissen pen demà ite e poncesse bel delungia barba S. e stéde bella quita e lascenes fà ~~mos~~ nos. Odè, j'ha incocu 'n jon pro mè, chi é permò da nëtte prò, de dequil ne poi fà insceu plarì. S'jeu fosse sü, ne m' aldass zigüre degügn.

1 Nácompagnia d'omi gê 'na óta a la Curt de St. Suramunt a Dlisîa. Tra quiš fovel inchie barba N. che da via ch'él ê plü loft vedl, stentava a gî e messava gnòt polsé. 'N boccun de strada denant, ch'ëi arivass a la Dlisîa, diš le vedl: gîde per demà vos jogn, che jeu vëgne pa bëin dô jeu con la grazia de Die. I jôgn s'en va durea dant fôra, e fova bel inte Dlisîa inanche barba N. gnê con süš därmenes infradeš sen per Dlisîa. Arivé a mezza Dlisîa slizi el fôra, ch'ël foss mëss tomé. Sen 'n quëst diš un de la compagnia, ch'ê inte Dlisîa: ~~cont~~ cëinti, che Barba N. foss mëss tomé colla grazia de Die.

'N cëst Prô scomenciâ 'na óta in dé de Pasca de Mâ inscen süa predica: i nicoleu voress nesso che foss tüts quants chiòts! La gënt de Dlisîa se chiarâ e ne savô, chi ch'él minâ. Chi ch'j ha dit 'na óta dišî per nichiamó, continuava le Predicadur: i nicoleu voressi che fosses t. q. chiòts, nó nô da vin, o da âgua de vita, mó da nolt, ch'él é plü dich, cioé dalla grazia dello spirito santo.

,N atr Pudicadù contava 'na ôta inte la perdica, cò che le Signor Iddie amëi Adamo e Eva prüma ch'ëi cametess le pichié e dišô in ultima: ien la sëra de quël dé desgrazié, ci quel che Adamo e Eva püra femena da fat quël bur pichié con mangé chi pomj, ch'ël i â proibì, vëgnl Domenedie a ciaffe a. e E. per se deverti con ëi, sco ël fašô dantia, perchi ch'ël i orava bun, sco 'n père a sü proprs müttuny.

Ël vëgn dunca inte quël bel ort, chiara inciëre, e n'i vëiga nia, sco les atres ôtes, ch'ëi scrichiâ ad incontra. De quëst s'en fašô Iddie merveuja e chendar, Adamo! A. ! olà ëste mò? Le sun quilò, respogn Ad. D. Pò chi feste pa? Ad. Nià, ne feši. D. Pò ëe vi quà, vi quà da mè. Ad. Oh, s'jeu ne m'infide. D. Pò cò pa nò? Ad. Eh, î jeu ne dode! D. Dodé te dodeste, cò pa che te te dodes? Ad. Porchi ch'jeu sun desnü. D. Desnü este? Chè t'ha pa dit, che t'es desnü? Ad. Jeu me vëighe bëm instess. D. Insceu! Haste forse mangé de chi pomj, ch'j'ha proibì? Ad. Signor Ëe.

D. O tocco de maladët!

Einigeladungs-Briefe.

Mi care Amico! Da l'ultima tüa lëttra de le 12 de fóra vëghi, che t'has avü la fortüna d'arpè tüts i libri de tò Signur Bärba, e che te pënses d'i vënne. Giacche tò S. B. ê 'n óm de gran stüdio e de gran savëi, je ne dübiti mia, ch'ël n'abbe una de les plü belles libreries. Je mia ch' j'esse libri assà, e ch'j ha bel cotant d'ótes fat ia de n'erë compre plü, je fossi nesso impò curiús de savëi le numer, la sort e le priš de quiš libri. T'avràs senza dübio 'n catalog, olà ch'ël sta tüt chi ch'jen desidere de savëi. Se t'oresses avëi la bonté de me le mené, m'obbligasesse infinitamëntr. State bën e conservete in bona sanité. ——

Sincero amico ~~N.~~

Mi care Amico!

Ël me desplaš grandamëntr de ne ~~avëi~~ podëi avëi 'n Catalog di libri, chë t'has arpè, do che te dišes de n'en avëi inteš deguni. Jen steite bën a creje, che tò S. Bärba, ch'int tütte les cosses fô l'ordine

instëss, n'abbe possedù 'n catalog de süa libreria, chi
ël considerava sëmpr, sco süa plü gran ricchëzza.
Intant osservi bel da süa lëttra, ch'ël serei stü da fa,
ùna che le pri me pë nassa alt, l'altra, che ~~[illegible]~~ [illegible] se 'n
las bel vennü zaiotantg a Signur N., che n'avrei manchié
de se li fòra i plü ~~[illegible]~~ bugn. Inquandenò sê se fesës 'na
lecitaziun, sieste tant bun a me scri, che I j'ha de
l'orella, vëgni. State bëin e conservete.

Tö fedel amico N.

Mi care Mërcadant!

De le chiaval, che m'avëis mené, ne sunsi nëtt nia
contënt. Prima ne me plasl bel nia quëst corù blanc e
ross. Ien l'oresse o tüt blanc o tüt ross, 'n sama, d'un
corù. Despò hale stò 'na vita tant cürta le còl nassa
lung e sotti. I pis davant pë bugn ëi, mó chi de dò
ne me plâs, anzi le ciamps me pë stroppié. Ël serà
sta le viade, che fes valg, deress hale i eudli 'n pür
lagremuj. Senza me paressl, ch'ël ne giss nia mal
'n calés, a nëité ne l'hai inchiamò provè. Le

callëis de trëi zecchins, ê le salvi, ê nò, ves le mëni colla prüma occasiun. A Dio intant.

Voss sincero amico N.

Mi bun Signur!

Che le vin da quëst an ne sie tant bun, che quël da l'an passè, per via de les gran pleujes, ch'avun avü quëst istè, crej, e tüz le dis; mò ch'ël foss pa tant rie, che quël, che m'ëis menè, n'avessi mai credü. Ël n'é demà asè, mò ël é pezzorant, sco valg de rie. Ëen spère ~~ch~~ pa, ch'ël se comodëje 'n püc, dereff ne fossl possibl de le bëere. Ëen ves preje dunca de m'en menè dis urnes d'atr, mò da min ~~[illegible]~~ che quëst é, ênò ves le mëni zurüc, porçhi ch'atr, ch' asëi ne poi fà de 'n ~~vin~~ tä vin, in caso ch'ël ne se camüda, e de tant d'asëi n'hai dehosëni jeu

Voss servidù N.

D'orësse giarì savëi, chi che t'has fat cani grot ~~ch'ha~~ ch'jëu t'ha menè da püc, dì che te scris,

ch' jon t'en mëne indò. Ch'el sie tutt chiär inte chi paijs, creaji bëin, ~~Ch'el~~ nò cìes inscen, che te feses impòne. Jen n'ò di nia por zacotanty de rëines plü o manco, pen ch' jen sape, che t'impiegheș bëin. Jen 'n quëst han dagnöra da chiarè con i dinnà. I dinnà e tutte les richëzzes è demà 'n gran bëin, s'an en fës 'n bun uso, se nò ne vëles nia, anzi tranch dinna inte les mans d'ëst 'n capriciuș 'n gran mal e pò estr sia ruina. Quëst ne mëste mai desmentiè, despò ne serà tüț lëttres dagnöra bëin vegnüts. State bëin e corservete semper in bona sanité!

N. N.

Pontrì!

Schaun dieß viell. Dein Unrecht zu bekennen.

Ne te dodé
A confesé
Se t'has tort
Che dò mort
Ne te gìò nia
La superbia. —

Cr. Jiva

Das Zeichen der Besserung.

Chi che confessa d'avëi fallé
Mostra, ch'ëi reó s'emendè;
Chi che n'ó mai esser ingianná,
Mostra ch'ëi ama i pichià.

Sei mit den Feinden nachsichtig.

Umana cossa é le fallé
Divina mó le perdoné;
Perdona dunca ai nemici,
Despò avraste trench amici.

Die nützlichste Rache.

Ël n'ó vendëtta
Pëi benedetta,
Che quella che sëmpre cüra
De fà bëin
A chi de fà mal procüra.

Handle nie in der Leidenschaft.

Intla gran passiuni
No fà mai n'azìuni
Perchi t'arrischie
Seul mär irrité.

Dem Güten nimt Menschz gefällt Allem.

Chi ch'ama la virtù
E schiva le pichié,
Sie de nent o de dé
Quël plâs a Ditg, quël sù.

Das Lob.

Vëgneste l'aldë
Pr. che te merites
Posse te pensé
Ch'ël é robes dites
Ch'avëi ten te desses
O che te podesses.

Die Wahrheit

Nos nes lamentun
Ch'si dës, che nos un
In quës Mond a vive, é pitg,
E fasun inpò con Ditg
Sch'ei n'ess mai 'na fin.

Zu grosse Hoffnung trügen.

Por i agn, ch'ha da gnì
Ne se mëss an nudrì
Massa gran speranzes, nò
Ch'a la fin inquande nò
Pon restè ingiannà. –

Der Geitzhals.

Pigne desfacciadù
Arroba a l'arpadù
Mó ignì avarun
N'arroba a degun
Ch'a sè instëss.

Die Gunst des Glückes.

Finche soffla le vënt da serëin
Scraffe prò tütg bëin vegnü
Scomënzia mò le vënt de rëdùs
Scraste prò tütg mal adü.

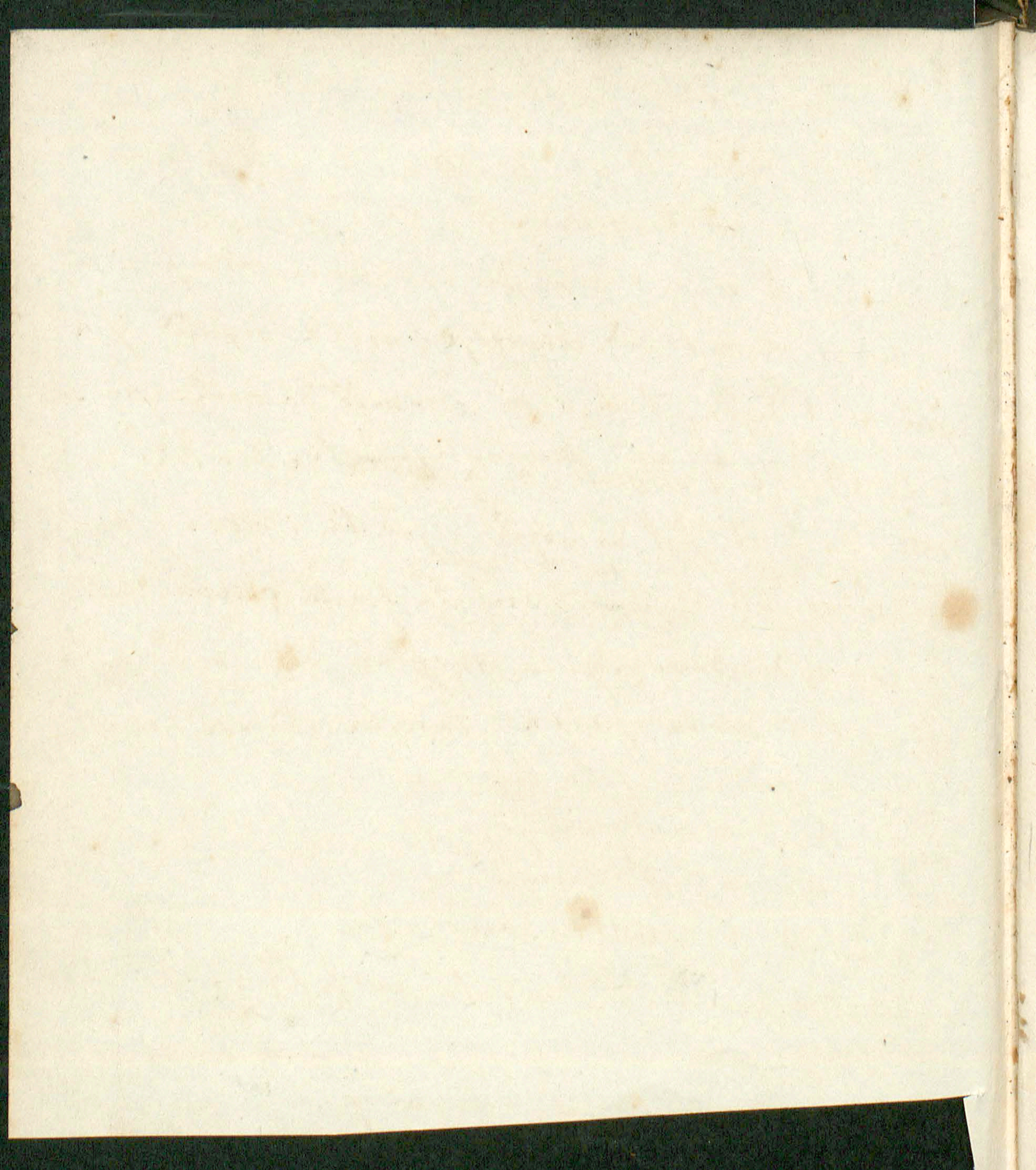
Die falschen Freunde.

Amici, che fede scomëtt
Inte la fortüna,
E neures, che plenja impormëtt
E n'en da degüna.

Man soll mit Vernunft heirathen.

Chi se marida con judice,
Senza chiarè seu la bellëzza,
Senz'ascoltè sò rie caprice,
O desiderè gran ricchëzza
S'en sta bën e serà felice,
E godra sempr la ligrezza
Senza n'invidiè valgügn
O ne molestè degügn.

Sie ringrazié Iddie.

Ieu crëye in Die Pere (padr) Omnipotente Creadù
(Creatòr) de l' Ciel e de la Terra. E in Iesu Cristo,
sò unigenito fi e nost Signur. Ch'é stè concetto da
l' spirito Sant, e nasciù da M. Vergine. Ha pati sot
a Ponzio Pilat, é stè crucifigé, mort e sepeli. Giù
gên a l'Infèr, il terzo dé ressuscitè da mort. Giù seu
a l' Ciel e s'é senté a la dërta de Die Pere Omnipo-
tente. Da in là hal da vegni a judiché i vies e i mortg.
Ieu crëye inte l' Spirito Sant. La santa ~~chiesa~~ chieshia cattolica.
la Communiun de Santg. La remissiun di pichià. La
resurreziun de la chiärn. La vita eterna. Amen.

I. Hauptstück.

Geschlechtswort. vide Diez II. p 13 u. 14

a) bestimmt. b.) unbest. c.) Casuszeichen.

α) männl. u. weibl. β.) neutr. [illegible] γ.) Einz. u. Mehrzahl.

Sie zeigen an:

1.) das Geschl. α) männl. il, l, le, un, [illegible]

β.) weibl. la, l', [illegible] üna

2.) die Zahl: a) Einz. i b.) Mehrz. (les.)

B.) Die Endungen:

a) nominativ: Chi, Ché; unbestimmt: le, la, un, una; u. dgl.
b) gen. de chi, de ché; " de le, de la; ꝛc.
c) Dat. a chi, a ché; " a le, a la, a un ꝛc.
d.) Accus. Chi, che, chi. .
e.) Vocat. —
f.) Ablat. da chi, da ché; unbest. da le, da la, ꝛc.

II. Hauptstück.

Das Hauptwort u. s. Deklinat. samt Artikel.

Definit. e. g. la chiasa (casa), l'urt (Garten). Die Beugung nur im Artikel, oder vielmehr im Casuszeichen: de, a, da.

A.

Sing.	Plur.
'l père, der Vater	i pères – die Väter.
d'l père	d'i pères –
a 'l père	a-i (ai) pères.
'l père	i pères.
o père	
da 'l père.	da-i (dai) pères.

l'amico	i amici	NB. Con wird oft mit d. Art. verschmolz. e. g. con 'l = col; con les, colles; con la, colla.
d'l' —	d'i (di) —	
a l'amico	a i (ai) —	
l'amico	i	
o	o	
da l'amico.	dai (dai) —	

un amis = Gast
pl. amis = Gäste.

	Plur.
fem. la fia	les fies,
d' la fia	d' les fies.
a la fia	a les fies,
la fia	les fies.
da la fia.	o fies.
	da les fies.

Mit ein. Vokal ab initio:

l'anima	les animes
d' l' ——	de " "
a l' ——	a " "
l' ——	les ——
o ——	o ——
da l' ——	da les animes.

Gebrauch des bestimmt. Artikels.

1.) bestimmt. angezeigten vorhandenen Sachen; e.g. le chiaval è bel. la scimia è 'n animal astütt.

2.) Namen d. Welttheile, Provinz. u. Flüssen; e.g. l'Euröpa è plü piccera che l'Asia. le Tirol è 'n pays, che plâs a trench (v. mich gefällt)..

3.) Familiennamen; z.B. le Sorrolà, l'Althon ./.

4.) Taufnamen der Weiber, (u. bei...); la Maria; la Barbora è 'na bella mutta.

5.) Nam. d. Götter u. Monatsnamen als adject. predicat. z. B. le die Giove;
Mercurio é le die di mercadantz e di ladri; Marte ê
'na ôta (una volta era) le die de la vèrra (guerra).
Ël é le Cicero de nost temp.

6.) Bei bestimmt. Monaten u. Tagen: Le forà fô quest ani
'n mêis delicius (il febbraro fu q. a. un mese delic.),
mó le settëmbr ha fat da bestia (hundsschlecht).

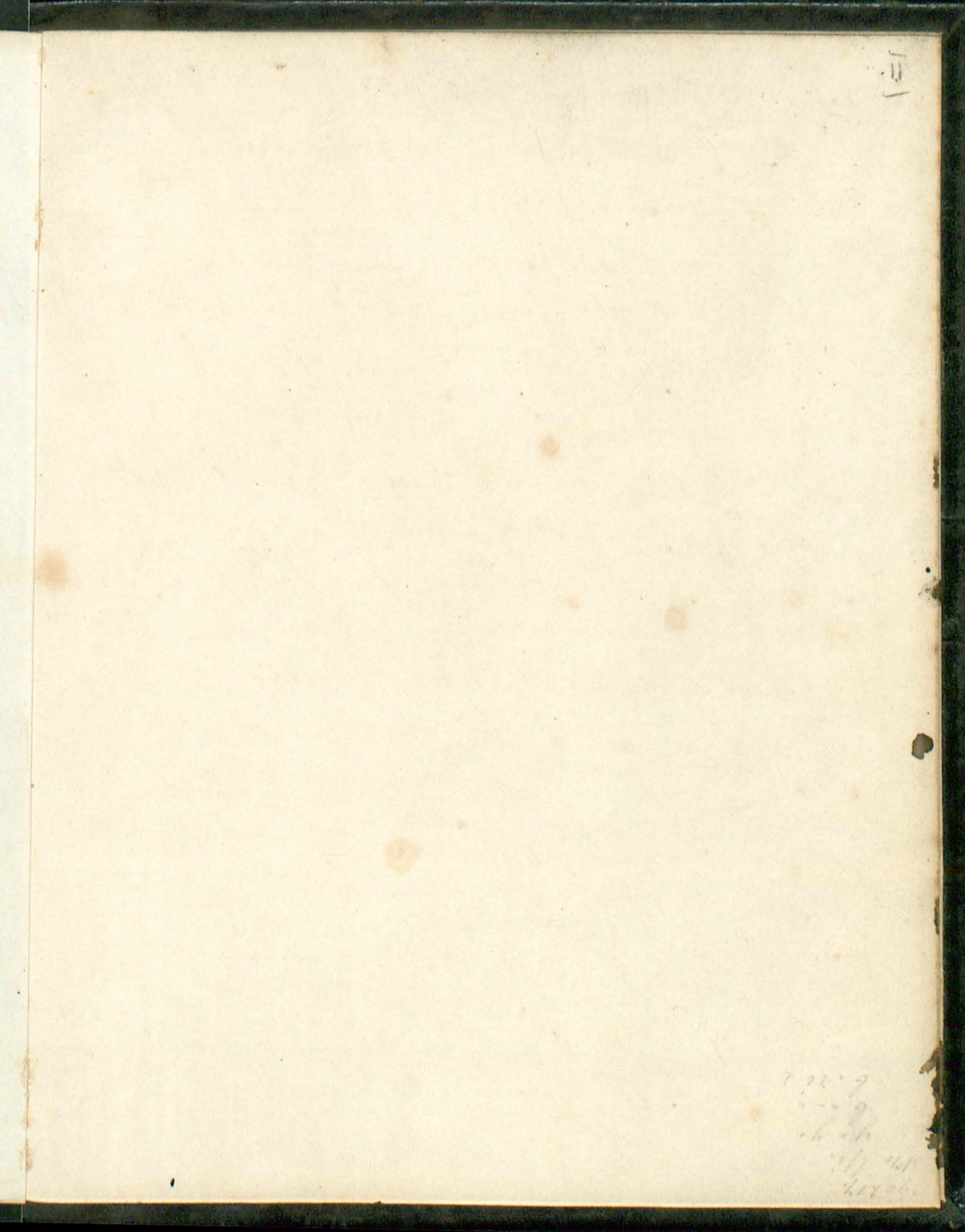
7.) Wenn v. einem Theile des Leibes [illegible] die Rede ist, z. B.
e.g. ël ha le näs coeche (coetsche, od. coeuce): er
hat einen rothen Nasen: ëlla ha les giames stortes (le gambe
storte).

8.) In allen bestimmten Redensarten: e.g. col temp e
cola paziënza fèe 'n tutt. M. p. Zeit man alles;
aúdé le bun dé, guten Tag wünschen. La trà a la
grana, ins Gras gehn. —

B.

Mit d. unbestimmt. Artikel. Pan, brot.

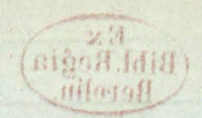
/de le/ pan	/di/ pans	pan n n
de —	de —	pan
a —	/di/ a —	
/de le/. o —	o —	
da —	da —	

Hochverehrter Herr Professor!

„Endlich" — werden Sie sagen! Doch tantae molis erat...
Zuerst durchstöberte ich die alten Gymnas.-
Kataloge, um den Nicolaus Bacher zu finden. Richtig
studierte er hier in den Jahren 1806, 1807, 1808 u. 1809
am Gymnas. mit dem Heimatsort: St. Cassian (also
ein wohlgeborner Badiot sive Abteiner). Gleich schrieb ich
an den Hh. Curaten v. St. Cassian, um die nähern
Daten. Lange keine Antwort. Indessen durchblätterte
ich unsere Gymnasial-Geschichte u. fand sub 3. Okt.
1818 angemerkt, daß Weltpriester Nicol. Bacher an diesem
Tage Concurs-Prüfung machte (in Innsbruck) für eine
Grammatikal-Lehrer-Stelle in Brixen. Die Stelle
erhielt aber ein anderer. —
Vor 8 Tagen schrieb ich wieder nach St. Cassian. Heute
kam die beiliegende Antwort u. da finden Sie die

nothwendigsten Daten über ihn.
Ich habe nun noch beizufügen, daß er Feldkaplan war u. nebenbei in einem Militär-Institut zu Mailand als Professor wirkte. Wie lange, konnte nicht ermittelt werden. —

Mehr kann ich Ihnen über Nicolaus B., geb. im Weiler Rü (ladinisch: Sior (auch Signur) Nicolà de Rü) nicht mittheilen. —

Mit innigster Verehrung

Brixen, 17. Juli 78.

Ihr

gehorsamster Diener
Dr Mitterrutzner

[illegible] Leben [illegible]

Ich habe nun auch hinzuzufügen, daß [illegible]
[illegible] Mittel- [illegible]
zu [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] (Kurhessisch [illegible] (auf [illegible])
[illegible] nicht [illegible]

Mit [illegible]

([illegible] 17. Juli 78.)

[illegible]

[illegible]

[illegible] Ihr [illegible]
[illegible]

!!

[illegible]
[illegible] Nicol. Bacher [illegible]
! Bacher [illegible] „[illegible]“
[illegible] De Sior
Mičorà De Rü [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Nicolaus Bacher [illegible] Rü
[illegible] 3. [illegible] Christian Deru ([illegible] Ba-
cher [illegible] Deru); [illegible] Martha Vittur [illegible]
[illegible] 4. Decb 1789. [illegible]
Wilten [illegible] Innsbruck 29. März 1847.

[illegible]
[illegible]

6. [illegible] 4/7 878.

Kostner

Verehrtester Herr Professor!

Auf die Fragen in Ihrem so freundlichen Schreiben v. 30. 5. d. J. kann ich genügende Auskunft geben.

Das fragl. Ms. ist richtig von mir u. kam vor vielen Jahren nach Leipzig. Der liebenswürdige Polyglott Hermann Lotze in Leipzig hatte aus meinem Progr. (1856) ersehen, daß ich zu einer ladin. Gram. Materialen gesammelt habe. Er schrieb mir u. drängte, die Arbeit zu publicieren. Meine Antwort lautete: Kein Mensch würde mir im lieben Österr. das Büchlein (auch ohne Honorar) drucken, u. es verleide mich, weiter zu arbeiten. Nun bat er dringend, ihm das Roh-Material zu überlassen u. bot mir für c. 30 Bogen (Schrift) 30 Thaler. Ich schickte ihm dasselbe u. er sandte die 30 Thlr. –

Was in Ihrem schwarzen „Album“ steht, ist nur richtig ein gewandtes Compendium der Lachoff Gram., die ich vom Hr. Pfarrer Fenbo auf einige Monate geborgt hatte. (Dieser Pfarrer

in Lüsen, 2 Stunden v. Brixen entfernt, starb vor 10 Jahren als Dekan in Enneberg. Die besagte Gramat. konnte ich später nicht mehr erfragen).–

Wie ich oben bemerkte, sandte ich an Hr. Lotze c. 120 Quartblätter; die letzten 40 in losen Blättern, die nun verloren gegangen zu sein scheinen. Sie enthielten allerlei Notizen über die verschiedenen Dialekte, bes. den v. Enneberg u. Abtei, welche hauptsächlich in der Vocalisirung abweichen; die Ersteren haben meist éi, wo die Abteier ái sprechen: savéi (sapere), savái; podéi, podái u. s. w. Item waren viele Räthsel, Anekdoten; ich habe Hr. Lotze nebenan die wörtl. Übersetzung steno-grafisch geschrieben.–

Ob in meinem Compend. die besagte Orthografie genau eingehalten wurde, kann ich nicht mehr mit Bestimmtheit sagen; es ist zu lange her. Jedoch können Hr. Prof. doch ziemlich schließen, dass es die besagte ist, wenn sie nicht mit der meines Programms übereinstimmt. Ein Distinctivum ist bes. das n finale = ŋ, was besagte nicht hatte.

Bezügl. Vorrede kann ich Ihnen sagen, dass sie ohne Werth war; sie enthielt nur eine haarsträubende Verherrlichung der ladinischen Sprache.–

Als [illegible] noch [illegible] in Lüsen war, kam er oft zu mir, u. klagte namentlich darüber, dass Lacher den Badiotischen u. Enneberger Dialekt gar so oft confundire. Es ist aber doch noch das beste, was geschrieben worden ist in hoc genere.–

Heut zu Tage geht die [illegible] Regierung damit um, die armen Ladiner mit Gewalt zu germanisiren. Ein ganz verkehrter Weg.–

Nun, hochverehrter Herr Professor, glaube ich auf alle Fragen geantwortet zu haben. Freut mich, dass dieses Fragment in Ihre Hände gerathen ist. Feliciter utere!

Mit innigster Verehrung

Brixen, 1. VI. 78.

Ihr
gehorsamster Diener
Mitterrutzner

Diesmal haben Sie mir Unrecht gethan; es scheint nämlich, daß Sie gemeint haben ich hätte Ihr erstes Schreiben bezüglich Nicol. Bacher vernachlässigt; jedoch dem war nicht so.

Herr Bacher hatte bei seinem Tode ein nicht unbedeutendes Vermögen und eine ziemlich große Anzahl „lachender Erben" hinterlassen; ich bestellte viele von diesen „lachenden" Erben; alle wußten genau, wie viel jeder vom Vermögen De Siör Nicòra de Rü bekommen habe, und daß er sehr viel Geld gehabt habe; aber das Jahr, in welchem er gestorben war, konnte mir Keiner angeben.

Mit vieler Mühe erfuhr ich, daß der von den Erben zur Abhandlung geschickte Vollmachtsträger in Abta zu suchen sei, und gestern begab ich mich dorthin und erhielt auf dem Wege Ihr Ultimatum. Heute beeile ich mich, Ihnen das Ergebniß der verschiedenen Forschungen in den kanonischen Büchern u. s. w. mitzutheilen.

Nicolaus Bacher wurde geboren in St. Cassino, im Weiler Rü, und war der 3. Sohn des ehrsamen Schneidermeisters Christian Deriu (N. Bacher ist das verdeutschte Deriu) und dessen Ehewirthin Martha Vittur, und zwar wurde er geboren den 4. Decb. 1789 um 8 Uhr Abends und starb zu Wilten bei Innsbruck den 29. Maerz 1847.

Wie lange er in Mailand gewesen, oder überhaupt an welchen Orten er gelebt habe, darüber wußte mir Niemand Bescheid zu geben. Daher bin ich nicht in der Lage Ihnen hierüber Auskunft zugeben

Sollte ich noch etwas Sicheres über B. in Erfahrung bringen, so werde ich nicht ermangeln Sie davon in Kenntniß zu setzen.

N.B. Wenn Sie mich wiederum mit einem lieben Brief beehren, so bitte ich, lassen Sie die Briefmarken, die Sie im Briefe hie und da mitzuschicken den Brauch haben, nur sein zu lassen, damit ich mir die Mühe des Zurückschickens ersparen kann.

Mit herzlichem Gruß und
Einladung auf einen Knödel
nebst Zubehör verbleibe

h. Kassina 4/7 1878

dankschuldigst

C.

